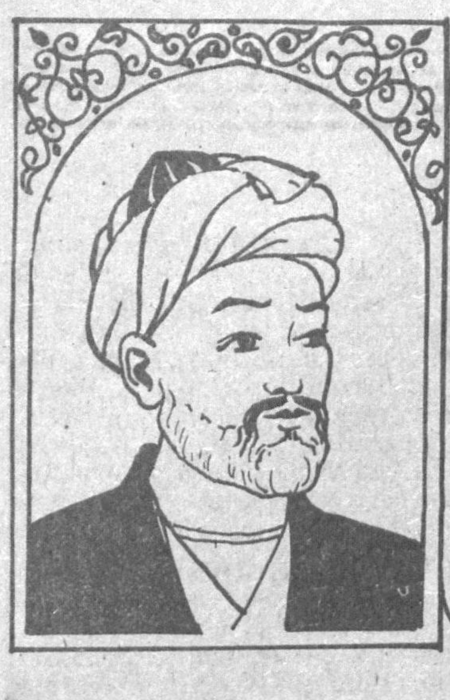

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

اوزبیکستان ادبیاتی و صنعتی

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1992 ЙИЛ, 17 ИЮЛ, № 29 (3185) ЖУМА

Истиқлол манзаралари

ЯНГИ ДАВЛАТНИНГ ТАҚДИРИ

ЎЗБЕКИСТОН ЭСКИ ДАВЛАТМИ, янги давлатми? Бир қарашда бунинг жавоби осон туюлади. Ўзбекистон жуда қадимги эски давлат десангиз, у ҳолда ундан ҳозир ўша қадим давлатчиликнинг ўлмаган, йўқолмаган, тугаб битмаган равишлари, йўллари, анъаналарини кўришингиз керак. Кейинги минг йиллигимиз бошида вужудга келган қудратли туркий давлатларнинг — ундан аввалгиларини ҳозир айтмаёқ турайлик — анъаналари нималардан иборат эди ва қайси хусусиятларни ўзида жамлаган эди, Ҳазрат Амир Темур ва ундан илгари ўтган турк султонлари ва подшоҳларининг давлат юритиш удумлари қандай эди? Нега давлатчиликнинг жуда қудратли тузукларига эга бўла туриб, улар асосида барқарор ижтимоий тузум яратолмадик? Нега теран ҳаётий асосга эга тузукларга эга бўла туриб, катта тарихий давр мобайнида ўз эркимиз ва мустақиллигимизни асраб қололмадик? — деган саволларни ўртага қўйишга ва уларга ҳалол, холис жавоб беришга тўғри келади.

Қадимий туркий салтанатлар тарихига назар солсангиз, уларда устивор бир қонуният яққол кўзга ташланади. У ҳам бўлса, жамланиш ва тарқалиш тарихидир. Мен бу икки сўзни қўшиб ёзяпман. Лекин туркий салтанатлар тарихида шу икки белги доим бир бутун қолда келади, яшайди ва мудом бири кетидан иккинчиси алмашади. Туркий халқларнинг султонлари доим бирлашишга интилганлар. Ўз тузукотларида бирлашиш ва аҳилликни биринчи ўринга қўйганлар, бирлашишдан сўнг ижтимоий адолат яратмоқчи бўлганлар. Лекин тараққиётнинг фожиали ўйинларини. қарангким, бирлашишга интилган ва салтанатлар тузган туркий султонлар кўп ўтмай тарқалиш касалига учраганлар. Тарқалиш, парчаланиш касалига учрамаган туркий султон йўқ бизнинг Марказий Осиёмиз тарихида. Араб давлатлари учун ислом ғоялари, Америка учун демократия ва ишбилармонлик, соғлом фикр қанчалик жозибали бўлса, бизнинг туркий давлатлар ва уларнинг подшоҳлари учун ҳам бирлик, бирлашиш ғоялари шунчалар жозибадор бўлиб келган эди. Биргалик ғояси қадимдан туркий халқлар учун энг олий идеал мақомига кўтарилган. Давлатчиликдаги бошқа барча олижаноб анъаналар ана шу бирлашиш идеалидан ўсиб чиққан ёки бирлашиш идеалини акс эттирган.

Исломнинг туркий элларда бунчалар чуқур томир отиб кетганлигининг олижаноб сабабларидан асосийси ҳам туркий халқларга азалдан хос бўлмиш шу ғоя — бирлашиш, бирлашиб яшаш ғояси эди.

Исломнинг қудрати Ягона Мураббий ва Холиқ ғоясига инсонларни ишонтира олганидадир. Одамларни шу Ягонанинг Низоми остида бирлаштира олганидадир.

Мана шу ерда Ислом ғояси билан Турк ғояси бирбирига ўта уйғун келади. Бир-бирини тўлдиради ва бирбирига мислсиз қувват беради.

Ислом ғояси билан Турк ғоясини ягона бир воҳид нуқтада англаб етган илк буюклардан бири Ҳазрат Амир Темур бўлган эди.

Шунинг учун туркий халқлар бошқа халқлардан, уларнинг ҳаётларидан бегонасирамас эдилар. Улар бошқа халқлар билан турли мақомдаги мулоқотларида ўзларининг бош идеаллари — биргалик ғоясига амал қилардилар. Чекланиб қолиш, ўзга халқларга менсимай қараш, уларни камситиш, ҳурпайиб яшаш уларга ёт эди.

Биз учун энг сўнгги тарқалиш Абдуллахондан то тўқсон биринчи йил сентябригача давом этди. Хонликлар қарийб уч юз йил ўзаро қонли низоларга шўнғиб кетдилар. Бора-бора қадим ота-боболарнинг ерларини ўзларидан кучлироқ қуролланган босқинчиларга бой бердилар. Халқнинг наслини буздилар. Халқнинг асил мағзини ташкил этадиган ўғлонларни бевақт қонга ғарқ қилдилар. Халқни асраш учун қайғурмадилар.

ЎН БЕШИНЧИ АСРНИНГ УЛУҒ донишмандларидан бири Никколо Макиавелли барча давлатларда ҳокимиятнинг асосини яхши қонунлар ва яхши лашкар ташкил қилади. Яхши лашкар бўлмаган жойда яхши қонунлар ҳам бўлмайди ва аксинча яхши қўшин мавжуд давлатда яхши қонунлар ҳукм суради, деб ёзган эди «Ҳукмдор» деган асарида. Ҳукмдорлар ҳарбий машқларни йиғиштириб қўйиб, роҳат-фароғат ҳамда сохта шуҳратпарастликка муккасидан кетганларида давлатни кўп ўтмай бой берганликлари қадимдан маълум. Лекин Макиавелли ҳақиқий ҳукмдор бошқа барча ишларни назардан қочирмаган ҳолда асосий вақтини давлатнинг ҳарбий қудратини ошириш ва лашкарда ҳарбий санъатни ўстиришга бағишлаши зарурлигини қайта-қайта уқтиради. Ҳукмдор ҳарбий машқларни бир зум ҳам хаёлдан қочирмаслиги ва тинчлик замонида уларга уруш пайтидагидан кўра кўпроқ вақт ажратиши шарт, деб айтади.

Уч юз йил мобайнида хонликлар бирин-сирин ҳарбий салоҳиятларини йўқотдилар, лашкар ҳақидаги энг ҳаётий ва жанговар йўриқларга эга бўлган ҳолда ўзларини ҳарбий қудратдан маҳрум қилдилар.

Ҳарбий қудрати бўлмаган давлатлар, ўтмишда қанчалик шон-шуҳрат қозонган бўлмасинлар, бора-бора ўйинчоққа айланиб қоладилар. Ўйинчоқ давлатларни эса ҳеч ким менсимайди ва ҳурмат-эътибор кўрсатмайди. Кейинчалик бу давлат қўғирчоқ ҳолига тушади. Ва алоҳа ўз озодлиги ва мустақиллигини йўқотади.

Хонликларимиз мана шу жараёнларнинг аччиқ тажрибаларини тўйиб-тўйиб бошдан кечирдилар.

Ҳарбий салоҳиятини йўқотган халқ камситилиб яшашга кўникади. Камситилиб яшашга ўрганган халқ эса олижаноб ғояларни қадрламайди. Ғоялар унинг қулоғига кирмайди. Ўрнашмайди. У турмуш уринишларига кўмилиб ва гирифтор бўлиб яшашдан бошқа нарсани тан олмай қўяди. Шундан бошқа ҳамма нарсалар унинг кўз ўнгида жозибасиз бир нарсага айланадилар. Бундай халқ устидан ҳукм юритиш ғоят осон ва бениҳоя шармандали ҳолдир.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом тарихларидан маълумки, ул зот бир пайт ўзлари билан бирга Тубук сафарига сабабсиз тарзда чиқмаган уч саҳобаларини сафардан қайтиб келгач эллик кун одамлар билан гаплашишдан ман қилган эканлар. Эллик кун халқ бу уч сафардан қочган кишилар билан гаплашмаган ва ҳеч қандай муомала ва ҳаттоки салом-алик ҳам қилмаган. Нақадар оғир азоб! Пайғамбар бу ишни барча халққа, мусулмонларга қаттиқ ибрат бўлсин деб қилдилар. Акс ҳолда сафардан бўйинтовловчилар сафи кенгайса, мусулмонлар қудратлари ва салоҳиятларидан маҳрум бўлар ва Аллоҳ ҳам давлат олдидаги бурчларини тўлалигича адо этолмасдилар. Шунда жазо қўлланмаса бора-бора бутун халқ ўз турмуши билан овора бўлиб сафарга чиқишга эринадиган бир ҳолга келиши ҳеч гап эмасди.

Тарих айланиб келиб ана шу балони бизнинг бошимизга солди. Маишатпараст хонлар боис халқ сафарга чиқишдан эринадиган, ўз ҳарбий салоҳиятини тинмай ўстириб боришга қизиқмайдиган бир фожиали даражага етди.

ҲАРБИЙ САЛОҲИЯТ бу зўравонлик эмас. Собиқ иттифоқ каби тиш-тирноғигача қуролланиш эмас. Ҳарбий салоҳият-давлатнинг енгилмас қўрғони, озодликнинг тоймас таянчидир. Ҳар бир ўзини ҳурмат қиладиган ва бошқалар ҳам ҳурмат қилишини истайдиган давлат, у хоҳ биз каби жуда қадимий бўлсин ва хоҳ яна худди биз каби кечагина мустақилликка эришган ёш янги давлат бўлсин, аввало ҳарбий салоҳиятга биринчи даражали аҳамият бериб қарайди. Янги мустақил Ўзбекистоннинг тақдири ҳеч кимга эмас, фақат ўзига боғлиқ. Донишманднинг сўзларини яна бир эслайлик: яхши қўшин мавжуд ерда яхши қонунлар ҳам амал қилади. Янги давлатимизнинг тақдири яхши қўшин, яхши қонунлар қўлидадир.

Иброҳим ҒАФУР

БУРИЛИШ ДАВРИГА ДАЪВАТ

9—10 июл кунлари Финляндия пойтахти узра жаҳондаги 52 мамлакатнинг давлат байроқлари ҳилпираб турди. Улар орасида мустақил Ўзбекистоннинг туғи ҳам бор. 17 йиллик танаффусдан сўнг Хельсинки Кенгашига аъзо бўлган давлатлар бошлиқларининг навбатдаги учрашуви бўлиб ўтди. Бу нуфузли халқаро анжуманда Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов бошчилигидаги давлат делегациямиз тенг ҳуқуқли аъзо сифатида иштирок этди. Президентимиз Кенгашда нутқ сўзлади ва унинг иккинчи куни ишига раислик қилди.

Сиёсатчилар XX асрдаги энг оламшумул воқеа деб таърифлашаётган Хельсинки Кенгашининг катта тарихи бор. У бундан 20 йилча муқаддам жаҳонда совуқ урушга барҳам бериш, Европада осойишталикни сақлаш, демократия ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида таъсис этилган эди. Дастлабки йилларда ўз олдидаги масъулиятли вазифалар юзасидан қизғин фаолият бошлаганига қарамай, сўнгги 17 йил мобайнида Кенгаш ишида танаффус бўлди. Бунга кўп жиҳатдан коммунистик мустабид тузумлар юзага келтирган танг вазиятлар ҳам сабаб бўлди. Собиқ советлар империяси инқирозга юз тутиб, мустақил давлатларнинг вужудга келиши эса жаҳонда чинакам демократик тараққиёт сари йўл очди. Инсон ҳуқуқларини кафолатлаш учун нақд шароитлар вужудга келди. Шу йилнинг феврал ойида МДҲдаги бир қанча мустақил давлатлар қатори бизнинг Ўзбекистонимиз ҳам Хавфсизлик ва Ҳамкорлик бўйича Умумевропа кенгашига аъзо қилиб олинди.

Кенгашнинг навбатдаги йиғини чақирилишига туртки бўлган асосий сабаблардан бири жаҳонда юзага келган ҳозирги соғломлашиш жараёни бўлса, иккинчидан бир қатор минтақаларда миллатлараро низолар авж олиб, инсон ҳуқуқлари бузилаётганлигидир. Яна бир империя — Югославия ҳудудида ҳам собиқ СССР ҳудудидаги сингари бир-бирига ўхшаш жараёнлар давом этмоқда. Шу нарса ҳаммамизнинг ёдимиздаки, ўтган йилнинг августига қадар Болтиқбўйидаги вазият моҳиятан бугунги Югославияда кечаётган воқеаларга у ёки бу даражада ўхшаб кетарди. Бугун Болтиқбўйи тинч минтақага айланганига қарамай у ердан Россия армияси батамом чиқиб кетгани йўқ. Шунинг учун ҳам Болтиқбўйи давлатлари Хельсинки Кенгашида бу масалани қатъий қилиб қўйдилар.

Хельсинки Кенгашида сўзга чиққан Президентлар, давлат бошлиқлари ниҳоятда вазминлик ва юксак сиёсий маданият билан ана шу қалтис масалаларга ўз муносабатларини билдирдилар. Анжуманда иштирок этган мухбирларнинг гувоҳлик беришларича, Кенгашда мустақил Ўзбекистоннинг ҳозирги вазиятда тутган йўли, тинчликсевар сиёсати яна бир карра намоён бўлди. Бу йўлга юксак баҳо берилди. Кенгашда Президентимиз сўзлаган нутқ ҳам бизнинг ички ва ташқи сиёсатимизни аниқ ва равшан ифодалаб берди. Халқаро анжуманнинг бир кунлик ишига раислик қилиш республикамиз Президентига ишониб топширилгани ҳам мустақил Ўзбекистоннинг халқаро миқёсда нуфузи ва обрў-эътибори ошиб бораётгани, унга дунёда катта қизиқиш ва ҳурмат-эътибор билан қаралаётганидан далолатдир. Америка Президенти Жорж Бушнинг президентимиз Ислом Каримов билан учрашиб суҳбатлашганлиги, Кенгаш бўлиб ўтган «Мессукескусе» саройида Финляндия президенти Койвистонинг кутиб олганлиги ҳам, Кенгашга раислик қилгани учун И. А. Каримовни Б. Ельцин қутлагани ҳам фикримизнинг далилидир.

Хўш, бу халқаро анжуман халқаро миқёсдаги қандай муҳим масалаларни ҳал этди? Анвар Жўрабоевнинг гувоҳлик беришича, Хельсинкида Кенгаш бўлиб ўтган «ўша икки кунда бир асрга татигувчи дастур» қабул қилинди. У «Бурилиш даврига қилинган даъват» деб номланади. 80 саҳифадан иборат ана шу якуний ҳужжатга кўра миллатлараро низоларни бартараф этиш мақсадида жуда қисқа муддат давомида минтақаларда осойишталикни асраш бўйича махсус қўшинлар тузишга келишилди. Инсон ҳуқуқлари ва қадриятларни эъзозлашга ниҳоятда катта эътибор қаратилди. Маслаҳат йиғини Кенгашнинг бош ижрочи органи деб эътироф этилди. У олий даражадаги учрашувларнинг қарорларидан келиб чиққан ҳолда амалий тадбирлар ишлаб чиқади.

Биз 4—5 йил муқаддам ўз замонамизни собиқ СССРдаги жараёнларни назарда тутиб мамнунлик билан янгиланиш ва покланиш даври дея баҳолаган эдик. Бу жараён жаҳоннинг ўзида ҳам қудратли ўзгаришларга йўл очди. Энди жаҳоннинг ўзи ҳам янгиланиб, яшариб, инсонларгина эмас, давлатлар ҳам бир-бирларига нисбатан очиқроқ ва демократроқ бўлиб бормоқда. Бу яхшиликдан нишона. Бу ўзгаришлар эзгуликнинг куч олиши, қудрат касб этишига умид уйғотади. Энди жаҳонда ғирром сиёсатбознинг, давлатлар миқёсидаги шўрапурушлик ва тажовузкорликнинг умри тугамоқда. Бинобарин, совуқ уруш билан иддао қилиб, империячилик васвасаларини давом эттиришнинг батамом пайи қирқилди. Бу гоҳи-гоҳида азалий ҳокими мутлоқликни қўмсаб қолаётганлар учун ҳам ибратли сабоқдир.

ҚУДРАТ ДЎСТЛИКДА

Қадим-қадимдан ўзбек ва тожик халқи бир рубобнинг икки торидай, бир дарахтнинг қудратли илдизларидай бир-биридан айро тушган эмас. Мен асли тожик миллатига мансуб бўлсам ҳам, қалбан ўзбек деб ҳис қиламан ўзимни.

1927—1929 йилларда Тошкент иқтисодий-саноат техникумида ўқир эдим.

Мактабдошларим марҳум Жалол Азизхонов (собиқ ЎзТАГ директори), ўзбек халқининг севимли санъаткори Назираҳон Аҳмедова ширинкалом ўзбек шоирларини ёдласам, гўё улар билан кечагина суҳбатлашгандек бўлавераман.

Уч йиллик таҳсил мобайнида ўзбек тилини нафақат ўрганиб, айни пайтда ўзбек адабиётига меҳр қўйиб, ҳатто унча-мунча шеърлар машқ қилиб турадиган бўлдим.

1954 йилларда марҳум Ғайратий домла, Мақсуд Шайхзодалар билан танишиб, Ўрдадаги чойхонада суҳбатлашиб, адабий маҳфиллар тузиб, руҳан бойиб, уйга қайтардик.

Ёдимда бор, 1968 йилнинг 8 сентябрида Тожикистонда ўзбек адабиёти ва санъати ўн кунлиги тантана билан ўтказилди. Ўша анжуманда ҳаммамиз учун ардоқли ўзбек шоираси Зулфияхоним, Ўзбекистон булбули Комилжон Отаниёзов ва бошқа санъат аҳли ўз чиқишлари билан Тожикистон заминига нақадар файз бағишлаган эдилар. Ўша пайтлари халқни бир-бири билан боғловчи адабий анжуманлар тез-тез ўтказилиб турарди-ки, бундай тадбирлар икки миллат орасидаги дўстлик дарахтининг янада куч олиб ривожланиши учун хизмат қиларди.

Улуғ шоирларимиз мавлоно Жомий, ҳазрат амир Алишер Навоий, Садриддин Айний ва Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Ғафур Ғулом ва Мирзо Турсунзодаларнинг гўзал дўстлиги ҳануз қалбларимизни ҳаяжон ва титроққа солади. Улар ҳақидаги ажиб хотираларни тўлқинланиб ўқиймиз.

Эсимда... Ўзбек халқининг истеъдодли фарзанди Собир Абдулланинг 60 йиллиги муносабати ила юрак сўзларимни тожик тилида манзума шаклида битиб у кишига йўллаган эдим. Кўп ўтмай у кишидан шундай нома олдимки, ушбу мактуб ҳалигача мен учун энг азиз хотиралардан бирига айланган. «Ҳурматли заршунос Разиюлло Абдуллозода! Ассалому алайкум! Аввало каминага нисбатан ғойибона муҳаббатингиз учун ўз миннатдорчилигим ва раҳматимни изҳор этгайман. Менинг бу ижодий маҳсулларимга юксак баҳо бериб, мактубда дарж этган шеърий муҳаббатингиз бошимни кўкка етказди. Бунинг эвазига шу мактуб билан «Девон»имни юбордим. Бу арзимас туҳфани қабул этгайсиз. Юборган тожик ва ўзбек шеърларингиз бениҳоят манзур бўлиб, қайта-қайта ўқишга мушарраф бўлдим. Ҳанузга қадар қадимий Ўратепани кўришга муяссар бўла олганим йўқ. Умид борки, саломатликни берса, албатта бориб, бир хумордан чиқсам, бунинг учун таважжуҳ қилгайлар.

Мактубни кечикиб ёзишимга сабаб мен эмас, балки бетоблик билан бир ой касалхонада бўлишимдир.

Самимий ҳурмат билан: Собир Абдулло, 25 феврал, 1966. Тошкент».

Менинг бу ёруғ хотираларни эслашдан мақсадим, халқларимиз орасидаги дўстлик ҳамиша қудрат касб эта боришини истаганимдадир.

Чунки дўстлик шундай бир қуёшдирки, унинг тафтидан келажак авлодларимиз баҳраманд бўлаверади.

Разиюлло АБДУЛЛОЗОДА

Ўратепа шаҳри

АСКАР ҚАСАМЁДИ

Ўтган шанба мустақил Ўзбекистон тарихидаги унутилмас кунлардан бири сифатида хотирамизда муҳрланадиган бўлди. Шу куни бу йил илк бор ҳарбий хизматга чақирилган кўп минг сонли аскарларимиз тантанали равишда ҳарбий қасамёд қабул қилдилар. Бу қасамёд она-Ватанга садоқат, мустақил Ўзбекистонимизни кўз қорачиғидек асраш учун ичилган қасам, қутлуғ садоқатномадир. Унда шундай эзгу ва ҳаяжонли сўзлар битилган: **«Жонажон Ўзбекистонимизнинг нурли истиқболи учун унинг давлат манфаатлари ва мустақиллигининг ҳимоячиси бўлишга қасамёд этаман».**

«...Қасамёд этаман!» Бу сўзлар шу куни юрагида ёшлик ғайрати жўш урган, юртининг ҳур ва озод эканлигидан қалбида ғурур туйган, қаддини ғоз тутган, кўзларида шижоат уфуриб турган минглаб йигитларнинг лабларидан учди. Бу лаҳзалар унутилмас ва ҳаяжонли эди. Чунки илгари ҳам жумҳуриятимизнинг номи Ўзбекистон эди. Бу жумҳуриятнинг ўз байроғи ҳам, қасидаси ҳам, туғроси ҳам бор эди. Бироқ у номига мустақил эди. Ҳарбий хизматга чақирилган йигитларимиз шу табаррук Ватан учун эмас, СССР деган империяни ҳимоя қилиш учун қасам ичардилар. Гоҳида шу империяни ҳимоя этиб билиб-билмай ўз халқига қурол ўқталишига ҳам тўғри келарди. Энди у кунларнинг ортда қолгани рост бўлсин. Бугун ўзбек йигити ўзининг она замини, киндик қони томган табаррук тупроқнинг ғуборсиз бўлиши учун онт ичмоқда. Бу тупроққа ғанимнинг қадами қўйилмаслиги учун қасам ичмоқда.

Бу қасамёд муқаддасдир. Шунинг учун ҳам муқаддаски, унинг замирида юртимизнинг озодлиги учун курашган, Гулаг қамоқхоналарида бемисл азоб тортган, шу кунларга етиб келолмаган, хорижга бош олиб кетишга мажбур бўлган Ватан фарзандларининг оҳу-армонлари мужассамдир. Бу қасамёд яна шунинг учун ҳам муқаддаски, унинг замирида босмачи деб қийратилган, қизил қонига ботирилган, таҳқирланган, увол кетган не-не йигитларнинг пок орзулари мужассамдир.

Бу муқаддас қасамёдни тантанали равишда қабул қилган ўзбек аскари бобомиз, бош саркардамиз, соҳибқиронимиз Амир Темурнинг тузукларини ёдда сақлайди. Унинг мустақил ўзбек давлатини тузганини унутмайди. Бугунги мустақил Ўзбекистоннинг ибтидоси ана шундай мустаҳкам илдизларга эга эканини ёддан чиқармайди. Умид шулки, истиқлол йўлида қасамёд этган укаларимиз она юртнинг улуғ тарихини, муқанналар, спитаминлар, торобийлар, форобийлар, Дукчи эшонлар, Намоз Ботирлар сингари шавкатли оталаримизнинг ёдини пок сақлайди. Ўзбек ватанининг шавкатли қўриқчиси, миллий посбони бўлиш шарафига гард юқтирмайди.

Қасамёдинг муборак, аскар укажон!

МУҲАРРИРГА мактублар

ЛИЦЕЙДА КИМЛАР ЎҚИЙДИ?

Ҳурматли бош муҳаррир!

Ҳафталикнинг шу йилги 12 июн сонида «Иқтисодиёт лицейига марҳамат» деган суҳбатни ўқиб, роса хурсанд бўлдик. Чунки, Тошкентдек шаҳри азимда лицей очилиб, бўлажак иқтисодчилар мактаб ёшидан бошлаб тайёрланаётгани мустақил жумҳуриятимиз истиқболи учун ниҳоятда зарурдир. Қолаверса, бўлғуси илм толиблари ёшлигидан севган касбига йўналтирилса, махсус дастур асосида ўқитилса, албатта, ундан келажакда иқтидорли мутахассис бўлиб етишишини кутиш мумкин.

Шуни ҳисобга олиб, Қашқадарёнинг Китоб шаҳридан бу йил 9 синфни аъло баҳолар билан битирган ўғлимни Тошкент Иқтисодиёт дорулфунуни қошидаги лицейга олиб келдим. Афсуски, қувончимиз узоққа чўзилмади. Ҳужжатларимизни лицейга қабул қилишмади. Кейин билсак, бу ерда жумҳуриятнинг турли бурчакларидан келиб бизга ўхшаб танловга ҳужжатини топширолмаганлар кўп экан. Ота-оналар биргалашиб дорулфунун раҳбариятига мурожаат қилдик. Улар эса лўндагина рад жавоби беришди: «Лицей Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти ёшларини қабул қилади. Тамом-вассалом!».

Биз дорулфунун раҳбариятининг бу фикрига қўшила олмадик. Сабаби, шу чоққача ушбу лицейни битириб чиққанлар орасида бошқа вилоятларнинг фарзандлари ҳам бор. Қолаверса, дорулфунуннинг ўзи бутун республикага, қўшни жумҳуриятларга ҳам хизмат қиладию унинг бағрида очилган лицейнинг фақат Тошкент вилояти учун чегаралаб қўйилгани қизиқ. Иккинчидан, бу лицей бутун республика бўйича танҳо бўла туриб, у фақат бир шаҳар ва вилоятнинг манфаатларидан келиб чиқиб иш тутса, адолатданми. Ҳолбуки, республика пойтахтидаги мактабларда пухта билим олиш учун ҳар жиҳатдан шароит бор. Тошкент шаҳрининг илмий ва маданий марказ эканлиги, бу ерда ўзига хос маънавий муҳит шаклланганлиги ҳам ёшларнинг истаган олий ўқув юртига кириб ўқишлари учун муайян шароит туғдиради. Вилоятларда эса ҳозирча бундай муҳит йўқ, шундай экан махсус дастур асосида мактаб ёшидан бошлаб мутахассисликка ўргатадиган лицейларга узоқдан келаётган ёшларни ҳам қабул қилишимиз лозим. Айтмоқчимизки, Тошкентдаги лицейнинг имкониятларидан вилоятларнинг ёшлари бебаҳра бўлиб қолиши инсофдан эмас. Ҳаммага баробар қарашни қачон ўрганамиз?

Бир гуруҳ ота-оналар номидан

Ҳикмат САМАДОВ.

Китоб шаҳри, Хиромий кўчаси, 12-уй.

МУҲАРРИРИЯТДАН: Ушбу масала юзасидан бошқа кўплаб газетхонлар ҳам таҳририятимизга саволлар билан мурожаат қилишди. Умид қиламизки, Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазирлиги мазкур масалада ўз фикрини билдиради.

ЯНГИ МАВСУМ

Эртага Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Давлат академик Катта театри ўзининг янги 64-мавсумини бошлайди. Шуни алоҳида айтиш лозимки, ушбу жамоанинг гуллаб-яшнаган йиллари ўз репертуаридан ўрин олган жаҳон мусиқа дурдоналари ҳам ўзгача аҳамият касб этган. Айниқса, бастакор ва дирижер, мураббий, Жавоҳирлаъл Неру мукофоти лауреати Мухтор Ашрафийнинг меҳнати беқиёсдир. Ҳаётлигида унинг ўй ва режалари ўзбек ҳамда жаҳон мусиқасини бутун дунёга таратиш эди. Шунингдек, бу ерда таниқли санъаткорлар самарали фаолият кўрсатиб келаётирлар. Янги мавсум бастакор Мутаваккил Бурҳоновнинг драматург Иззат Султон либреттоси асосида ёзилган «Алишер Навоий» операси билан бошланади.

Ҳасан ИБРОҲИМОВ

Америка Қўшма Штатларида Ўзбекистон, ўзбек халқи ҳаётини ўрганишга қизиқиш уйғонмоқда. Ўзбекистон билан АҚШ ўртасида сиёсий, иқтисодий, маданий, илмий соҳаларда ҳамкорлик, алоқалар ўрнатилмоқда.

АҚШнинг обрўли дорилфунунларидан ҳисобланган Индиана олийгоҳида 1991 йилдан бошлаб икки ўзбек профессори талабалар етиштиришга жалб этилгани ҳам ана шу қизиқиш ва олижаноб муносабатларнинг бир кўринишидир.

Индиана дорилфунунидаги икки ўзбек профессорининг бири ҳурматли олим Муҳиб Назиф Шаҳроний куни кеча ўз шогирди Мими Дон билан бирга редакцияда меҳмон бўлдилар. Шаҳроний домла антропология ва этнография соҳасида йирик тадқиқотлар қилган. Асли афғонистонлик. Қолаверса, унинг шажараси буюк ватандошимиз Бобурга бориб уланади...

Мими эса Харвард университетини тугаллаган. Ҳуқуқ доктори. Кейинги йилларда ўзбек халқи турмуши, урфодатлари, айниқса, халқ рақс санъатини ўрганишга қизиқиб қолган. Бунинг учун аввало ўзбек тилини қунт, ихлос ва муҳаббат билан эгаллаяпти...

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ

Етмиш йилдан ортиқ вақт ичида кимлар совет ҳокимияти, компартия сиёсатигагина эмас, балки шу сиёсатни амалга оширишга сафарбар этилган барча миқёслардаги раҳбарларга эътироз билдирса, баҳслашишга интилса ёки билиб-билмасдан қаршилик кўрсатса борми, албатта жазоланишга лойиқ шахслар сифатида обдон қораланиб, балчиққа булғанди, уларнинг «айблари» ҳар хил тақиқу тазйиқлар, зўрлик-зўравонлик орқали «исботланарди-да», «айбдорлар»нинг ўзларини ҳимоя қилиши, оқлаши учун асло йўл берилмасди. Ваҳоланки, айбдор ё жиноятчининг ўз айби ёки жиноятининг моҳиятини тўла англаб етиши, ҳар томонлама исботлаш, бунга рад этиб бўлмайдиган далилларга асосланиб иқрор қилиш инсон ҳуқуқларининг ҳимояланишини таъминлайдиган энг муҳим шартлардан бири.

Оллоҳга шукрки, бундан етти йил олдин бошланган қайта қуриш, ошкоралик, демократиялаш жараёнида мазкур шартлар ҳақида сўзлашга йўл берилаётир. Бундай мулоҳазалар «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Туркистон», «Эрк» рўзномаларида онда-сонда учраётгани қувонарли, аммо нима учун онда-сонда-ю, муттасил, узлуксиз эмас? Ахир, шунча йиллардан буён бошлиқларнинг айтгани-айтган, дегани-деган бўлиб, шунга мувофиқ кўр-кўрона фаолият кўрсатишимиз оқибатида ўзларимиз, фуқароларимизгина эмас, уларнинг иқтисодий, маънавий-маданий сиёсати, мафкураси, марксизм-ленинизм фалсафаси ҳам инқирозга юз тутганини қачонгача фақат сўз, тилда тан оламизу, амалда, қалбда эътироф этмаймиз? Эътироф этгандан кейин нима учун ана шу дарду балоларга қарши шафқатсиз ўт очмаймиз?

Бундай саволларга оддий фуқаролар тугул, буюк олимман, домламан деб кўкрак кериб юрган фан номзодлари, доцентлар, фан докторлари, профессорлар, ҳатто академиклар, умуман, олий маълумотлилар, қолаверса, ижодий уюшмаларнинг аъзолари ҳам аниқ, ҳаққоний жавоб қайтариш ва шу жавоб асосида ишлаб, ўз ҳаётини, бутун жамиятини бутунлай тозалаш, поклаш, янгилашга ожиздирлар. Чунки уларнинг камида тўқсон фоизи ўз истеъдодлари, қобилиятлари, билими, яратиш, кашф этиш кучини намоён қилиш биланмас, балки таниш-билишчилик, қариндош-уруғчилик, порахўрлик орқали муайян ҳужжатлар-дипломлар олганлар. Бинобарин, бизда сифатмас, сон, миқдор асосий кўрсаткич бўлиб қолди ва бу борада жаҳондаги мислсиз ривожланган мамлакатлардан ўзиб кетганмиз, аммо сифат, яратиш, кашф этиш соҳасида, афсуски, тўзиб, адо бўлганимизни энди кўраяпмиз.

Ҳа, кўраяпмиз-у, бироқ моҳиятини чуқур англаб, шунга мувофиқ фаоллик, жасорат кўрсатишда оқсаяпмиз. Бу ҳолда эса ҳеч нарсани ўзгартириб бўлмайди.

АЙТАЙЛИК, ШАХСАН ЎЗИМ ЕТМИШ ЙИЛЛИК ҲАЁТИМИЗ ТАРЗИ, шакли шамойилини, мазмуну салмоғини чархпалакка ўхшатгим келади. Шундай чархпалакки, унинг марказий ўқида ҳукумат, яккаҳоким партия ва уларнинг раҳбарлари, садоқатли хизматкорлари жойлашиб олганлар, барча меҳнаткашлар, зиёлилар, яъни моддий, маънавий, маданий бойликларни яратувчилар, ишлаб чиқарувчилар учун эса фақат ўша «ғилдирак» атрофида айланавершдан бошқа чора ҳам йўл ҳам йўқ! Борди-ю, таълимни мазкур чархпалакнинг бир бўлаги деб тасаввур қилсак, барча муаллимлар тағин ўша «ғилдирак»нинг қаерларигадир ўрнашиб олади-лар-да, бошқалар эса қўшилиб «марказий ўқ» атрофида айланаверишади, яъни ўқиш-ўқитишни бевосита амалга оширадиганлар чекига фақат тобелик, мутелик тушади, холос. Лекин буни бўйсуниш, ўзгаларнинг кўрсатмалари, истакларига кўра иш юритиш анча осон. Ҳар қалай, ўйлаб, бошингни оғритмайсан, масъулият, жавобгарлик гарданингга тушмайди. Шунинг учун бу тарзда фаолият кўрсатиш билими бўш, ўртамиёна ўқитувчиларга қўл келади ва улар жуда кўп бўлгани учун истеъдодли муаллимларни ўзларига қарам қилиб, ҳукмронлигини ўрнатади. Оқибатда зўрлар заифларга, яхшилар ёмонларга, ҳалоллар ҳаромларга тенглаштирилади. Бундай тенглаштириш, табиийки, марксча-ленинча таълимот, тоталитар тузум, компартия яккаҳокимлигининг меваси! У бир томондан ўртамиёна, истеъдодсиз, ҳар жиҳатдан ўсмаган одамларнинг яйраб-яшнашини таъминласа, иккинчи томондан, ҳамма босқичлардаги раҳбарларга сўзсиз қуллуқ қилиш, таъзим бажо келтиришни таъминлайди, аммо пировардида барибир таназзулу инқирозга, ҳалокатга олиб келади. Бугун буни ўз кўзимиз билан кўриб турибмиз.

Шунинг учун ўша «тенглаштириш» касалидан қутулмасдан жамиятимизнинг барча соҳаларида, хусусан, таълимда ҳам тубдан ўзгариш ясаш мумкин эмас. Буни авлод-аждодларимиз, ота-боболаримиз жуда яхши билишган, тушунишган. Уларнинг болани ёшидан, хотинни бошидан деб таълим берганлари бежизмас. Афсуски, бу таълимни, умуман, ўтмиш қадриятларини порлоқ коммунистик келажакни қурамиз, фаровон, бахтли-саодатли ҳаёт яратамиз, деган сирти ялтироқ, ичи қалтироқ шиорлар, чақириқларга моҳирона «ўралган» зўрлик-зўравонлик, тақиқу тазйиқлар орқали оёқ ости қилиб, ер билан яксон қилдик, ҳамма соҳаларда, шу жумладан, ўқиш-ўқитиш, тарбияда ҳам инқирозу таназзулга юз тутдик. Шуниси ғалатики, буни эндиликда очиқдан-очиқ тан олаяпмиз, таълимда тубдан ўзгариш ясаймиз, бутунлай янгиланишга, покланишга эришамиз, деяпмизу негадир дадил ҳаракат қилмаяпмиз, фаол курашни бошламаяпмиз.

Энг ачинарлиси, курашни бошлаш учун туғдирилган имкониятдан фойдаланишга негадир эътибор бермаяпмиз.

Гап шундаки, бундан қарийб ярим йил муқаддам «Таълим тўғрисида»ги қонун лойиҳаси матбуотда эълон қилинди. Шу муносабат билан матбуотда, жумладан, «Маърифат» рўзномасида қонун лойиҳасига бағишланган бир қанча мақолалар эълон қилинди, лойиҳани мукаммаллаштиришга қаратилган таклифлар ўртага ташланди. Таълимдаги қолоқлик, турғунликка барҳам бериш тўғрисидаги «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Халқ сўзи» рўзномалари орқали салмоқли мулоҳазалар баён этилди. Бироқ, асосий ҳал қилувчи гап ўша лойиҳага боғлиқ эканлигига, шунинг учун лойиҳани изчиллик билан муттасил муҳокама қилишга лоқайдлик, совуққонлик билан қаралди. Чунончи, «Маърифат»нинг 1992 йил 15 апрел сонида Фарғона дорулфунунининг доценти Й. Солижонов «Илмсизлик сабаблари нимада?» деб ниҳоятда жиддий саволни ўртага ташлайди-да, саккиз йиллик таълим мажбурий қилинсин, ўрта таълим ихтиёрий бўлсин, ихтисослаштирилган ўқиш йўлга қўйилсин, алмисоқдан қолган ўқитиш усулларидан воз кечилсин, ўқитувчиларнинг рақобатчилик асосида ижодий ишлашига шарт-шароит туғдирилсин, ўқитиладиган, фанлар сони кескин камайтирилиб, энг кераклилари танлаб олинсин, деган қатор яхши талаблар қўяди. Шунга ўхшаш фикрларни ўқитувчи Юлдуз Назар қизининг «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталигининг 1992 йил 24 апрел сонида босилган «Тарбияга муҳтож тарбия» мақоласида ҳам учратамиз. Борди-ю, ҳар икки муаллиф ва уларнинг бир қанча иттифоқчилари, ўз кузатишлари, мулоҳазалари, ҳукм-хулосаларини Таълим тўғрисидаги қонун лойиҳасига татбиқ этганларида, мазкур лойиҳанинг қайси жиҳатларини маъқуллаш, қайси жиҳатларини рад этиш нуқтаи назаридан иш кўрганларида, мақсадга мувофиқ бўларди. Бунинг учун етарли асос бор эди.

Афсуски, жуда кам бўлган истеъдодли, қобилиятли ўқитувчиларимиз ҳам маънавий қашшоқлик, билимсизлик, илмсизлик илдизларини излаш, сабабларини топиш ва шунга мувофиқ курашиш зарурлигини англашга ожизлик қилмоқда. Чунончи, Юлдуз Назар қизи таълимнинг хароблиги, бу борада бемаъниликлар, бошбошдоқлик-тартибсизликлар, мантиқсизликлар ошиб-тошиб ётганлиги хусусида тўғри сўз юритади, бироқ бундай салбий ҳолатлардан қутулиш чора-тадбирлари ҳақида негадир бош қотирмайди. Акс ҳолда, яқинлардагина бошланган табақалаштириб ўқитишга қарши чиқишини қандай изоҳлаймиз?

АВВАЛО ШУКИ, ТАБАҚАЛАШТИРИБ ЎҚИТИШ айрим мактаблардагина жорий этилиб, тажриба сифатида синалмоқда. Хўш, бунинг нимаси ёмон? Муаллифнинг жавоби қуйидагича: «Албатта, мақсад яхши ўқийдиган ўқувчиларга кўпроқ билим бериш, ёмон ўқийдиган ўқувчиларни эса билимга қизиқтириш. Сиртдан қараганда, бунинг ҳеч ёмон томони йўқ. Аслида-чи? 2 ва 3 га ўқийдиган бола зарбага учрамайдими? Мурғак боланинг «табақаланиши» унинг руҳий ҳолатига аянчли таъсир қилмайдими?»

Ҳа, ёмон таъсир қилади, бола лат ейди, бироқ шундай экан, деб болаларимизни ўз вақтида ёмон-салбий хатти-ҳаракатлар, зарбалару мағлубиятлар «таъми»ни тотиб кўришдан бенасиб қилсак, уларнинг ўзларини ўзлари ҳимоя қилишига одатлантириб бормасак, улғайгандаям хом, ғўр, заиф бўлиб қолаверади-ку! Буни тушунмаган кўпчилик ота-оналаримиз фарзандларини гўдаклигидан чиниқтириш, пишитиш ўрнига қўлларини совуқ сувга урдирмасдан нуқул енгилнинг остидан, оғирнинг устидан юришга, узумини еб, боғини суриштирмасликка одатлантирдилар! Ўқиш-ўқитишда ҳам ёлғону яшиқлар, пора-ю совғалар, дўқ-пўписалар билан болаларимизнинг баҳоларини оширтириб, аълочи қилишга, олтину кумуш нишондори бўлишига эришдик, аммо фарзандларимиз шунга лойиқми, тақдирланадиган даражада билимга эгами, деган саволларни ўртага ташлаб, ишонарли жавоб топишга, асл ҳақиқатни англашга қизиқмадик! Оқибатда ўрта маълумотли ўғил-қизларимиз ўз тақдирларини ўзлари белгилашга, келгусида ким бўлиб етишишга, қайси касбу корни эгаллашга қодир эканликларини ўзлари англамайдиган ожиз, нотавон, хом бўлиб қолдилар. Бунинг ўзига хос фожиа эканлигини тушунмасдан, болаларимизнинг тақдирларини ўзларимиз ҳал қилиб, қайси касб-кор обрў-эътиборда бўлса, оғзи-бурнимизни ёғлашга, маишатда яшашга имкон берса, ўшаларга, хусусан, шарқшунослик, шифокорлик, ҳуқуқшуносликка «ҳужум» қила бошладик, ўзимизни ўтга, сувга уриб, ажойиб «ғалаба»ларга эришдик. Бу муваффақият аслида мағлубият эканини эндигина англай бошладик, бироқ ҳалигача тўла англаб етганимизча йўқ. Зотан, бирданига дарров салмоқли натижани қўлга киритиш мумкин эмас, негаки, бу ерда ҳам ўзига хос чархпалак мавжуд: бизларнинг ўзларимиз ҳам табақалаштириб ўқиш, ихтисослаштириш йўлидан боришга ўрганмаганмиз, ўз тақдирларимизни ўзларимизмас, ота-оналаримиз ҳал қилишган. Ўрта, олий таълимга эга бўлиш, ҳатто фан номзодлари, доценту профессор, академик даражаларини олишда-чи?

Таассуфки, бу жабҳада ҳам биринчи галда фарзандларимизнинг билим кучи, илм-фанларни ўзлаштиришдаги қудрати, муваффақиятлари, яратиш, кашф этиш натижаларимас, балки ота-оналарнинг ҳар қандай тўғри ва эгри воситалар (пораю совғалар, қариндош-уруғчилик, таниш-билишчилик ва ҳоказолар)дан усталик билан фойдаланаётгани иш бераяпти. Тағин шуниси борки, етмиш йилдан ортиқ вақт ичида қўлланган марксча-ленинча таълим дастури фарзандларимизни боғча ёшидан бошлабоқ келгусида ўз тақдирларини яратадиган мустақил, эркин шахс эмас, балки фақат бирдан-бир ягона мафкура — коммунистик мафкурани бутун инсоният тарихида ягона ҳақиқатпарвар, адолатли, муқаддас эътиқод деб тану жонига, руҳига сингдириш ва шу орқали фақат совет ҳукуматига, яккаҳоким партия сиёсатига сўзсиз бўйсунувчи, «юқоридан» берилган буйруқлар, фармонлар, қарорларни «гулдурос, давомли қарсаклар» билан маъқуллаш билан бирга ҳар қандай қийин шароитларда амалга оширувчи бўлишга сафарбар этди.

Шундай экан, бу дастурдан бутунлай воз кечиб янгисини ишлаб чиқиш ва ҳаётга татбиқ этиш чинакам тараққиёт талабидир. Лекин мазкур талабни ўринлатиш учун биринчи галда сиёсий ҳамда иқтисодий ислоҳотларни ўтказиш зарур. Бу ҳақда ошкора мулоқот бўлаяпти-ю, бироқ амалий чора-тадбирлар кўрилмаяпти. Шундай вазиятда матбуотда кўпгина муаллимларимиз, маорифу маърифат мутасаддилари, умуман, зиёлилар «Таълим тўғрисида»ги қонун лойиҳасини тубдан ўзгартиришга, қайта ишлаб, мукаммаллаштиришга фаол қатнашмагани ачинарлидир. Балки мазкур лойиҳа ҳар жиҳатдан етукдир, ҳеч қандай камчиликларга йўл қўйилмагандир?

Бу саволга аниқ жавоб топиш учун бир воқеани қисқача баён этаман: 2-синф ўқувчиси ўзи билан бирга ўқийдиган қизчани яхши кўриб қолиб, унинг кетидан соядай эргашиб юраверибди. Буни билган ўқитувчи болани сенга бу ёшда севишни ким қўйибди, дея обдан дўппослаб, бутун синф олдида изза қилибди...

Қаранг-а, ақл бовар қилмайдиган ғаройиб, лекин онда-сонда учраб турадиган бундай воқеаларни совет таълим дастурига мутлақо зид деб роса қоралаганмиз ва ҳамон қораламоқдамиз. Севиш-севилишни мактабларда норасмий тарзда тақиқлаганмиз. Бордию, юқори синф ўқувчилари ўртасида севишганлар пайдо бўлса, қандайдир сабабларга биноан балоғатга етай деб қолган қиз туғиб қўйса, бирданига уларнинг ўзларигина эмас, ўқитувчилари ҳам қўшиб жазоланди.

МЕНИ ТЎҒРИ ТУШУНИШИНГИЗНИ ИСТАЙМАН: мактаблардаёқ замонавий фарҳоду ширинлар кўпаяверсин демоқчимасман. Фақат айтмоқчиманки, айрим ёш болалар, қизчалар тенгдошларига нисбатан эртароқ уйғонади, 9—11-синфларда ўспиринлик davridan ўтиб, камолотга яқинлашиб қолади. Шунинг учун бу борада қоралаш, ман қилиш, жазолашмас, балки тушунтириш, севиш-севилишнинг ниҳоятда мураккаб, чигал, сеҳрли, айни чоқда ниҳоятда жозибали, гўзал, муқаддас туйғу эканлигини изоҳлаш, англатиш, сездириш йўлидан бориш лозим. Табиийки, бу йўл ниҳоятда қийин, машаққатли, қоралаш, ман қилиш, жазолаш эса осон, бироқ болалар, ўспиринлардаги энг ноёб, нодир, сеҳрли жозибали ҳислар, туйғуларни равнақ топтирмайди, пировардида ўлдиради, йўқотади. Аҳвол шу даражага етиб бордики, мактаб ёшида севиш-севилиш айб, гуноҳ, ҳатто жиноят деб ҳисобланди ва бу фикр бир неча авлодга сингдириб юборилди. Бутун эътибор болаларнинг аввало, уларнинг ўзларини ўзлари тушуниши, идрок этиши, сўнгра бутун дунёни, жамиятни, шарт-шароит, табиатни англаб, ҳис қилишигамас, биринчи галда дарсликлардаги материалларни ўзлаштириш, аниқроғи, ёдлаб олишга йўналтирди.

Хўш, лойиҳада шунга ўхшаш чигалликларни ечишга имкон яратилдими? Кўраяпсизми, савол ниҳоятда жиддий бўлиб, унга ҳаққоний жавоб қайтариш ниҳоятда муҳим аҳамият касб этади. Аммо негадир яқинда жумҳурият Олий Кенгашида лойиҳани қонун сифатида тасдиқлаш пайтида қизғин баҳслар бўлмади, ҳаммаси деярли якдиллик билан маъқулланди. Балки бунинг учун етарли асос борми? У ҳар жиҳатдан етук бўлиб, тубдан ўзгариш ясашга имкон туғдирадими?

Негадир бунга мен шубҳаланаман ва биргина «Таълим тўғрисида»ги қонунмас, бошқа муҳим қонунлар ҳам тўла ишончимни қозонди деб баралла айтиш қийин. Уларнинг кўпи бир қанча тўғри, ҳаққоний ҳукм-хулосаларни қамраб олганига қарамасдан, ҳаёт тараққиётига деярли таъсир ўтказмаётганини қандай изоҳлаш керак?

БИНОБАРИН, НИМАЛАРДИР ЕТИШМАЙДИ, қаерларидадир жиддий кемтиклар бор, бўш, заиф жойлари қолган, бундай иллатларга барҳам бериш учун эса қарама-қарши фикрлар, дунёқарашлар, эътиқодлар тўқнашувлари, мунозаралар бўлиши шарт. Бунга ҳеч ким эътироз билдирмайди, амалда эса етарли даражада эътибор бермаяпти. Оқибатда ҳамон сўз билан иш атрофида бамисоли чархпалакдай айланаяпмиз. Токайгача?

Улфат бўлса дилдош, тенгқур,
Қайноқ кўк чой жонга ҳузур!

С. МАҲКАМОВ сурат-лавҳаси.

ПЎЛАТ ҚОЗОНЛАРИ СОВУГАН КУНЛАР

ЎЗБЕКИСТОН МЕТАЛЛУРГИЯ ЗАВОДИ турдош корхоналар ичида ўз мавқеи, обрў-эътибори жиҳатидан Туркистон ҳудудида ягона ҳисобланади. Минтақамизда унинг шон-шуҳратини, довруғини эшитмаган одам йўқ десак, муболаға бўлмайди. Бироқ кўпчилик бу корхона қандай сабабларга кўра барпо этилгани ва нима учун айнан Бекободда қурилгани сабабини билмаса керак...

Асримизнинг 20—30-йилларида юртимизда оғир саноат корхоналарининг ишга туширилиши туфайли Ўзбекистон машинасозлик ва металл ишлаш саноати бирмунча ривожланган индустриал-аграр жумҳуриятга айланди. Лекин жумҳурият ўз металлургиясига эга эмаслиги, оғир саноат корхоналарининг асосан четдан ташиб келтириладиган металл ҳисобигагина ишлаши бу тармоқларни янада ривожлантиришга тўсқинлик қиларди. Шунга кўра, 40-йиллар арафасида Ўзбекистонда металлургия саноатини барпо этишга эътибор берилди. 1942 йил июнида жумҳуриятда қайта ишланадиган чўян ва темир-терсакдан пўлат ишлаб чиқарувчи завод қуриш юзасидан қарор қабул қилинди.

Корхонанинг Бекободда қад ростлашининг ўзига хос сабаблари эса қуйидагилардан иборат: биринчидан, бу шаҳар ҳудуди завод эҳтиёжи учун ғоят зарур маҳаллий қурилиш материалларига бой бўлиб, доимий ва катта сув манбаининг ёқасида — шундоққина Сирдарё соҳилларида жойлашган. Қолаверса, ўша кезларда завод қуриш танланган майдондан унча узоқ бўлмаган масофада Фарҳод гидроэлектростациясини барпо этиш мўлжалланаётган эди. У келгусида корхонани анча арзон электр қуввати билан таъминлаш имконини берарди. Иккинчидан, Бекобод жуғрофий аҳамияти жиҳатидан ниҳоятда қулай ерда — саноати ривожланган Тошкент ва Фарғона вилоятлари оралиғида, бундан ташқари, водийни Туркистоннинг кўплаб вилоят-туманлари билан боғловчи темир ва автомобиль йўллари бўйида жойлашганди. Учинчидан, шаҳарга аҳолиси зич бўлган қишлоқ-маҳаллалар туташиб кетганди. Бу қурилажак корхонани зарур ишчи кучи билан таъминлашда муҳим аҳамият касб этиши тайин эди...

1944 йилнинг 5 мартида жумҳуриятимиз ҳаётида муҳим воқеа рўй берди. Шу куни заводнинг бир ой муқаддам фойдаланишга топширилган 1-мартен печида дастлабки ўзбек пўлати тайёрланди. Ўзбекистон ўз пўлат ўзанига эга бўлди! Кўп ўтмай корхона тўла қувват билан ишга тушди. Унинг номи Ўрта Осиё қора металлургиясининг тўнғич ва энг йирик корхонаси сифатида тарих саҳифаларига битилди.

ЎШАНДАН БУЁН ОРАДАН 48 ЙИЛ ЎТДИ. Бу вақт ичида завод ҳар томонлама ўсиб-улғайиб, шон-шуҳрат қозонди. Цехлари кенгайиб, ишлаб чиқариш қуввати ортди. Ҳозир корхонада мартен, прокат, электр қуввати ёрдамида пўлат эритиш, қувурлар пайвандлаш, навли прокат, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш цехлари каби ўттиздан ортиқ цех мавжуд. Уларда халқ хўжалиги ва одамлар эҳтиёжи учун муҳим бўлган турли хил бурчакли, ясси ва думалоқ шаклли темирлар, арматуралар, пўлат қувурлар, 20 тур рўзғорбоп сирланган идишлар ҳамда бошқа маҳсулотлар тайёрланмоқда. Завод ўз маҳсулотларини жумҳуриятимиз вилоятларидан ташқари, МДҲга кирган давлатларга, Афғонистон, Япония сингари хорижий мамлакатларга ҳам жўнатмоқда.

Шубҳасиз, корхона кенгайиши асносида унинг ишчи-хизматчилари сони ҳам ортиб борди. Дастлабки кезлари бу ерда кўпи билан 1400 одам ишлаган бўлса, эндиликда 43 миллатга мансуб 11 минг киши меҳнат қилмоқда. Ишчилар синфининг ўзагини туб миллат вакиллари — ўзбеклар ташкил этади. Бу йиллар мобайнида бизнинг онгимизга сингдириб келинган «Ўзбеклардан ишчи чиқмайди, улар станоклар ёнида туриб ишлашга, мураккаб машиналарни бошқаришга лаёқатсиздирлар», деган мазмундаги халқимизни камситувчи тушунча-даъволарнинг асоссиз, ғирт ёлғон сафсата эканлигидан далолат беради. Халқимиз нималарга қодирлигини, нечоғли уқувли-қобилиятли эканлигини корхонада узоқ йиллар муваффақиятли ишлаган Ҳофиз Ғаниев, Ботир Аббосов, Асад Эргашев, Саид Нуриддинов сингари донгдор қаҳрамонлар, Рихсибой Юсупов, Шерали Ҳамроқулов, Қурбонали Тошматов, Обиджон Ҳожиматов, Раимжон Исҳоқов, Эркин Валиев каби меҳнат фахрийлари, ҳозирда мураббийлик даражасига етган Исроил Маданов, Қорабой Ниёзматов, Неъматжон Иномов янглиғ фидойилар, оилавий сулолалар ўз фаолиятлари тимсолида исботлаганлар. Айни кеча-кундузда минглаб ўзбек йигит-қизлари уларнинг изларидан бормоқдалар, энг масъулиятли, энг қийин ишларнинг бемалол уддасидан чиқмоқдалар. Биргина мисол: мартен цехини заводнинг юраги дейиш мумкин. Улкан печларда кеча-кундуз 1530-1600 даражали иссиқ ҳароратда пўлат эритилади. Бу печлар ёнида бир вақтлар бор-йўғи олти нафар ўзбек ишларди. Энди эса пўлат эритувчиларнинг 70-80 фоизи туб миллат фарзандларидир. Ўзбекларни бошқа цехларда ҳам кўплаб учратасиз. Улар ўзга миллат вакиллари билан низоларга берилмай, тинч-тотув меҳнат қилмоқдалар, завод қудратига қудрат қўшмоқдалар.

Бироқ кейинги пайтларда бозор иқтисодига ўтилиши муносабати билан корхона аҳли қатор муаммоларга дуч келди. Айниқса, собиқ СССРнинг инқирозга учраб тарқаб кетиши, жумҳуриятлараро иқтисодий алоқаларнинг кескин издан чиқиши туфайли аҳвол янада мураккаблашди. Негаки, завод асосан четдан келтириладиган хом ашёлар ҳисобига ишлайди. Жумладан, чўян ва электр қуввати ёрдамида пўлат эритишда ишлатиладиган электродлар Россиядан, печларнинг ички деворларига қопланадиган ўтга чидамли махсус ғиштлар эса Украинадан олинади. Бу жумҳуриятлар мустақилликка эришгач, маҳсулотлари баҳосини ақл бовар қилмайдиган даражада ошириб юбордилар. Масалан, бир тонна чўяннинг нархи 1990 йилда атиги 120-150 сўм эди, ҳозирга келиб 15 минг сўмга чиқиб кетди. Темир-терсакнинг баҳоси эса 30-60 сўмдан 2—2,5 минг сўмгача кўтарилди. Боз устига, таъминотчи шериклар хом ашёларни белгиланган муддатда ва етарли миқдорда жўнатмайдиган бўлиб қолдилар. Оқибатда йиллар давомида тинимсиз ишлаб турган печлар икки-уч кунлаб совиб қолган, бир тонна ҳам эритма бермаган вақтлар бўлди. Корхонада меҳнат мароми бузилди. 1991 йили пўлат ва прокат ишлаб чиқариш тўрт баравarga камайди. Ушбу йилнинг 6 ойлик режаси ҳам бажарилмай, етмиш фоизда қолиб кетди.

БОШҚАЛАР-КУ, МАЙЛИ, ИНОН-ИХТИЁРИ ЎЗИДА БЎЛГАЧ, молига отасининг нархини қўйиши, хоҳласа, маҳсулотини бериши, хоҳламаса, бермаслиги мумкин. Улар билан завод аҳлига ўхшаб фақат ширин муомалада бўлишга, бир амаллаб кўнглига йўл топишга мажбурсиз. Аммо гоҳида ўзингизникилар ҳам сизнинг аҳволингизни тушунмасалар, бозор иқтисодини рўкач қилиб олдингизга турли шартларни қўйсалар, нима қиласиз? Бундай дейишимнинг сабаби, заводнинг асосий хом ашёларидан ҳисобланган темир-терсаклар шу вақтга қадар бутун Туркистон ҳудудидан йиғиштириб жўнатиларди. Афсуски, сўнгги вақтларда бу ишга ҳам путур етди. Ана шундай оғир вазиятда металлургия заводининг асосий таъминотчиларидан бири — Ўзбекистон иккиламчи металлар кооперацияси (собиқ «Вторчермет») корхонага хом ашё етказиб бериш режасини бажармай қўйди. Ушбу ташкилот мутасаддилари асосий эътиборни ишлаб чиқаришга қаратиб, йиғилган темир-терсакларни валюта ҳисобига сотиш пайига тушиб қолдилар. Оқибатда заводнинг меҳнат лаёқатини сақлаб қолиш учун уни хом ашё билан таъминлаш усулларини тубдан ўзгартириш зарурати туғилди. Шунга кўра, корхона маъмурияти Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Вазирлар Маҳкамасига мурожаат этиб, кооперация бўлинмасини завод ихтиёрига ўтказишни илтимос қилди. Ушбу масала жумҳурият металлургия саноати давлат концерни, кооперация ва завод вакиллари иштирокида ўтказилган муҳокамада ижобий якун топди. Ҳаял ўтмай жумҳуриятимиз президенти кооперациянинг қора металл тайёрлаш корхоналари ва ташкилотларини металлургия заводи ихтиёрига ўтказиш ҳақидаги қарорга имзо чекди. Шу тариқа металлурглар темир-терсакларни йиғиш ва қайта ишлаш муаммосини ечиш имкониятини қўлга киритдилар. Бошқа давлатлардаги таъминотчилар билан эса шартномалар асосида ишлашга ўтдилар.

Сир эмас, ҳозирги шароитда ҳар қандай йирик корхона ҳам сифатли, жаҳон бозорида рақобатлаша оладиган маҳсулот чиқармай туриб, истиқболга эриша олмайди. Бунинг учун энг замонавий технологияларни ҳаётга татбиқ этиш, малакали ишчи-хизматчиларга эга бўлиш лозим. Бизнинг жумҳуриятимизда эса металлургия саноати учун зарур асбоб-ускуналарни ишлаб чиқарадиган тайинли корхона ҳам, кадрлар тайёрлаб берадиган бирорта олий ўқув юрти ҳам йўқ. Ана шу боис завод маъмурияти чет давлатлар билан ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамлашга интилмоқда. Жумладан, яқинда тузилган ўзаро шартномага кўра, Германиянинг «Фуке систематехник» компанияси заводга янги электропечлар етказиб берадиган, «Фуке» фирмаси эса уларни асбоб-ускуналар билан таъминлайдиган бўлди. Челябинскдаги илмий тадқиқот ва лойиҳалаш, Сибирь «Электротермом» олийгоҳлари вакиллари печларни ўрнатишда кўмаклашишни ўз зиммаларига олдилар. Худди шунингдек, Ҳиндистондаги Визакхапатнамсий металлургия корхонаси билан ўзаро ёрдам ва тажриба алмашиш йўлга қўйилди. Айни чоғда бекободлик кўплаб ёш металлурглар Россия шаҳарларида ўқиб касб эгалламоқдалар, маҳоратларини оширмоқдалар.

Амалга оширилаётган тадбирлар корхона келажаги учун хизмат қилишига шубҳа йўқ. Бироқ хом ашёлар нархи кун сайин, соат сайин ўсаётган, сарф-харажатлар тобора кўпайиб бораётган ҳозирги пайтда фақат юксак иқтисодий самарадорликка эришиш корхонани инқироздан сақлаб қолиши мумкин. Металлурглар ана шуни ҳисобга олиб, бир йил давомида ўзлари ишлаб чиқараётган маҳсулотлар баҳосини 50 баравarga оширишга мажбур бўлдилар. Шу тариқа ҳар тонна темирнинг нархи тури ва навига қараб 12—19 минг сўмгача чиқди. Албатта, бу қиммат, айниқса, уй қураман, ҳовлимга водопровод суви, табиий газ киритаман деб, темир ва қувурлар излаб юрган оддий меҳнаткашлар учун жуда қиммат! Аммо илож қанча? Иқтисодда ҳар қандай маҳсулотнинг баҳоси унга кетган хом ашё, меҳнат ва сарф-харажатлардан келиб чиқилган ҳолда белгиланади. Ўз навбатида ишлаб чиқарувчи фойда ҳам кўриши лозим. Акс ҳолда, эрта бир кун ўзи ҳам танг вазиятга тушиб қолиши тайин.

Зеро, эндиликда турли соҳаларни ривожлантириш учун юқоридан ёрдам ҳам кутиб бўлмайди. Ҳар қандай меҳнат жамоаси ўз кучи ва имкониятларига таяниб иш юритиши мақсадга мувофиқдир. Завод маъмурияти маҳсулотларни сотишдан олинаётган фойда-даромадларнинг асосий қисмини ишчи-хизматчиларнинг моддий-иқтисодий аҳволини яхшилашга, кўп болали, кам даромадли, боқувчисини йўқотган оилаларга, ёлғиз қарияларга, уруш ва меҳнат фахрийларига ёрдам кўрсатишга, маданият ва соғломлаштириш, турар-жой бинолари қуришга ажратмоқда. Айни кунларда ишчилар ўртача 5 минг сўмдан, пўлат эритувчилар эса 10—12 минг сўмдан маош олмоқдалар. Яна ҳар бир одамга кунига 15 сўмдан овқат пули берилмоқда, дам олишида ва соғлиғини тиклашида моддий ёрдам кўрсатилмоқда.

МАЪЛУМКИ, БОЗОР ИҚТИСОДИГА ЎТИШ ЖАРАЁНИДА кўплаб меҳнат жамоаларида ишчи ўринлари қисқартириб юборилмоқда. Бундай усулни заводда ҳам қўллаш мумкин эди. Бироқ масаланинг нозик жиҳатлари бор. Аввало, ишчиларнинг деярли ҳаммаси шу ерлик аҳоли. Бўшатиб юборилса, бошқа жойдан иш топиши қийин. Қолаверса, заводда ойлик меҳнат ҳақи бошқа жойлардагига нисбатан анча юқори. Шундай бўлгач, бу ердан ҳар ким ҳам бекордан-бекорга, ўз ихтиёри билан ишдан бўшаб кетавермайди. Турли баҳоналарни рўкач қилиш эса, жиддий можароларни келтириб чиқариши эҳтимолдан холи эмас. Хўш, у ҳолда нима қилиш керак? Қандай қилинса, иш ўринларини қисқартирмаган ҳолда маошлар миқдорини юқори даражада сақлаб қолиш мумкин? Узоқ фикрлашувлардан сўнг сихни ҳам, кабобни ҳам куйдирмасликнинг йўли топилди: завод цехларини кенгайтириб, ишлаб чиқарилаётган халқ истеъмоли моллари турини кўпайтириш керак! Шу мақсадда ихтирочи ва тадбиркор ишбилармонларга кенг йўл очиб берилди. Бу ҳаял ўтмай ўз самарасини кўрсатди. Цехларда ҳозир телевизор ўрнатиш учун мўлжалланган қулай мосламалар, қаҳва қайнатгичлар, чўян панжаралар ва чўкичлар тайёрланиб, савдога чиқарилмоқда. Завод аҳли яқин орада ғишт, пайвандлаш ишларида асқотадиган карбид-кальций, ёғ, эшик, дарвоза, мих, газ плиталари учун мўлжалланган симли тўрлар, ўриндиқлар, мактаб жиҳозлари, «Жигули» автомашинасининг эҳтиёт қисмлари ва бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқаришни режалаштирмоқда. Айрим цехлар ишчи-хизматчилари эса шоли экиб, чорвачилик фермаси ва балиқчилик хўжалиги барпо этишни мўлжалламоқдалар. Бу хайрли ишлар бир жиҳатдан энг муҳим муаммони ечишга — ишчи ўринларини сақлаб қолишга хизмат қилса, иккинчидан, халқимиз учун зарур бўлган маҳсулотларнинг кўпайишини таъминлайди.

Ўрни келганда шуни ҳам айтиш лозимки, завод меҳнаткашлари фақат ўз ташвишлари, ишлаб чиқариш юмушлари билан андармон бўлиб қолаётганлари йўқ, балки имкониятлари даражасида бошқаларга ҳам ёрдам кўрсатиб хайрли ишларга қўл урмоқдалар. Ҳамшаҳарлари турмуш шароитини яхшилашга, миллий қадриятларимизни тиклашга ҳисса қўшмоқдалар. Чунончи, қарияларнинг талаб-истакларига кўра, шаҳарнинг Жомий, Муқимий, Собир Раҳимов, Оҳунбобоев номли маҳаллаларида кексалар уйи очишда, «Оқ масжид» маҳалласида янги масжид-мадрасани қуриб ишга туширишда моддий ва маънавий ёрдам кўрсатдилар. Заводда Наврўз байрамини нишонлашда, рўза кунлари ифторлик, рамазон, қурбон ҳайитларини ўтказишда маъмурият бош-қош бўлди. Маданий тадбирларда корхона бадиий ҳаваскорлари, маданият уйи ходимлари фаол қатнашдилар. Шу йил май ойида рўй берган табиий офатдан зарар кўрган Бекобод туманидаги Ойбек номидаги давлат хўжалиги меҳнаткашларига ҳам завод ишчилари ҳиммат кўрсатдилар. Сел оқибатларини тугатиш, бошпанасиз қолганларга моддий кўмак сифатида етти миллион сўм маблағ ажратилди.

Металлурглар меҳнати ва ҳаёти, заводдаги ўзгаришлар кўпчиликнинг хоҳиш-иродаси билан шу йил март ойидан эътиборан ўзбек тилида чиқа бошлаган, тажрибали журналист Турсунали Усмонов муҳаррирлик қилаётган «Металлург минбари» кўп нусхали газетасида ўз ифодасини топиб бормоқда...

СИРАСИНИ АЙТГАНДА, бекободлик металлурглар бугунги кунда шароит тақозосига кўра, ўз араваларини ўзлари тортмоқдалар. Ҳар қанча қийинчиликларга қарамай, пўлат эритиш қозонларини совутмасликка, эл-юртимизни зарур маҳсулотлар билан таъминлаб туришга ҳаракат қилмоқдалар.

Абдунаби ҲАЙДАРОВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати»нинг махсус мухбири

МАШҲУР ВА МАЪРУФ ШОИРИМИЗ Ғафур Ғулом вафотидан сал олдин Самарқандга ташриф буюрган эди. У ўзини кутиб олган Самарқанд дорулфунуни олимларига шундай деди:

— Барибир мени бирор жойга нонуштага таклиф қиласизлар. Лекин ўша жой Обираҳмат томонларда бўлса, айни муддао бўлар эди. Йигитлигим ўтган жойларни яна бир зиёрат қилган бўлардим. Таклиф маъқулланди. Аммо у икки соатлардан кейин етиб боришини айтди:

— Ҳар ҳолда мен тошкандликман, аввал бир обкомларнинг биринчи котибини бир кўриб, ҳол аҳвол сўрашмасам, айб бўлади.

Обираҳматнинг энг баҳаво жойидан қўноқлик танланди.

Исомиддин САЛОҲИЙ

СЎФИ ОЛЛОЁР:

МАЪНАВИЯТ ҚИРРАЛАРИ

Ариқ устида қурилган сўрига кўрпа-тўшак ташланди. Қаторасига қурилган уч қозонда таомлар пишаётир. Ордан сал ўтмай меҳмонлар етиб келишди. Улар тўрт киши эди: шоир, марҳум навоийшунос олим Қутбиддин Муҳиддинов (бу кишини шоир пирим дер эдилар), тилшунос олим Айюб Ғуломов ва шоирнинг шахсий шофёри Мустафо абзий. Меҳмонлар келиши билан даврага қандайдир маърифий руҳ, қувноқлик кириб келгандай бўлди.

— Ҳу, ана у қир ёнбағрида мармар билан қопланган бино бўларди. У олимлар уйи эди, — деб қолди Ғафур Ғулом. — Қори ака (Қори Ниёзий), Иззат (Иззат Султон) шу ерда яшардилар. Сизлар шу иморатни ҳам бузғансизлар...

Гап айланиб келиб ўтмишдаги Каттақўрғон адабий муҳитига тақалди. Мирий, Нодир, Дабирийлар тилга олинди. Ғафур Ғулом айниқса Сўфи Оллоёрни алоҳида меҳр билан тилга олди. У билан Машрабнинг учрашуви, Машрабнинг Сўфи Оллоёрдан фотиҳа олиб, ҳаж сафарига отланиши ҳақидаги ривоятлар келтирилди. Суҳбат шу ерга келганда шоир менга мурожаат қилиб:

— Сўфи Оллоёр бобо ҳақида бирор нарса ёзиб кўр. Майли, у кишини худонинг дўсти, пайғамбарнинг амакиваччаси деб қоралайсанми, ўзинг биласан. Лекин у кишининг китоблари мактаб, мадрасаларимизда табаррук дарслик сифатида жуда қадрланганлиги ҳам эсингдан чиқмасин, дедилар.

Бу юмушни узоқ йиллар амалга ошира олмадим...

Мана, қўлимда мутафаккир шоир Сўфи Оллоёрнинг 1326 (мелодий 1908) йили Бухорода котиб Қори Абдулраҳимбек томонидан кўчирилган «Мурод ул-орифин» номли китоби. Китобнинг кириш қисмида муаллиф ўз асарини тасаввуфга қизиқувчи муҳибларининг илтимоси билан ёзгани ва шу туфайли ҳам унга «Мурод ул-орифин» деб ном қўйганини, бунгача эса ўзининг фалсафага оид «Маслак ул-муттақийн», «Сабот ул-ожизин», «Маҳзан ал-мутаъйин» номли асарларини тасниф этиб улгурганини айтади.

«Мурод ул-орифин»нинг мундарижасини муаллиф шундай белгилаган: «Чун ин китоб дар баёни аҳамми сўфия ва қисми сўфия ва улуми эшон ва русуми эшон аст». Яъни бу китоб сўфийликнинг аҳамияти, сўфийларнинг қисмати, сўфийлик илмлари ва уларнинг одатлари ҳақидадир. Бундан англашиладики, олимнинг мазкур китоби сўфийлик сулуки ҳақида махсус тадқиқот, муҳим қўлланмадир. Бу эса бизнинг давримиз учун беқиёс аҳамиятга эгадир. Чунки ҳозиргача чоп этилган коммунистик адабиётларда сўфийлик синфий тарафкашлик заминида туриб ғайри илмий нуқтаи назардан хато баҳоланиб келинди.

«Мурод ул-орифин» бир неча фаслларга бўлинади. Биринчи фаслда «Сўфий» истилоҳининг мазмуни, сўфийларнинг ўзига хос одатлари ҳақида фикр юритилади. Абу Ҳамид Муҳаммад ал-Ғаззолий ат-Тусийнинг (1058 — 1111 мелоди) «Кимёи саодат» китоби ҳамда «Шарҳи таарруф», «Жомеъ ал-Хусравъ», «Насойих ал-муслимин» ва бошқа манбаларни истеъфода этиб ёзилган мазкур фаслда «сўфий» истилоҳи ва сўфийлар ҳақидаги шундай мулоҳазаларга дуч келамиз (фаслнинг қисқача мазмуни): уларни шунинг учун ҳам сўфий деб атадиларки, уларнинг кўнгилларидаги сирлар соф ва покиздир, шунингдек, зоҳирий аломатлари ҳам орасталик ва покликдан иборат. Улар ўз асрорини Ҳақдан ўзгадан қўриқлайдилар ва ундан ўзгага эътиқод қилмайдилар. Сўфийлар шундай кишиларки, у қандай хайрли ишни бажармасин, қалбдошлик қилмайди; қилган хизмати эвазига таъма қилмайди, балки ўзини ҳақиқатда ҳам ҳисобламайди; бу ишни ҳам бажардим деб ҳаволанмайди. Чунки бу хислат ширкка яқиндир. Улар ўзларини нафс ва шаҳватдан тиядилар; [illegible]

Баъзилар намозда (пайғамбар алайҳиссалом ҳаётлиги даврида) улар сафнинг олдида бўлуви туфайли сўфи деб аталганлар деб ҳисоблайдилар. Уларнинг дили тангрининг ёдидан холи эмас. Намоз хизмати пайтида улар Каъбадан илтифот кутмайдилар, худо зикрини мушоҳада қиладилар. Баъзилар уларнинг сифатлари аҳли суфанинг (пайғамбаримиз даврида Мадинада масжид суфаларида ётиб ҳаёт кечирган навосиз кишилар) сифатларига ўхшаб кетиши туфайли улар сўфийлар деб номланган дейдилар. Китобда ёзилишича, «Қуръони Карим»да ҳам сўфийларнинг сифатлари берилган: «Ли-ил фуқаро илмуҳожирни ал-лазина ухрижу мин диёриҳим ва амволиҳим», яъни, улар худо йўлида мол-мулки ва диёридан ихтиёрий мосуво бўлган муҳожирлардир.

Сўфийликни мустаҳақ тутмоқ, агар ваҳи нозил бўлса (кўнгли бир нарсани сезса), ватанни тарк этиб, очлик ва ташқаликка қаноат қилмоқ улар учун хосдир. Бу тоифа кишилари Муҳаммад алайҳиссаломга таассуб қилиб така жунидан тўқилган чакмон кийиб юргандари учун ҳам баъзилар уларни сўфийлар деганлар («сўф» арабча «жун» демакдир).

УШБУ АЙТИЛГАНЛАРДАН ШУНДАЙ ХУЛОСА чиқадики, сўфийлик синфий оппозиция — тарафкашлик туфайли ислом динидан кейин келиб чиққан эмас, балки ислом дини пайдо бўлган даврда холис мақсад йўлида шаклланган эътиқоддир. У ислом динига қарши бўлмаган. Шунинг учун ҳам академик А. Крымскийнинг: «сўфизм моҳият эътибори ила Муҳаммаднинг дини билан тамомила келиша олмаганига қарамай, маҳкам ўрнашиб олди.» («Ҳижрий III асрнинг охирига сўфизм тараққиёти очерки», М. — 1895,) каби мулоҳазалари ҳеч қандай илмий асосга эга эмас.

Бу ўринда шуни таъкидламоқчимизки, сўфийлик илми таълимоти сифатида шаклланар экан, у ўзигача бўлган башарий тафаккур ютуқларидан ҳам фойдаланган. У буддийлик, зардуштийлик ҳамда грек фалсафасида мавжуд бўлган руҳнинг ўлмаслиги ҳақидаги қарашларни ҳам қабул қилган. Жумладан, биз сўфийлик таълимотида Плотин асарларида баён этилган ҳамма мавжудотнинг бирлиги ғояси — Худо, у жилоланиб бошқа нарсаларнинг юзага келишига сабаб бўлади, инсон ҳам унинг жилосидан яралган. Шунинг учун ҳам унинг мақсади яна аслига қайтиб бўлиши керак, деган қарашларга дуч келамиз. Сўфийликка Аристотелнинг шакл ва ақл ҳақидаги таълимоти ҳам чуқур таъсир этди. Демак, «Мурод ул-орифин»да сўфийликнинг ғоявий асослари эмас, балки таълимот сифатида шаклланиши ҳақида гап боради.

«Мурод ул-орифин»да сўфий шайхларнинг узлатпаноҳлиги, эл назаридан четлашишига туриш сабаблари ҳам кенг ёритиб берилган. Маълумки, бу масала кўпгина адабиётларда таркидунёчиликнинг бир кўриниши сифатида моддий дунёдан юз ўгириш, ҳаётдан нафратланиш сифатида баҳоланиб, қаттиқ қораланиб келинган. Аммо «Мурод ул-орифин»да ёзилишича, сўфийлар узлатпаноҳликни Пайғамбар алайҳиссалом ва унинг саҳобаларидан ўзлаштирганлар. Бу одат расул йўлидан боришни англатган. Ғариблик ва узлатда бўлган одам ўз ҳаддини чуқур англайди, ёмонлик қилишдан ўзини тияди. Хеш-ақраболар орасида бўлиш эса кишида уларга орқа қилиш ҳиссини уйғотади. Шунинг учун ҳам сўфийлар ўз вақтларини баъзан кимсасиз тоғу чўлларда, ғорларда ўтказишга майл кўрсатганлар. Чунки бу нарса уларни халқ билан фаол мулоқотда бўлишдан холи қилган. Халқ билан мулоқотда бўлиш эса, шубҳасиз, уларнинг тўғри-нотўғри гапларини тинглаш, ғийбат ёки ҳаромхўрликларига шерик бўлиш демакдир. Сўфий эса ўзига жоиз ва раво кўрил[illegible] ...дай пайтда у кишида нубувват янада қувват олиб, шундай даражага етар эканларки, ўзларини жисмоний халқ билан, [illegible] эса Ҳақ билан ҳис этар эканлар.

Узлат сўфийни хусумат, гумон, тамаъ, нифоқ, риё, фосиқлик кабилар билан боғлиқ гуноҳлардан ҳам асрагани, унга руҳий поклик йўлини очган; гумроҳ ва аҳмоқларнинг башарасига қараш азобидан халос этган.

Лекин, китобда ёзилишича, узлатпаноҳликнинг ҳам бир неча шартлари бор экан. Улардан бири узлатга чекинишдан аввал [illegible] илм ва таълим этмоқликдир. Яъни кимки узлатга чекинишдан аввал унинг жоиз ва раво бўлган билимларини эгалламаган бўлса, узлат унинг учун ҳаромдир, [illegible] унинг ибодати қабул қилинмайди.

«Мурод ул-орифин»да келтирилишича, Исо алайҳиссалом илм таълимини узлатдан аълороқдир, деган эканлар. У кишин илм таълимини молу жоҳ ниятида бўлмай, балки дину халққа фойда етказиш йўлида бўлиши лозим деб алоҳида уқдирганлар.

Булардан англашиладики, [illegible] ҳаммани ёппасига узлатга ташвиқ этиш сўфийликнинг [illegible] эмас, балки [illegible]

[illegible] Сўфийлик тарқи дунёчилик [illegible] Ақли аёл, [illegible] рўзғор эгаси бўлиш ва узлатпаноҳлик [illegible] хос эмас. Чунки бу ҳар [illegible] ҳам кишини гуноҳ ишларга бошлайди. Агар сўфий халққа манфаат етказмоқчи бўлса, агар қўлидан келса бечораларга садақа берсин. У сабрли бўлиб, вос-восга берилмаслиги керак; [illegible] жойига қўйиб, ўз ҳақидаги [illegible] ёмон гапларга бермаслиги керак. Бу гапларга қандай синфийлик, фирқавийликни бор холи эмасми?

ШУ НАРСА ЭЪТИБОРГА САЗОВОРКИ, сўфийлик таълими учун тавсия этилган китобда илм [illegible] лар ҳам инсонни жисмоний ҳам маънавий покликка ташвиқ этади. Масалан, китобда тасаввуфга оид илмлардан бири (илми ҳол) ҳақида сўз борар экан, қуйидагича таърифга кўзимиз тушади (мазмуни): тасаввуф илми аҳвол илмидир. Аҳвол — сўфийлик сирининг сифатлари. Аҳволнинг ворици эса эъмол — ҳатти-ҳаракатдир. Кимнингки халқ билан алоқаси зоҳирий (ташқи) жиҳатдан пок бўлмаса, бу ҳаракат ботиний (маънавий) покликдан узоқ. Муомала шариат талаблари асосида қурилган бўлиши керак. Агар муомала ғурурга, нафсга асосланган бўлса, шариатга қусур етказади. Узлатда таҳайййулга (хаёлга) чўмиш ҳам пок ниятда бўлиши лозим. Шундагина у инсонни ҳақиқат сари етаклайди. Инсон шайтоннинг вос-вос — фирибидан ғофил қолмаслиги керак.

Китобда ёзилишича, сўфия йўлини тутган уламолар бошқалардан ўзларининг барқамол билимлари билан ажралиб туришлари керак. Аммо, шу билан бирга, уларга насиб этган илм ва ахлоқий фазилатларни ўзгаларга сингдиришлари лозим.

Чунки, бу тариқатга кўра, ақлга асосланмаган илм девоналик, илмсиз амал эса инсонга ёт бўлган хислатдир. Яъни: «Илм беақл девонағи ва амал бе илм бегонағи аст».

«Мурод ул-орифин»да ёзилишича, ҳақиқий сўфий ўзининг ҳар вақт олим ҳисобланиши керак, бу уларнинг нодир фазилатларидир. Ҳақиқий тасаввуф йўли уларнинг ана шу фазилатлардан ташкил топгандир, дейилади. Кимки сўфийларнинг камтарлиги, парҳезли ҳаёти маъносига тушунмай, уларга тақлид қилишдагина ҳаракат қилса, улар ёлғончи сўфийдир, деб таъкидлайди муаллиф.

«Мурод ул-орифин»ни кўздан кечирар эканмиз, ҳар шингида ғоятда катта билим, катта ҳаётий тажрибага эга мутафаккир шоир Сўфи Оллоёр бор салобати билан намоён бўлади. Кўздан кечирганимиз кичкина бир фасл таснифида унинг «Рисолаи самоийя», «Мирьот ат-толибин», «Ақоиди Масъудий», «Рисолаи нурия», «Кашф ур-румуз», «Жомеъ ал-Хусрав» каби ўндан ортиқ манбалардан ғоятда ўринли фойдаланганлиги кишини ҳайратга солади. Китобнинг баён услуби ҳам ибратли. «Мурод ул-орифин» сўфийликнинг муайян жиҳати ҳақида сўз юритар экан, ўрни билан «Қуръони Карим» ёки Ҳадиси шарифлардан иқтибослар келтиради, валийлар, файласуф олимлар фикрларини ҳикоя қилади ёхуд шу ўринга мос ҳикоятларни ҳам келтиради. Ҳар бир фасл эса мутафаккир шоирнинг толибга, холис (киши)га, тоъибга, орифга, зоҳидга, қонеъ (қаноат қилувчи)га, обидга ва бошқаларга мурожаат этиб битган маснавийлари билан якунланади.

Китобни ўқиб чиққач хаёл муҳитига чўмдим: Шарқнинг жуда катта фалсафий илми талабалар назаридан четда қолдирилиб ёки чала-чулпа, хато талқин қилиниб [illegible] йўқ қилинган экан. Инсон эса ижтимоий муҳит инсони башарий илмлардан ўз имконияти даражасида маълумотга эга бўлишлиги тақозо этмоқда. Масалан, чорвадор ёки [illegible]шунос мутахассис илмий атеизм ёки мозийнинг юз хил «қиёфада» нашр этилган сохта тарихини ўрганганидан кўра тасаввуф илмини ўрганганида эл ва юрт учун кўпроқ манфаат етказарди.

ЯНА БИР МАСАЛА: ҳозирги кунда олий ўқув юртларида илми сўфияни ўргатиш масаласи матбуот саҳифаларида кўтариб чиқилмоқда. Бироқ ҳозирча дарсликлар йўқ ҳисоби. Илмий кадрлар масаласи эса бундан яхши эмас. Шундай экан, ҳозир талабалар «Мурод ул-орифин» каби китобларнинг тезда чоп этилишига муҳтождир. Ахир, китобнинг «Ўз ҳақиқатини танишнинг баёни» («Дар баёни шинохтани ҳақиқати хештан»), «Дунёни таниш» («Дар шинохтани дунё»), «Сўфия тариқатидаги баъзи сўз ва истилоҳларни фаҳмлаш» каби масалалар кимни ҳам қизиқтирмайди. Назаримда, китобни ҳам ёзилган тилда, ҳам ўзбек тилида нашр этиш лозим. Чунки шундай қилинса, туркигўй ва форсийгўй элатларимиз ундан баб-баравар баҳраманд бўладилар, мутафаккир боболарининг табаррук руҳига дуо қиладилар. Буюк Сўфи Оллоёр бундай эъзозга сазовордир.

КЛАССИК ШЕЪРИЯТИМИЗ ФАРАНГ ТИЛИДА

БОБОКАЛОНИМИЗ АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ табаррук 550 йиллигини ўтган йили биз билан бирга заминимизнинг турли иқлимларида яшовчи халқлар ҳам нишонладилар. Юбилей тантаналари Оврупода қадимдан илм-маърифат маскани саналиб келган Фарангистонда ҳам бўлиб ўтди. «Фарангистоннинг пойтахти Париж шаҳридаги Иври театрида ўтказилган жаҳон шоирлари анжуманида ҳазрат Навоий ғазаллари ҳам туркийда, ҳам фаранг тилида янгради. Авинён, Ним, Монпелйе, Бонёл каби бир қанча катта-кичик шаҳарларда ҳам шоир юбилейига бағишланган кечалар бўлиб ўтди. Бу кечаларда жумҳуриятда хизмат кўрсатган артист Муножот Йўлчиеванинг Навоий сўзи билан айтилган қўшиқлари фаранг биродарларимизга маъқул бўлди», — деб ҳикоя қилади юбилей тантаналарида иштирок этган шоир Ҳамид Исмоилов.

Дарвоқе, Фарангистонда ҳазрат Алишер Навоий номини, унинг адабий меросини қадимдан билишади. Бундан уч юз йил муқаддам фаранг шарқшуноси Бартоломе д' Ербело ўзининг машҳур «Шарқ кутубхонаси» (1697) қомусида Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди ҳақида илк маълумотлар берган эди. Ўтган уч юз йил давомида фаранг шарқшунослари Навоий меросини ўрганиб ва тарғиб этиб келдилар. Силвестр дў Саси, Этйен Катрўмер, Франсуа-Алфонс Белэн, Шарл Шефэр, Люсйен Бува каби фаранг олимлари яратган тадқиқотлар Оврупо иқлимида навоийшунослик илмининг равнақида асосий ўрин тутади. Айни пайтда, ер юзидаги энг нуфузли кутубхоналардан ҳисобланмиш Париждаги «Миллий кутубхона»да ҳазрат Навоий асрларининг бебаҳо қўлёзмалари авайлаб сақланиб келинмоқда.

Минг афсус, октябр тўнтаришидан кейин ўлкамизда ҳукмронлик қилган большевикча тоталитар совет тузуми бизни фақат ўз алифбомиздан айирибгина тинчимади, балки шу алифбода яратилган бой маданий меросимизни ўқишдан, англашдан ҳам маҳрум этди, ҳатто уни аслиятда ўқиб ўрганаётган ва ўз забонларига таржима қилиб келган хорижлик илм аҳли билан эмин-эркин мулоқотда бўлишимизни тақиқлаб келди. Аллоҳга шукурки, ўша зўравон тузум қулади, янги замон бошланиб, мустақиллик сари қадам ташламоқдамиз. Бу ҳол адабий жараёнда ҳам сезилмоқда. Ўтган етмиш тўрт йил бадалида мафкуравий душман саналиб келинган, аслида эса ўтмиш ва бугунимизни ҳаққоний ёритиб борган ғарблик қалам аҳли билан эндиликда борди-келди қила бошладик, дўстона алоқалар ўрнатиб, ижодий ҳамкорликка ўтаяпмиз. Бундай хайрли дўстона алоқалар сўнгги йилларда Фарангистондаги «Аксйон поэтик» журнали ва «Ла Диферанс» нашриёти билан ҳам ўрнатилди.

1988 йилнинг баҳорида жумҳуриятимизда меҳмон бўлган «Аксйон поэтик» журнали ҳайъатидаги бир гуруҳ шоирлар ўзбек қаламкашлари билан тез орада иноқлашиб кетдилар. Айниқса, уларга ўзбек шеъриятига янгича руҳ ва шакл олиб кирган навқирон авлод ижоди маъқул тушганди. Кузга келиб, фаранг шоирлари Анри Делюи ва Жан-Пйер Балп ўзбек шеъриятидан намуналар таржима этиш мақсадида яна жумҳуриятимизга ташриф буюрдилар. Ҳамкорликдаги ижодий мулоқот ва меҳнат самараси «Аксйон поэтик» журналининг «Ўзбек ва рус шоирлари» (1989) номли махсус жилдини рўёбга чиқарди. Фарангизабон ўқувчи бу жилдда шоирларимиздан Рауф Парфи, Муҳаммад Солиҳ, Хуршид Даврон, Усмон Азимов, Шавкат Раҳмон ва Ҳамид Исмоилов шеърлари билан танишишга мушарраф бўлди.

Мен ўшанда «Аксйон поэтик»нинг бош муҳаррири, шоир Анри Делюидан ўзбек ва фаранг шеърияти ўртасидаги бу бевосита алоқа келгусида давом этадими ёки йўқми, деб сўраганимда, у шундай жавоб берганди: «Ҳали ўзбек ва фаранг шеъриятлари ўртасида алоқа ўрнатилди дейишга эрта, албатта. Чунки алоқа дегани бу ўзаро айирбошлаш, ҳамкорликда ишлаш ва бир-бирига хайрихоҳликдир. Хайрихоҳлик сезилаяпти, биргаликда ишлаш ва ўзаро тажриба алмашиш ҳам бошланди. Мана, ўзбек шеърияти хусусида бир қадар тушунчага ҳам эга бўлдик. Демак, алоқага йўл очилди».

ДАРҲАҚИҚАТ, БУ ҲАМКОРЛИК иплари мустаҳкамланиб борди. Кейинги йилларда Анри Делюи ва Жан-Пйер Балп ўзбек классик шеърияти билан яқиндан танишиш ниятида тағин бир неча бор жумҳуриятимизга ташриф буюрдилар. Айниқса, фаранг шоири Жан-Пйер Балп билан шоир-таржимон Ҳамид Исмоиловнинг ҳамкорликда ишлашлари самарали бўлмоқда. Уларнинг фидойилиги туфайли 1990 йили «Аксйон поэтик» журналининг «Ўзбек ғазали» («Газел узбек») деб номланган яна бир махсус жилди босилиб чиқди. Мазкур нашр ҳар жиҳатдан мукаммал фаранг ўқувчисига манзур бўларли даражададир. Мажмуанинг «Кириш» қисмида Жан-Пйер Балпнинг ўзбек ғазалчилиги ҳақидаги қарийб уч саҳифалик сўзи эълон қилинган. Унда муаллифнинг қуйидаги фикрларини ўқиймиз. «Ойноманинг ушбу сонини тайёрлаш истаги менда Тошкентда дўстларим Муҳаммад Солиҳ ва Ҳамид Исмоиловнинг оқшомлари бир бурчакка ўтириб олиб ўзбек классиклари ғазаллари устида узоқ баҳс юритган кезларида пайдо бўлган эди, — деб ёзади у. — Вақт сездирмай ўтиб борар, улар бўлса муайян ғазалнинг маъноси устида узоқ тортишардилар. Кейин билсам, ғазал баҳсида фақат икковлон эмас, ҳатто биз билан учрашувга келган талабалар ҳам бундан бир неча аср муқаддам битилган ғазаллар мағзини чақишда баҳсга дадил аралашиб кетардилар. Борган сари менда ҳам шеъриятнинг бу турига қизиқиш орта борди... Мендаги ҳавас диққат-эътиборимни бекиёс ғазаллар куйланаётган чойхоналарга, майдонлардаги музқаймоқ павилйонларига тортарди. Ғазални машҳур ҳофизлар ҳам, ҳаваскор қўшиқчилар ҳам, ҳатто кўчада кетаётган ўспиринлар ҳам берилиб куйлашарди. Одамларнинг аксар қисми Навоийдан, баъзилари Яссавий, Огаҳий ва бошқа шоирлардан ғазал ўқийди. Ғазал биз тасаввур этолмагач даражада халқнинг онгига сингиб кетган, хиргойи қилиш эса каттаю кичик орасида одат тусини олган экан. Тўғри, ғазалларнинг мазмуни анча мураккаб, куйлаётганларнинг ҳаммаси ҳам уларнинг маъносини тўла билавермайди. Наҳотки, ғазални тушуниш бу қадар мушкул бўлса? Шу ўйда мен ҳам Ҳамид Исмоилов билан ҳамкорликда иш бошлагандим. Кўп ўтмай, ғазал мени ҳам ўзига асир қилди...»

Жан-Пйер Балпнинг сўзбошисидан сўнг Ҳамид Исмоиловнинг «ғазал» сўзининг маъноси, ғазалнинг Шарқ шеъриятида тутган ўрни ва ўзига хос қонун-қоидалари хусусида, санъатшунос Роза Султонованинг ғазал мусиқавийлиги ва қадим даврлардан бери қўшиққа солиб айтилиб келинаётгани ҳақида ўқувчига кенг тушунча англатувчи мақолалари берилган. Китобдаги «Ўқувчига аталган қийин сўзлар луғати» ҳам ғазаллар матнида учровчи мураккаб иборалар маъносини англашда кўмак беради.

Ушбу мажмуага киритилган муаллифлар қуйидаги тартибда: Ҳожа Аҳмад Яссавийдан тўрт ғазал, Лутфийдан уч ғазал, Ҳусайнийдан икки ғазал, Алишер Навоийдан ўн ғазал, Заҳириддин Муҳаммад Бобурдан олти ғазал, Бобораҳим Машрабдан олти ғазал, Нодирабегимдан бир ғазал, Огаҳийдан тўрт ғазал, Увайсийдан тўрт ғазал, Фазлий ва Маҳзунадан бир мунозара (айтишув) танланиб таржима қилинган. Ҳар бир муаллифнинг ҳаёти ва ижоди хусусида қисқагина маълумот ҳам бериб ўтилган. «Аксйон поэтик»нинг ўзбек классик шеърияти билан фаранг тилида мутолаа қилувчи китобхонларни яқиндан таништирган ушбу сони кенг адабий жамоатчиликнинг назарига тушди ва тез орада, Париждаги нуфузли нашриётлардан бўлмиш «Ла Диферанс»нинг «Орфей» деб аталувчи шеърият бўлими мудири, адиб ва мунаққид Клод Мишел Клюни жаноблари ўзбек классик шеъриятини нашр этиш истагини билдирди. Дўстимиз Жан-Пйер Балп унга ҳазрат Навоий таваллудининг 550 йиллик тўйига атаб улуғ шоирнинг ғазаллари ва шеърлари мажмуасини китоб ҳолида чоп қилишни таклиф этади. Аслида «Орфей» ва унинг бошқони Клод Мишел Клюни жаҳон шеърияти салафларининг юз жилдлигини «чўнтак китоби» ҳолида нашр қилишни режалаштирган, ўз режасини эса яқингинада бажариб, бу ишга нуқта қўймоқчи бўлиб турганди. Ношир Навоий ғазалиёти билан яқинроқ танишгач, ниятидан қайтади ва Ҳазрат шеъриятидан юз биринчи китобни чоп этишга киришади.

Шундан сўнг, шоирлар — Жан-Пйер Балп ва Ҳамид Исмоилов белни маҳкам боғлаб, ишга киришдилар. Икки ижодкорнинг дўстона меҳнати ва саъй-ҳаракати туфайли қисқа вақт ичида Навоий антологиясининг фаранг тилига таржимаси тайёр бўлди. Ишнинг боришида Жумҳурият адиблари уюшмаси Бадиий таржима маркази бош-қош бўлиб турди. Фарангистонда босилажак Навоий антологияси қай шаклда бўлиши керак? Бу саволга нашриёт ва таржимонлар ижобий ёндашдилар. Улар Оврупо нашриётларида урфга айланган — таржима асарларини уларнинг асл матнлари билан қўшалоқ ҳолда нашр қилиш усулидан фойдаландилар. Навоий шеърларининг асл нусхадаги матнини Ўзбекистон Фанлар академияси Қўлёзмалар институти ходимаси Маъмурахон Рашидова чиройли ҳуснихатда тайёрлаб берди. Шундай қилиб, ўтган йилнинг сўнгги ойлари, ҳазрат Навоий юбилейи кенг нишонланаётган кезларда унинг «Ғазаллар ва бошқа шеърлар» («Газел э отр поэм») китоби фарангизабон ўқувчилар қўлига тегди. Камина, ўзимга аталган нусхани оларканман, китобнинг нақадар бежирим ишланган муқоваси ва олий қоғозга босилган саҳифаларини кўздан кечириб қувондим. Китобча ҳар томонлама мукаммал нашр дейишга арзугулик эди.

Шоир-таржимон Жан-Пйер Балпнинг мажмуага ёзган жўшқин сўзбошиси ҳам ўқувчини ўзига жалб этади. Унда ғазал жанрининг ошифталиги, айниқса, Навоий шеъриятининг дилни хушнуд қилувчи жиҳатлари ҳақида, ҳатто ишқ-муҳаббатни куйлашда машҳур фаранг шоири Пйер Ронсардан (1524—1585) қолишмаслиги хусусида бир олам таъриф келтирилган. Сўнгра Ҳамид Исмоиловнинг ҳазрат Навоий ҳаёти ва ижодидан ҳикоя қилувчи беш мажлисдан иборат мақоласи ўрин олган. Ғазал жанри, унинг шакли, вазни ва мусиқавийлиги хусусида маълумот берувчи бир саҳифали «Ғазал» деб аталувчи дебоча ўқувчини бевосита Навоий шеърияти оламига бошлаб боради. Мажмуага Ҳазратнинг ҳаммаси бўлиб 64 шеъри, яъни йигирма саккизта ғазали, ўн иккита қитъаси, бешта чистони, ўнта рубоийси, учта мухаммаси, бешта фард ва битта мустазоди киритилган. Шеърларнинг асл нусхаси (араб алифбосида) китоб саҳифаларининг чап томонидан, французча таржимаси ўнг томондан жой олган.

Энди антологиядаги шеърлар таржимасининг савияси ҳақида сўз юритадиган бўлсак, Жан-Пйер Балп ва Ҳамид Исмоилов иш жараёнида фаранг таржимачилигида синовдан ўтган усул, яъни шеърни шеър билан эмас, балки прозага яқинлаштириб таржима қилиш йўлини танлашган. Маълумки, жаҳон таржима илмида шеърият таржимага бўйсунмайди, деган ақида бор. Роман тилларига таржима этишда эса бу ақида янада кучлироқ мазқага эга. Сабаби, роман тиллари (фаранг тили шу оилага мансур) ўзларининг синтактик қурилиши ва сўз ясалиши шакллари жиҳатидан бирмунча мураккаб, бўлиб, туркий тиллардан кескин фарқ қилади. Айниқса, фаранг шеъриятида синтактик қурилманинг ўта мураккаблиги, яъни урғунинг барқарорлашуви ва сўзларнинг инверсияга бўйсунмаслиги ҳолати ўзга шеърият тузилишини сингдиролмайди. Хуллас, фаранг тилига шеърий таржимада шаклдан кўра кўпроқ мазмунни сақлаб қолишга интиладилар.

Ҳазрат Навоий шеърларининг фарангча таржималарида ҳам асосий эътибор мазмунни (маъно ва ғояни) тўла сақлаб қолишга қаратилган, аруз шакли (вазн ва қофия) асл нусхадаги кўринишини йўқотган.

ҚИСҚАСИ, НАВОИЙ АНТОЛОГИЯСИ фарангизабон китобхон аҳлига маъқул бўлди ва тез орада тарқаб кетди. Ноширлар китобни қайта чоп этиш ниятидалар. «Орфей» ва унинг мутасаддиси Клод Мишел Клюни эса классик шеъриятимизнинг мухлисига айландилар. Нашриёт келгусида Машраб ғазалиёти антологиясини ҳам босиб чиқармоқчи.

Ўзбек адабиётини Фарангистонда тарғиб ва таржима қилишаётган дўстларимиз Жан-Пйер Балп, Ҳамид Исмоилов ва Анди Делюининг бу фидойилигини биз ҳам қадрламоғимиз керак, деб ўйлайман. Айниқса, кейинги икки йил ичида чоп этилган «Ўзбек ғазали» ва «Ғазаллар ва бошқа шеърлар» антологияларини муносиб тақдирламоқ лозим. Менга қолса, уларни ҳазрат Навоий номидаги Жумҳурият давлат мукофотига тавсия этган бўлардим. Бу иккала китоб шу мукофотга лойиқдир.

Муҳаммаджон ХОЛБЕКОВ,
филология фанлари доктори

ҲОЖАР МОМО

ЁДНОМА

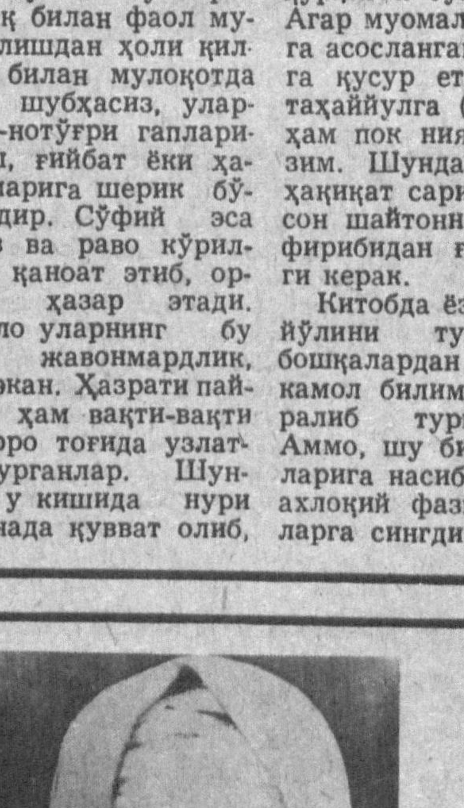

УНИНГ КЎЗЛАРИ КЎРМАСДИ. Қоро тундан бошқа ҳеч нарса йўқ эди кўзларида. Ёнидан ўтган одамни овозидан дарҳол таниб оларди. Жуда одамохун, сўзга чечан кампир эди. Бутун қишлоқ уни шоир момо деб атарди. Шеърлар ёзарди. Хаёлига, хотирасига битарди ўзиям. Бу кампирнинг хотирасига қойил қолардим. Унинг қўшиқларини тинглаган киши ёнидан кетишни ҳеч истамасди. Ўзим ҳам қишлоққа борганимда ўша Ҳожар момони кўрмасдан, суҳбатини олмасдан қайтмасдим. Энди қишлоқнинг шоир momoси йўқ.

Бир марта олдига борганимда битта газетани кўрсатди, У туман газетаси эди. Унда иккита шеъри босилган экан. Шунда айтганди:

— Болам, шеърларим район газетасида чиқди, энди шуларни бошқа юқорироқда чиқадиган газеталарда чиқарса бўлмайдими?

— Билмадим, Ҳожар эна. У газеталарда катта-катта шоирларнинг нарсалари ойлаб, йиллаб туради,— деб қўя қолгандим. Ўшанда ўзимни унинг олдида қарздор ҳис қилиб қайтувдим.

Кейинги гал қишлоққа борганимда яна олдига бордим.

— Ҳожар эна, қани, қўшиқларингиздан айтиб беринг, ёзиб оламан. Иложи бўлса, Тошкентда чиқадиган газеталарнинг биронтасига бераман, — дедим.

— Қандоқ бўларкин, ўғлим, — дея охири енги билан юзини елпиб-елпиб, шеърни куйга солиб айта кетди:

Нарсаларинг юклаганда биларман,
Болам, сани неча кунда кўрарман.
Ўн қат[1] жойа[2] бир ўзинг кириб чиқсанг,
Ётоқ жойинг қидириблар ўларман.
Кўчган болам бўлай бўйинга банда,
Гўрасим галибди[3] Отабек нерда?[4]
Кўна[5] жойда энанг биргина ўзи,
Сан ёдина тушсанг тутилар кўзи,
Олтинга баробар энангнинг сўзи,
Бир қизингин қўйиб кетмадинг берда[6].
Гўрасим галибди Рўзигул нерда?

...Тинглар эканман, момонинг ажин босган юзларига боқиб, хаёлот билан оҳанглари сеҳрига сингиб кетгандим ўшанда. Ва ўйлардим, кўзлари фақат зим-зиё тунни кўргувчи бу момо буларни қайдан оларкин?! Юлдузлардан келармикин? Ёки Ойнинг эртакларини тинглармикин?.. Ўйлаб адоғига етолмасдим. Қўшиқлари ҳам адоғсиз эди, армонли эди:

Кўчиб кетасанми, битдими жойинг,
Ким бўлади энди менинг ҳамроҳим,
Раънони олиб кетди, Матёқуб дойинг[7],
Хато бўлса кечиргайсан худойим,
Кўчган болам бўлай бўйинга банда,
Гўрасим галибди, Назира нерда?
Ўлим бордир, қазо бордир бу жонда,
Бир боланг қолмади энаси ёнда,[8]
Отанг бўлса кеча-кундуз майдонда,
Каъбанг — онанг қўрқар намозшом, шомда,
Ухламай чиқарман саҳарлар, тонгда
Кўчган болам бўлай бўйинга банда.

Бу қандай нола, қандай сўзлар? У кимларга нималар деб илтижо қиляпти. Бир қарашда бу мисралар одамнинг, ёлғиз қолган банданинг оҳларидай туюлади. Бу аслида инсоннинг ёлғизлик ҳақидаги дардларимикан? Балки, булар боқий дунё олдида изтироблар, инсоннинг инсон сифатида ўзини тўла намоён қилишидаги илтижолари эмасмикан! Ожиза инсоннинг турмушдаги ёлғизлигини, ҳаётда, дунёда бу фано қуйинидаги ёлғизлиги даражасига кўтаради.

Юқоридаги мисралар шоир момо фалсафасининг бир қирраси, холос. Хоразмда бундай кўзлари дунёга тўймаган ожиза истеъдодлар кўплаб яшаб ўтганлар. Ҳожар момо ана шундай талантларнинг сўнгги авлодиданмикан, деб ўйланиб қоламан. Кейинги пайтда бундай шоира — халфаларнинг ижодини кимлар ўрганди? Буларга эътибор берилдими? Берилмади. Халқ оғзаки ижодининг шунга ўхшаш қирраларини чуқур ўрганиб, радио, телевидениеда, матбуотда кенг тарғиб қилиш вақти аллақачонлар келган. Ўзбек халқининг миллий оҳанглари асосан шуларда жамланган десак, муболаға бўлмас.

Ўша пайтда мен ҳам булар ҳақида ўйламаганман. Унинг бор-йўғи 2-3 тагина шеърини қоғозга тушириб қайтаверган эканман. Бир неча ойдан кейин Ҳожар момо қазо қилибди. Ўзимнинг ишимдан ўзим афсусландим.

Шундай бир фикр кечди хаёлимдан. Ўзбек халқининг оғзаки ижоди кенг қамровли, мазмунан бой. Ҳаммасини бир жойга тўплаганда жилд-жилд китоб қилса бўлади. Шеърларни, термаларни, лапар ва айтишувларни, «Ёр-ёр»ларни йиғиб «Халқ оғзаки ижоди дурдоналари» туркумида китоб қилинса савоб иш бўларди. Нашриётларнинг китоб мундарижасига назар ташлайдиган бўлсак, бу мавзуга тўлароқ қўл урилмаган. Ажойиб олимамиз Музайяна Алавия халқ термаларини йиғиб тўплам қилган эди. Тўхтасин Жалолов ҳам иккита китобдан иборат тўплам чиқарганди.

ХОРАЗМ ВОҲАСИНИНГ ўзидан бир неча китоб қилиш мумкин. Оддий халқ яратган ижод намуналари халқ куйларига, халқ қўшиқларига айланиб кетган. Ожиза халифанинг шогирдларини Хоразмнинг барча бурчагидан топса бўлади.

Ҳожар момога ўхшаган истеъдодли кампирлар, аёллар оз эмас. Улар ўзларича шеърлар тўқиб, хиргойи қилиб юришади. Ана шулардан яхшиларини танлаб олиб, матбуотларда эълон қилиш, шунинг билан бирга китоб ҳолига келтириш керак деб ўйлайман. Шундай қилиб борсак, халқ оғзаки ижодимиз янада бойиган, ёшларимиз руҳиятига миллий халқ оҳангларимиз кўпроқ сингиган бўларди.

Азамат САФАР

1. Қат — хона;
2. жойа — уйга;
3. гўрасим галибди — соғиндим;
4. нерда — қаерда;
5. кўна — эски;
6. берда — бу ерда;
7. дойи — тоға, амаки;
8. ёнда — ёнида;

ПУБЛИЦИСТ СЎЗИ

Драматург Абдуқаҳҳор Иброҳимов жумҳуриятимиз ижтимоий ҳаётининг долзарб муаммоларига бағишланган публицистик мақолалари билан ўқувчилар эътиборини тортиб келади. Масалан, адибнинг «Фан ва турмуш», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Халқ сўзи», «Шарқ юлдузи», «Туркистон» каби газета-журналларда босилган она тилимиз масалаларига доир мақолалари кўпчиликнинг ёдида бўлса керак. Унинг ҳафталигимизда ўтган ойда эълон этилган «Яна тил ҳақида» сарлавҳали мақоласи ҳам газетхонларда баҳс-мунозара уйғотди. Яқинда Тошкент шаҳридаги Қорасарой ва Ғуручариқ маҳаллалари қариялари, фаоллари ана шу мақолани муҳокама қилдилар. Муҳокамада Абдуқаҳҳор Иброҳимов, адабиётшунос Ортиқбой Абдуллаев, журналист Шомуҳиддин Мансуров иштирок этди.

Учрашувда сўзлаган маҳалла вакили Ҳамидулла Абдуллаев ва бошқалар ҳаётимиздаги муҳим муаммолар тўғрисида фикрларини билдирдилар. Йиғилиш охирида ёзувчи А. Иброҳимов саволларга жавоб берди.

«Алпомиши қайда бу юртнинг?» деб шеърлар ёзувчи, ўзини бир нафас бўлса-да халқ, Ватан дардидан айро кўрмовчи ирода шиори Шуҳрат Умаров 50 ёшга тўлди.

Биз Шуҳрат Умаровни бежиз ирода шоири деб атамадик. Айни навқирон йигитлик чоғида тақдирнинг бешафқат зарбасига учраб, қаламига, Насибадек умр йўлларида елкаловчи рафиқасига, ёру-дўстларга руҳан суяниб ижод қиладиган бу самимий, камтар шоиримизнинг жумҳурият «адабий харитаси»да ўз ўрни бор. Бир неча коллектив тўпламларда шеърлари чиққан, биттагина «Одамлар орасида» деган мустақил тўпламу, «Армон» деган иккинчи мажмуасини эндигина қўлга олиш арафасида турган, нолиш нималигини билмайдиган бу иқтидорли шоиримиз «дард тўла олам муҳаббатга айланишини» жуда истайди. Руҳиятининг кенг оламидан фикрчан, ёруғликка олиб чиқадиган мисралар тўкилади.

Адабий дунё одатда ижодкор учун эллик ёшни камолот босқичи сифатида белгилайди.

Биз — шоирнинг барча дўстлари, Шуҳрат Умаров таваллудининг 50 йиллиги билан самимий қутлаймиз. Бошингиз тошдан бўлсин, ҳамиша дўстлар ардоғида бўлинг, деб тилак билдирамиз.

Шуҳрат УМАРОВ

БОТИРЛАРИ ҚАЙДА БУ ЭЛНИНГ?

— Алпомиши қайда бу юртнинг?
— Алпомиши уйқуда ётар.
— Қайда Рустам-достони унинг?
— Ғамлар унинг кўксига ботар.

— Муқаннани билганлар айтсин.
Ғор ичида ётарми ҳамон?
— Руҳ қушига айланди у кун
Қўлларидан кетганда имкон.

— Темур Малик, Иналчхон қайда?
Мангубердинг кимлар уйғотар?
— Ёвлар билан олишиб жангда
Евларининг қасдида ётар.

— Спитамен сингари жасур,
Ботирлари қайда бу элнинг?
— Эндигина уйғониб келар,
Ботирлари бу ғариб Ернинг.

БАРГЛАР

Чўғдек бўлиб қизарди барглар,
Гулдек узиб олмоққа шайсан.
Шивирлайди қирмизи лаблар,
Деразадан нигоҳ ташлайсан.

Чирпиратиб узади шамол,
Оёқ босиб эзади ёмғир,
Дарахт кузда суради хаёл —
Япроқлари тўкилар бир-бир.

Не хаёллар чулғар бошимни,
Оҳ, қандайин гўзаллик кетар.
Ёмғир каби тўкар чашмимни
Севинчимни шамол беркитар.

«Япроқларни узмай тур пича!» —
Деб ҳойинкиб ёлворгим келар.
Айрилиқнинг азобин чека,
Боғлар бағрим каби эзилар.

Япроқ пишди. Қизарди демак, —
Япроқ умрин тугаб борғани,
Тақдир эса шимарар билак,
Бошқаларни узиб олгани.

ХАЛҚИМ

Бардошингни букмоқ бўлдилар
балким,
Пайларингни қирқиб юрт қиронида.
Илм-маърифатнинг туғин тутса ким,
Дуч келди Сибирнинг қаҳратонига.

Неча доноларинг кетди бош бериб,
Не санъат, не ҳунар соҳибларинг ҳам.
Дарахтдек яшарсан нурга интилиб,
Пайлари қирқилган шохларинг билан.

Бадиий ижод олами касб ҳам, ёш ҳам танламайди. Ижодкорлик диплом билан ҳам белгиланмайди. У ҳар бир қалбда ўзига хос йўсинда намоён бўлади. Шунинг учун ижодкорлар орасида турли ёшдагиларни, турли касб эгаларини кўриш мумкин. Шу кунларда 50 ёшга тўлган ижодкор Раим Фарҳодийнинг ҳам асли касби шифокор. 1965 йилда Самарқанд табобат илмгоҳини битиргач, шу ерда муаллимлик қилди. У одамлар танидаги дардларга шифо топмоқчи эди, лекин кўнгил ундан-да юксакроқ — инсонлар қалбидаги дардларга малҳам топишни истади. У ижод йўлини танлади.

Ўттиз йилдан ошиқ ижодий фаолияти даврида «Мовий шаҳар», «Юрак қирралари», «Бахт қуши — қайғу қуши», «Самимийлик», «Севишганлар кўчаси» каби шеърий китоблари, «Чумолилар метроси», «Хаёлкаш», «Йигирма ғилдиракли велосипед», «Чарақла, қуёш», «Зоопаркда тонг» сингари болалар учун яратган асарлари, «Сеҳргар Алижон», «Ой эртаги», «Аҳмаднинг омади йўқ» каби пьесалари билан китобхонлар ўртасида танилди. Бир қанча ҳужжатли ва мультфильмларнинг сценарий муаллифи бўлди. Шеърлари қўшиқ қилиб айтилмоқда.

Р. Фарҳодий русийзабон китобхонларни ўзбек адабиёти намуналари билан таништиришда ҳам самарали меҳнат қилди. У Ибн Сино, Ғ. Ғулом, Э. Воҳидов, О. Матжон, Б. Бойқобилов, Н. Нарзуллаев, Ж. Жабборов каби ижодкорлар асарларини рус тилига ўгирди.

Хуллас, шоир асарлари билан халққа танилди. Бугун у айни камолот ёшида. Ўйлаймизки, ижодкор ўз асарлари билан келгусида ҳам китобхонларини хурсанд қилаверади. Бу борада унга сиҳат-саломатлик тилаймиз.

БУ ОДАМ

Ҳожимурод РОЗИҚОВга

Қонли жанглар бошидан кечган эди
неча бор,
Вужудини емирган неча кулфат,
неча ғам,
Баданларин ўқ тешиб, бўлганда
ҳам ярадор,
Наъра тортиб борганди ёв устига
бу одам.

Ўлим билан ёнма-ён
битта ҳандақда туриб,
Дийда қотганди балки,
бағри бўлган эди тош.
Бугун бўлса экранда,
оддий ҳангома кўриб
Бола каби йиғлайди
кўзларидан тўкиб ёш.

Раим ФАРҲОДИЙ

ЛАЙЛАКЛАР

Учишар
Гоҳ жуфт, гоҳ тоқ лайлаклар.
«Лайлакқор!» — дейдилар.
Шундай бир гап бор.
Болалар қувнашар! Оппоқ лайлаклар
Осмонда айланар
Бамисоли қор.
Ҳар кўклам
Қадрдон уяга қайтар,
Баъзан
Кетмай туриб ердан ҳали қор —
Олис ўлкалардан оппоқ лайлаклар,
Бизнинг ўлкамиздан
Қидириб мадор!
Гарчи
Қуёш бугун осмонда кулган,
Тезроқ ўтказсин деб,
Ҳукмини баҳор —
Меҳмондўст одамлар меҳмони бўлган
Лайлаклар
Барибир ҳароратга зор.
Болалар қувнашар:
— Лайлак келди! Ёз...
Бегубор кўзларда жонланиб баҳор.
Афсуски,
Лайлаклар келар энди оз,
Оппоқ бу қушларга
Дунё худди тор.
Аммо,
Биз эмасмиз дунёдан зада,
Деймиз:
Инсон бахти бўлгин барқарор!
Учар баҳоримиз кулган лаҳзада —
Лайлаклар осмонда
Тизилиб қатор...

ЎКИНЧ

Бу дунёнинг телбалиги шу:
Ким учмоққа эмасдир қодир —
Босмасин деб, кўзингни уйқу,
Учгин деймиз, осмонга, ботир!
Бу дунёнинг телбалиги шу:
Кимки бўлса учмоққа қодир —
Қора ўнгир қаърига мангу
Итқитамиз, тортиб хавотир...
Бизни баъзан чулғайди қайғу,
Бундай яшаш, албатта, оғир.
Аммо бизга қисмат каби бу:
Ёз пайтида ёққандек ёмғир...

•

Қуёшсиз
Ҳеч бўлармн баҳор,
Булутсиз, ёмғирсиз — бўлармн?
Севгининг ҳам кўз ёшлари бор,
Оловга ўхшаган
Гуллари.
Булутлар, ёмғирлар ўтарлар,
Кўз ёшлар
Қурийди бир куни.
Унутилар дунёда дардлар —
Қалбда бўлса ҳаёт учқуни...

•

Наҳот, бу кун келди хазонрез,
Ҳувиллади боғлардек бағир.
Қушлар учиб кетмоқдалар тез,
Қолганлари — гўёки сағир.
Куз бағрига киргандек биз ҳам,
Кўкимизда юлдузлар сўнган.
Ўзни қанча тутмайлик бардам,
Ишларимиз келмайди ўнгдан.
Қисмат энди: муҳаббат билан
Шу кунлари қилмоқлик видо.
Бағримизга энди кўмилган —
Янграмоқни истаган нидо.
Бир-бировга чўзмоқдамиз қўл,
Иккимиз ҳам бекорга ҳануз...
Балки, боққа топиларди йўл —
Бағримизга кирмасайди куз!..

•

Муҳаббатдан ёришар қалблар,
Эзгуликдир дунёда мақсад.
Нафрат гўё қора бир қалам
Тортмаса бас, қисматингга хат.
Лекин, азал — яшамоқ демак, —
Ҳиссиётлар бир-бирига зид:
Севгидан сўнг совиб гоҳ юрак,
Нафратдан сўнг туғилар умид...

Омон МУХТОР ўзбекчалаштирди

Қўчқор НОРҚОБИЛ

•

Мен узоқ яшабман...
Йигирма тўрт йил!
Ҳар кун йигирма бор ўлмаклик керак.
Бугун ортиқчалик қилмоқда буткул
Кимнингдир чангали санчилган юрак.
Қисмат!..
Олиб бўлдинг мендан қасдингни
Кўксима йилларнинг тиғлари ботур.
Ҳар кун ғанимимнинг тили остинда
Мени пойлайверди минг бир хавотир.
Кўнгил кузак бўлди қайғу аламдан
Шеър эмас..
Руҳимда хазон шитирлар.
Унта йигирмадан ўтдим чамамда
Ярим йигирмада айтса бўларли
Ортимда чирқиллар... тилсиз сатрлар.
Кетдим...
Товонимга хаслар илашар
Дунё — юз ўгирган маккор гулбадан.
Дунё, йигирмадан ошиқроқ яшар
Сағир юрак билан фақат телбалар.
Чорлайди майхона
эзғинди дўстим...
Чорлайди чайқалган ҳамдард
фалаклар.
Энди озод этинг...
ёнмоқда кўксим...
Қўчқорни нур билан боққан малаклар.
Барибир ғолибман...
Мен сизни енгдим:
Пичоққа айланиб қолган нигоҳлар.
Олинг дунёнгизни, қайтариб бергум.
Яшашни билмадим...
Хайр, гумроҳлар...
Узоқ яшаб қўйдим
Йигирма тўрт йил
Ҳар кун йигирма бор ўлмаклик нечун!

ШОИР ВА ТУН ҲАҚИДА БАЛЛАДА

Эшқобил ШУКУРга

Тун телбавор.. изғирин қўпган
Кўчаларда изғирди нолон.
...Даричасин кактуслар ўпган
Бир хонада йиғларди осмон.

Тун бўғзига қадалар ихроқ ——
Учар дунё ёлғон, чинлари.
Бу не ғафлат сезмагай бироқ
Туннинг тошдил уйқучилари.

Деразани синдирар қайғу
Куйлар олов, куйлар лангиллаб.
Изтиробнинг тафтидан туйқус
Тун қулағай кўксин чангаллаб.

Босинқираб уйғонар тоғлар
Отиб оппоқ чойшабларини...
Кундуз бир кун яшашга чоғлар
Алдаб тағин бўм-бўш қалбини.
...Уйғонади дунёи тўзғин —
Қирқпичоқдир меҳр ва ғазаб...
Ҳеч ким сезмас...
тутатиб эзғин
Кактусларга шеър айтар Азоб.

•

Мен тентак шоирни худо кечирар,
Оғирим тушмаса бандаларига.
Юрагим қонини ичди кечалар
Сиғиндим руҳимнинг қаландарига.

Таланди бир танман — қобирғаларим
торсиллаб очилди сенинг қўлингда.
Гулдирман,
дилингнинг қабриға ёрим
Куйдирман,
қўрқмадим сендан — ўлимдан.

Ғуссалар тортқилаб еган юракни
Куйлатдим, азоби ишқ янглиғ ёруғ.
Иштонсиз боладай ғамгин фалакнинг
қўйнидан шотирлаб тўкилади тиғ.

Бир келгин суярга суйган вужудни
Осмонни парчалар лахта-лахта қон.
Булар озлик қилур ёндир сукутни.
Мени ўзи билан асраб юрган жон.

УРУШ

БАЛЛАДА

Ҳуши учар заминнинг
Зириллаб тўзғир ҳаво
Қулар ярадор тоғлар
Замбил ахтарар дунё

Чинқиради майсалар —
Тўйиб кетар жонидан.
Бир ҳўплам.. қон томади
Осмоннинг сувдонидан...

Қўл чўзса етгудек юраклар яқин. Оқсоқол ижодкорлар Жўлмирза Оймирзаев ва Иззат Султон.
С. МАҲКАМОВ олган сурат

Назар ЭШОНҚУЛ

ҲИКОЯ

Номаълум сабабларга кўра ўлим кўпайган чекка музофотдаги олис шаҳарга кетаётган текширув гуруҳига нега айнан мени қўшиб қўйишди, меъморчиликнинг ўлатга қандай алоқаси бор (бизга ҳали сира аниқланмаган ўлат деб тушунтиришди) тўғриси, ҳозиргача ақлим етмайди. Ваҳоланки, меъморчиликда ҳам шунчаки ҳаваскор даражасида эдим, бу соҳада ишлай бошлаганимга уч йилдан ошган бўлса-да, ҳали биронта лойиҳамни қабул қилишмаганди, кун узоғи ишимизга ҳеч бир боғлиқ бўлмаган чизмалар билан машғул бўлардик, биз чизаётган лойиҳаларнинг ҳеч кимга кераги йўқлигини ўзимиз ҳам билар, бироқ бошлиқлар тегирмонида айланиб, тушиб келадиган ва тез муддат ичида бажаришимиз зарурлиги таъкидланган, бир чеккада пора-пора қилинган яловдай илова турган қоғозларни изма-из қабул қилаверар, талабалик йилларимнинг орзуси бўлган шаҳарга кўрк ва улуғворлик бағишлайдиган жимжимадор ва серҳашам бинонинг лойиҳасини мен фақат хаёлдагина чизиб юрардим. Аввалига гуруҳга тасодифан қўшишаяпти, бу ерда қандайдир англашилмовчилик бор, деб ўйладим, ижроқўмда ўлим сабаблари ҳар томонлама ўрганишга муҳтож, хусусан, биноларнинг жуғрофий жойлашишидан, об-ҳавога чидамлилигигача яхшилаб текшириб кўриш зарурлигини айтишганда ҳам мен бу ерда бизнинг соҳага боғлиқ бирон нарсани кўрмагандим. «Тажрибали меъморлардан жўнатинг» деган таклифга, хўжакўрсинга мени жўнатишаётганини сезиб турдим. Буйруқни тутқазишгандан сўнг ноилож жўнашга мажбур бўлдим.

— Шаҳар қурилганига унчалик кўп бўлгани йўқ. Унинг ўрнида олдин ёввойи саҳро бор эди, биз уни бўйсундирдик. Ва бошқа шаҳарлар билан рақобат қила оладиган гўзал макон қурдик. Матбуотда ўқиган бўлсаларингиз керак, биз ҳақимизда роса ёзишди, — деди бизни кутиб олган шаҳар бошлиғи. — Одамларимиз тўқ ва фаровон яшаётганди; ҳатто сайёҳлар хориждан атайлаб биноларимизни томоша қилиш учун келишарди. Уларни ҳам шаҳримиз лол қолдирганига шубҳам йўқ. Ҳамма бало беш ойча бурун бошланди. Одамлар ишлаб турган ёки ухлаб ётган жойларида, баъзан суҳбатлашиб туриб тўсатдан жон таслим қилишаяпти. Аввалига биз булар ҳаммаси шунчаки тасодифий деб ўйлагандик. Бироқ ўлим тобора кўпаявергач, ташвишга тушиб қолдик. Махсус эмлаш ўтказдик, воқеанинг тагига етиш учун барча касалхоналаримизни назорат остига олдик, бир неча марта уйларни ёппасига кўрикдан ўтказдик, аммо натижа бўлмади — ўлим тўхтамади. Аксинча, уйлар аста-секин бўшаб қолаяпти. Одамларни ваҳимага туширмаслик учун бўшаган уйларга янги одамларни кўчириб олиб келдик, барибир фойдаси бўлмади. Ўлим янги кўчиб келганларни ҳам аямаяпти. Марказдан ҳам, музофотдан ҳам маслаҳатчилар чақириб бир неча марта тиббиёт кенгашлари ўтказдик. Бироқ улар ҳам елка қисишдан нарига ўтишмади. Ҳозир ўлим деярли ҳар бир бинода ўзининг асоратини қолдирган. Ўзимизнинг врачлар ҳеч қандай хулосага келишгани йўқ, улар юқумли касалликдан дарак берадиган бирон аломат топишмади. Бутун умид ҳозирча сизлардан...

— Бундай ҳодиса Фарангларда ҳам бир пайтлар бўлган, — деди гуруҳ раҳбари қилиб жўнатилган профессор шаҳар бошлиғининг тушунтиришидан энсаси қотгандек, — ҳамма бало тиббиётимизни саводсиз ва қобилиятсиз одамлар босиб кетганида. Бошқа сабаб йўқ...

— Марказдан келганлар ҳам «Бундайини биринчи учратишимиз», деб ҳайрон бўлганча қайтиб кетишаяпти, — унинг гапининг охиригача эшитмай, ўз қўл остидаги ҳакимларнинг шаънини ҳимоя қилди шаҳар бошлиғи. У бизга ўхшаш текшириш гуруҳларини кўравериб, тоза пишиб кетган эди, чоғи, ўзини жуда эркин тутар ва эркин гаплашарди, шунингдек, профессорга ўхшаш димоғи баланд олимларни ҳам кўп кўрган, гапларида хуфёна осилган қилич каби «жўжани кузда санаймиз», деган писанда бор эди. — Масалага чуқурроқ қараш зарур.

Профессор индамай бошини туйнукка бурди —у ердан пастда ястаниб ётган қип-қизил саҳро кўринарди ва биз бир пайтлар қуш учиб ўтолмас саҳро устидан қушдай учиб ўтаётганимизни сезиб турардик: профессор бошлиқнинг гапларини шунчаки ваҳима деб ўйлаётгани ва уни эътиборсизлик билан тинглаётгани кўзларидан кўриниб турарди. Одатда бутун умри илми-урфон билан ўтган одамлар амалдорлар билан бурнини жийириб гаплашишади, хусусан, чекка музофотдагилар билан Шундан сўнг бошлиқ жим кетди. У жуда ораста кийинган эди. Мен унинг кийим-кечаги-ю аъзо-ю баданидан нафасни бўғиб қўядиган ачимсиқ ҳид анқиётганини йўлнинг ярмини босиб ўтганимиздан сўнг сездим, фаҳмимча, бу ҳид гўё ичида кимдир ўлиб қолгандан унинг ичак-чавағидан чиқаётгандай эди: гапирганда оғзидан гуп этиб атрофга кишини лоҳас қилувчи ҳид тарқаларди. Ҳидни профессор ҳам сезган бўлса керак, бир-икки марта бошлиқнинг қонсиз юзини ва кирчир радор ёқали уст-бошини жирқангандек кўздан кечирди.

Биз тушган вертолёт шаҳар чеккасига бориб қўнди: бизни ҳар эҳтимолга қарши эмлаш зарур эди. Шаҳар четига тикилган тиббиёт чодирларига бир-бир кириб чиққач, нарироқда дарвозаси кўриниб турган шаҳарга қараб йўл олдик.

Шаҳарга яқинлашганда улкан маҳлуқнинг катта қанотига ўхшайдиган дарвоза бошлиқ мақтаганчалик эканини кўрдик; унинг олдида биз кичкина чумолига ўхшаб қолгандик ва шаҳар шу кўринишида ростдан ҳам учишга чоғланаётган маҳлуққа ўхшарди. Дарвоза олдида турган соқчилар бошлиқни кўриб ғоз қотишди. У ерда бизни бошлиқ назорат бошлиғи ва тиббиёт мудири деб таништирган икки киши кутиб турарди: иккаласи ҳам бошлиққа тақлид қилиб, соқол қўйишган ва иккаласи ҳам тепакал эди.

— Хайрият етиб келдиларингиз, — деди назорат бошлиғи биз билан кўришар экан. — Бу фалокат бизни адои тамом қилди. — Шундай дея у пилдираб олдинга тушди. Мен унинг қисиқ кўзларида таҳлика ва ваҳм тўлиб турганини кўрдим. Балким ҳар қадамда пайдо бўлаётган ўлим уни шу ҳолатга солгандир? Тиббиёт мудирининг кўзларида кўпроқ қувлик ҳукмрон бўлса-да таг-тагида худди шундай таҳлика тўкилиб ётганини сезиш мумкин эди. Девор баланд бўлса ҳам тўзон шаҳар кўчаларигача бостириб кирган, бинолар қанчалар муҳташам бўлмасин, шаҳар файзсиз ва ҳатто андак хароба тус олгандек кўринди менга, эҳтимол, одамларнинг юзларида тўниб қолган умидсизликни кўриб, бизда шундай ҳис пайдо бўлгандир? Ҳаммасидан ҳам шаҳарга киришимиз билан димоғимизга худди бошлиқнинг нафасидан анқиган ҳидга ўхшаш уфунат урилгани бизни бироз шошириб қўйди: чиркинлик, хазонрезгилик ва бадан ҳиди қоришиб кетган шаҳарда уфунат худди бу манзилга ташриф буюрганларнинг бурнини куйдириб ташлаш учун атайлаб тарқатилаётгандай эди: фақат лаҳаддагина шундай ҳид анқиши мумкин деб ўйладим мен. Эҳтимол, ўликлар кўпайгани сайин шаҳар шу туришича очиқ лаҳадга айлангандир?! Сабабини сўраганимда шаҳар бошлиғи елка қисди.

— Ҳайронмиз, — деди у, — бирон жойда ўлик қолганми деб бутун шаҳарни қадамба-қадам текшириб чиқдик, ҳеч нарса тополмадик. Энди эса кўникиб кетдик.

Ҳақиқатан ҳам шаҳарда бу ҳид бирон одамни ажаблантирмаётган эди. Балким, ўлатни худди мана шу уфунатдан излаш керакдир?!

— Э, йўқ, — деди шаҳар бошлиғи гапимни эшитиб бош чайқаркан, — ҳид шаҳар қурилгандан бери бор. Ўлим эса беш ой олдин пайдо бўлди.

Унинг гапи мени яна кўпроқ ҳайратга солди. Балким тавқи лаънатга йўлиққан одамзотга тангри дўзах қандай бўлишини мана шаҳар орқали бир кўрсатиб қўймоқчи бўлгандир? Ростдан ҳам шаҳар жазира ва қум тўзони остида қолган серҳашам дўзах остонасига ўхшарди — бир вақтлар гуриллаб кўкарган дарахтлар ҳам қуёш фаввораси остида ҳаёт учун кураша-кураша сўлгандилар. Биз дарвозадан то маъмурий бинога боргунча ҳавоси сўриб олинган лаҳмни кезиб чиққандай ўпкамиз шишиб, ҳолдан тойиб қолдик.

— Шаҳарда яна икки кун турсак бўғилиб ўлишимиз аниққа ўхшайди, — деди биз билан келган химик томоғини қириб йўталар экан.

Профессор дам олмай ўликхонага кетди — унга химик ҳам эргашди. Тушдан сўнг мен назорат бошлиғи ҳамроҳлигида (шаҳар бошлиғи уни менинг адашиб кетмаслигим учун қўшиб қўйганди), гарчи ўлатни касбимга алоқаси йўқ ҳисобласам ҳам, ўлим оғушига олган, тўзиб ётган биноларни шунчаки номига кўриб қўйиш учун айланишга чиқдим:

— Сизга ҳеч бир ёрдам беролмаймиз, — деди шаҳар бошлиғи узрхоҳлик билан елкасини қисар экан. — Шаҳримизнинг бош меъмори касал бўлиб қолган, ўрнига бирон тузук одам чиқмаяпти. Энди фақат кўз билан кузатишга мажбурсиз.

Мен унинг ҳижолат чекмаслигини ва шаҳар лойиҳасини кўриш учун умуман зарурат йўқлигини билдирдим.

Шундай деб эрталаб бир неча одамнинг ўлиги чиққан, бир-бирига қуйиб қўйгандай ўхшаш яқин орадаги кўп қаватли иморатларга йўл олдим. Бир қарашда уйлар ғоят дид билан қурилгандек кўринар, бошқа томондан эса худди улкан-улкан қоялар оёғингиз остига тўсатдан қўпорилиб туша бошлагандек уларга қараган сайин ичингизда нимадир қулаб кетаётганини сезардингиз. Ним қоронғу зинада шаҳар кўчаларида кезиб юрган уфунат яна ҳам бадбўйлашган эди, балким бу ерда ҳаво ўтириб қолгани учун шундайдир, зинадан чиққунча нафасим тиқилиб димоғим ачиша бошлади. Ҳид одамни беҳол қилиб қўядиган даражада ўткир ва заққум эди. Хонадонларда бизни индамай кутиб олишар ва ичкарига бошлашар, ҳужраларга олиб киришар, дарвозаларни, деворларни кўрсатишар, сўнг яна бирон сўз айтмай кузатиб қўйишарди.

Уйлар атайлаб ичкарини салқин сақлаш учун уфққа тескари қурилган: деразалардан тушаётган хира шуъла ҳужраларни ёритишга қурби етмай, Ўлмас Дев билан олишавериб, ҳолдан тойган Ботир мисоли бир бурчакда ҳолсиз тўшалиб ётарди. Мен ўлим сабаблари айнан нурни хўплаб ютиб юборган мана шу заҳлик ва зулматда бўлса керак деб ўйладиму, аммо тезда бу ўйим ҳақиқатга ҳеч бир тўғри келмаслигини англадим: «Ўлим тўрт мучаси бут, бақувват, соғлом кишиларни нам комига тортаяпти», деган эди шаҳар бошлиғи. Ўлатнинг бу уйларга ҳеч бир алоқаси йўқлигини тушунгач, ҳафсалам пир бўлиб изимга қайтдим.

Бир ҳафтага қолмай ўлим элчиси кезиб юрган барча биноларни деярли бир-бир айланиб чиқдим — ҳамма зинада ўша ҳид, ҳамма ҳужрада ўша зулмат, ҳамма хонадонда юракни сескантирадиган сукунат ҳукмрон эди. Бу сукунат кўчаларда одамларнинг юзларида ҳам кезиб юрарди — уларнинг кўзлари-ю юзларида шунча мусибатдан сўнг ҳам қилт этган ифодани кўрмадим, араваларга ёки замбилларга солинган ўликларни олиб ўтишар экан, улар арава ёки замбилга ҳўмрайиб кўз ташлаб қўйишар ва индамай йўлларида давом этишарди.

Сержин юзларини босиб кетган ва ёниб бўлган ўрмонга ўхшаб қолган мўйлар аро балқиб турган солиқ қиёфалар менга минг йиллардан буён одам қадами етмаган ташландиқ иморатларни эслатган, бу қиёфалардан аёвсиз ёғаётган жаладек, ҳасрат ва мунг ёғилиб турарди: бу юзлардан атрофга бир қаҳрли совуқлик таралар, мен ҳали шу ёшимгача бундайин солиқ қиёфаларни кўрмагандим, шаҳарга келгандан бери ўзимни қоп-қора булутлар остида қолгандек ҳис этар, бу суви қуриган кўлга ёҳуд сўниб бўлган шамга ўхшаб қолган кўзларга қараб туриб, уларда секин-аста сассиз, садосиз бостириб келаётган ўлимга нисбатан кўникма пайдо бўлганини ва бу кўникмани энди ҳеч нарса билан: ҳатто энг қудратли ҳисобланган сеҳру-жодулар билан ҳам қўпориб ташлаш мумкин эмаслигини англагандим; ўшанда шаҳар одамлари менга қулашини билган ҳолда жарга қараб югуриб кетаётган телбадай таассурот қолдирганди. Уларнинг юзларида ҳаёт хуршиди аллақачон сўниб бўлган; энди бу юзларни ажинлар билан бирга тушкунлик, ҳорғинлик чакалаклари қоплаб олган, бутун чеҳраларни умидсизлик тумани босиб кетганди. Муз йўлакда қандай йиқилиб тушсангиз, бу совуқ чеҳраларда ҳам нигоҳингиз шундай қулаб тушар, ҳўмрайган кўзлар қопоғон ит каби сизни ҳеч қачон ўзига яқинлаштирмасди.

Ўзимни кейинги кунларда рўё ҳукмрон бўлган шаҳарга келиб қолгандай ҳис этар ва ҳар бир кўрган манзарам ақл бовар қилмас нарсалар бўлиб туюла бошлаганди; эҳтимол, булар саҳрода рўё салтанатини қуришгандир?! Нима бўлганда ҳам кўрганларим — шаҳар, ўлат, ҳўмрайган одамлар, тепакал бошлиқлар, маҳобатли бинолар, ҳаммаси жоду бўлса-чи ва биз саробни излаб юргандай рўёни кезиб юрган бўлсак-чи, деган шубҳа куч тўплаб, қайта-қайта жангга кираётган лашкардек хаёлимга бот-бот бостириб кирар ва бутун танамни беҳол қилиб қўярди, алоҳа, бу ерга келиб кўрган-кечирганларимнинг ҳаммаси ғайри табиий ва ғайриода-

Ўзбеклар ва дунё

БОБУР АВЛОДИ—АҚШ ПРОФЕССОРИ

АМЕРИКА ҚЎШМА ШТАТЛАРИДАГИ ўттиз беш минг талабаси бўлган машҳур ва кўҳна Индиана университети тарихида 1990 йил алоҳида аҳамиятга эга бўлди. Шу йили АҚШнинг бу энг катта дорилфунуни ўзбек миллатига мансуб икки олимни ишга қабул этиб, уларга профессорлик лавозимларини раво кўрди. Ўзбек профессорларининг биринчиси ота-боболари асли андижонлик бўлган Муҳиб Назиф Шаҳроний эди.

Муҳиб Назиф Шаҳронийнинг отаси Ҳожи Карим ўғли ва онаси Зебунисо Наим қизи ўзларини андижонлик ўзбеклар деб келишади. Уларнинг айтишича, катта боболари Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг авлодлари бўлишган экан. Профессор М. Н. Шаҳроний таржимаи ҳолида боболари ўз қариндош-уруғлари билан бирга бир-икки авлод аввал Андижондан Афғонистоннинг Бадахшон вилоятидаги Шаҳрон деган жойга кўчиб ўтишганлиги тарихини келтиради. Кейинги авлод Шаҳронда дунёга келганлиги сабабли уларнинг исми шарифларига «Шаҳроний» қўшилган.

М. Н. Шаҳроний билан бир вақтда Индиана университети Ўролшунослик ва олтойшунослик бўлимида иш бошладик, Ўрта Осиёга бағишланган халқаро йиғилишларда бирга қатнашдик. Профессор М. Н. Шаҳроний ўзининг ўта билимдонлиги, камтарлиги ҳамда Ўзбекистонга ёрдам беришга интилиши билан мени ўзига жалб этди. Бу вақт ичида мен унинг қаламига мансуб барча илмий асарларни ўқиб чиқдим. Муҳиб Назиф ҳақидаги тасаввурим янада чуқурлашди.

М. Н. Шаҳроний 1945 йил 15 мартда туғилган, 1965 йили Кобул университетининг таълим (педагогика) бўлимига ўқишга кириб, фақат аъло баҳолар билан ўқиган. Ўша вақтларда Кобул университети ўзининг энг яхши талабасидан бир-иккитасини ҳар йили хорижий мамлакатларга ўқишга юбориб турган. 1967 йили Муҳиб Назиф Шаҳроний аълочи талаба сифатида АҚШнинг Ҳавоий (Гавай) оролларидан бири Ҳонолулу (Гонолулу) университети антропология бўлимига қабул қилинади. 1970 йили университетни муваффақиятли тугатгач, АҚШнинг Сиэтл шаҳридаги Вашингтон университети аспирантурасига таклиф қилинади. 1972 йили аспирантурани ҳам тугатиб, антропологиядан мастерлик (биздаги кандидатликка тўғри келади) илмий даражасини олади.

Муҳиб Назиф Шаҳронийнинг билими, ҳатто Америка ўлчови билан ўлчаганда ҳам, жуда кучли бўлганлигидан, Вашингтон университети маъмурияти уни дарҳол докторантурага ўқишга таклиф қилади.

Шу ўринда бир нарсани эслатиб ўтиш ўринли бўлар. АҚШ аспирантура ва докторантураларида ўқиш жуда ҳам жиддий. Бу ерда биздагига ўхшаб, бир амаллаб кандидатлик минимумини топшириб олиб, диссертация ёқлаш мумкин эмас. Балки илмий кенгаш аниқлаб берган фанлар бўйича ҳар ҳафтада беш кундан ўқиш, ҳар семестрда имтиҳон топшириш шарт. Бир марта имтиҳон топшира олмаган аспирант (ёки докторант) келаси йили қайтадан ўқиши ва бу ўқиши учун ҳам ҳақ тўлаши лозим.

Муҳиб Назиф Шаҳроний 1972—1976 йиллари Сиэтлдаги Вашингтон университетида антропологиядан докторлик ўқишларини тугатиб, «Афғонистондаги қирғизлар ва вахийлар» мавзуида докторлик диссертациясини ҳимоя қилган. Ўзбек олимининг бу илмий иши хорижий мамлакатлар тарихшунослари томонидан жуда юқори баҳоланган. Шу боис Муҳиб Назифнинг мазкур иши Вашингтон университети Халқаро тадқиқотлар бўлими томонидан бир вақтнинг ўзида 1979 йили АҚШнинг Сиэтл ва Англиянинг Лондон шаҳарларида китоб ҳолида чоп этилди.

Харитага назар ташласангиз, Афғонистон Хитой билан жуда ҳам тор, тоғли ҳудуди орқали чегарадош. Бу тоғли ўлка бир томондан Тожикистон, иккинчи томондан Покистон, учинчи томондан Хитой ерларига туташади. Афғонистонга қарашли мана шу тор, тоғли ўлкада қирғизлар ва вахийлар яшайди. Ҳар томондан ўзларини «буюк» санаган давлатларнинг симли чегаралари билан ўраб ташланган бу ер халқлари ташқи дунё билан узилиб қолганлар. М. Н. Шаҳроний мана шу ерлик қирғиз ва вахийлар турмуш тарзини ўша ерда бир ярим йил яшаб ўрганди, дунё этнографлари билмаган, тасаввур этмаган халқлар яшаш тарзини тадқиқ этди, бошқа халқлар ҳаёт тарзи билан қиёслаб, хулосалар чиқарди.

АҚШда соғлиқни сақлаш ҳам, ўқиш ҳам пуллик. Касалларнинг тузалиши учун, илмга интилаётганларнинг илм олишлари учун пул керак, жуда кўп пул керак. Шунинг учун илмга чанқоқ ўқувчиларимиз «Афғонистонда туғилиб, ўсган бир оддий ўзбек АҚШда қандай қилиб илм олди?» деб сўрашлари табиий. Биринчидан, ҳар бир университет беш-ўн фоиз ўринни камбағал оиладан чиққан, айрим хорижий мамлакатлардан келган талабалар учун текинга ажратади; иккинчидан, АҚШда аълочи талабалар учун ўнлаб турли стипендиялар, мукофотлар, пулли имтиёзлар мавжуд. Бу масалада таниш-билишлик кетмайди. Фақат аъло ўқиган (биздагидек ўзини «ташкилотчи» қилиб кўрсатувчи учарлар эмас), ёзган илмий ишларининг муҳимлиги, учта профессорнинг таклифи билан шундай имтиёзли стипендиялар, пулли мукофотларга сазовор бўлиш мумкин.

Муҳиб Назиф Шаҳроний АҚШнинг Вашингтон, Ҳарвард (Гарвард), Ҳавоий (Гавай), Стэнфорд, Чикаго, Калифорния университетлари томонидан ўн саккиз марта турли стипендиялар, пул мукофотлари билан тақдирланган. Диссертация ёқлаб бўлгач, уруш туфайли Афғонистонга қайта олмаган. Унга АҚШнинг бир қатор олий ўқув юртлари иш таклиф этишган. Аввал у Вашингтон ва Ҳарвард университетлари ҳамда Питзер коллежи талабаларига Ўрта Осиё антропологиясидан дарс берган. 1985 йилдан то 1990 йилгача Калифорния университетининг Антропология ва Ўрта Шарқ тадқиқотлари бўлимида тўла профессорлик лавозимида ишлаган.

АҚШ ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИДА ПРОФЕССОРЛИК ЛАВОЗИМИ одатда олти тоифага бўлинади. Тўла профессорлик лавозимида ишлайдиган олим-ўқитувчи пенсия ёшигача (70 ёш) ишдан олиниши мутлақо мумкин эмас. Шунинг учун ҳам тўла профессорликка фаннинг маълум соҳасида катта ютуқларга эришган, тан олинган олимлар конкурс орқали сайланиши мумкин. Тўла профессорлар ўз истаклари билан бошқа ишга ўтишларига рухсат этилади. Одатда Ғарб мамлакатлари, жумладан, АҚШ олий ўқув юртлари бошлиқлари кўпинча машҳур олимларга юқори маошлар тайинлаб, уларни ўз университетларига чорлаш билан шуғулланадилар. Муҳиб Назиф Шаҳроний ҳам ўз соҳаси Ўрта Осиё антропологиясида машҳур олим саналгани учун уни Индиана университети катта ваъдалар бериб, ўзига чорлади. 1991 йили у Индиана университети Яқин Шарқ тадқиқотлари марказининг директори этиб тайинланди.

М. Н. Шаҳронийнинг илмий тафаккури ва тадқиқот соҳалари кенг. У Афғонистон, Покистон, Туркия, АҚШда ўтказилган археологик қазилма ишларида ҳам актив қатнашган. Шу вақтгача олтмишга яқин китоб ва илмий тадқиқотлар яратган.

М. Н. Шаҳронийнинг қирғиз ва вахийлар антропологиясига оид «Афғонистондаги қирғизлар ва вахийлар» (Сиэтл — Лондон, 1979, 264 бет, инглиз тилида) китоби уч қисм, 8 бобдан иборат. Бу китобида олим қирғиз ва вахийларнинг ижтимоий-маданий ҳаёти, Оэй ва Қоров қирғизлари, тарих ва демографик жараёнлар каби масалаларни ёритиб берган.

Калифорния университети томонидан чоп этилган «Афғонистонда инқилоблар ва қўзғолонлар» (Бэркли, 1984, 394 бет) тўпламида ўзбек олими Афғонистондаги сўнгги инқилоблар тарихини ёритишга бағишланган икки иши билан қатнашган.

АҚШнинг Саракуза университети нашриёти босиб чиқарган «Давлат, дин ва этник сиёсатлар» (Саракуза, 1986, 390 бет) тўпламига кирган М. Н. Шаҳронийнинг «Афғонистонда давлат қурилиши ва ижтимоий парчаланиш» иши ўзининг муҳимлиги ва у қамраб олган давр жиҳатидан унинг бошқа илмий ишларидан ажралиб туради. М. Н. Шаҳроний бу ишининг «1500—1747 йилларда феодализмнинг тараққиёти» қисмида Ҳиротдаги Темурийлар салтанати, Шайбонийхон, Бобурийлар давлати хусусида фикр юритади. Мазкур ишнинг эътиборга лойиқ қисмларидан яна бири — «1880—1955 йилларда Афғонистонда «Буфер давлати»нинг яратилиши ва мустаҳкамланиши» деб номланган қисмидир. Ўзбек олими XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб мустамлакачи давлатлар бўлган Россия ва Англиянинг Афғонистондаги «ўйин»ларини кўрсатиб беришга ҳаракат қилган. Бу масаланинг биз учун аҳамиятли томони шундан иборатки, Россиянинг ўша даврдаги режаси Ўрта Осиё жумҳуриятларини, Туркистонни тўла ўз мустамлакасига, Афғонистонни эса «буфер» — «қўғирчоқ» зонага айлантириш эди. Тарихимиздан аёнки, Россия ўз машъум режасини ортиғи билан амалга оширган. Шуни афсус билан таъкидлашимиз керакки, «СССР тарихи» деб аталмиш «фан»нинг Ўрта Осиё тарихи қисми ҳануз ўзининг ҳалол, иймонли тадқиқотчисини топганича йўқ. М. Н. Шаҳроний юқорида зикр этилган ишида Афғонистон мисолида бу тарихни ҳаққоний ёритишга интилган.

Муҳиб Назиф Шаҳронийнинг «Мусулмон Совет Ўрта Осиё жумҳуриятларида ўзликни идрок этишнинг тадрижий ўсиши» (1985) ва «Ҳозирги Афғонистон ва. Туркистонда ислом таълимоти ва ижтимоий бетарафлик (Кэмбриж, 1991) тадқиқотлари ҳам биздаги ижтимоий тараққиётни ўрганишга бағишланган.

Яқин тарихимиздан маълумки, 20—30-йиллар Ўрта Осиёдаги миллий мустақиллик фидойилари «босмачилар» деб номланиб келинди. Натижада Ватанимизнинг чин фидойилари тўғрисида ҳақиқий маълумотлар кам эълон қилинди. Бу камчиликни бартараф этиш мақсадида эндигина профессор Ҳамид Зиёев каби олимларимиз қўлларига қалам олдилар. Муҳиб Назиф Шаҳроний эса бу соҳада ҳам бир қатор ишлар яратган.

20-йилларнинг охири ва 30-йилларнинг биринчи ярмида Ўрта Осиёда мажбурий колхозлаштиришга қарши чиққан кўчманчилар бошлиғи ўшлик Раҳмонқулхон совет тарихида «сўнгги босмачи» деб юритилади. 30-йиллар ўрталарида совет қўли остидаги ҳудудларни ташлаб, озодлик истаб аввал Хитой Туркистонига, 1949 йили Афғонистонга қарашли Помир тоғларига, 1978 йили Покистонга ва ниҳоят 1982 йили Туркияга кетишга мажбур бўлган Раҳмонқулхон бошлиқ қирғизлар тарихи бўйича ҳам энг кўп илмий ишлар ва ҳужжатли фильм яратган Муҳиб Назиф Шаҳроний бўлади.

(ЭСЛАТМА: Бир куни Муҳиб Назиф мени уйига меҳмонга таклиф қилди ва кетишим олдидан «Ҳозир шароитлар ўзгарди. Иложи бўлса, Ватанда дўстларга кўрсатарсиз», деб, Раҳмонқулхон бошлиқ қирғизлар ҳаётига оид ҳужжатли фильмнинг бир нусхасини тақдим этди. Бу ҳужжатли фильм Раҳмонқулхон ҳаёт вақтида олинган. Фильмни Тошкентда кўрсатиш менинг бўйнимда).

Ҳурматли ўқувчи, бу мақола М. Н. Шаҳронийни мақташ учун ёзилгани йўқ. Мақсад — Муҳиб Назиф мисолида ҳар қандай илмга чанқоқ ўзбек йигит-қизларининг қўлидан келмайдиган иш, забт эта олмайдиган илм чўққиси йўқлигини кўрсатиш. Ўзбек талабаларини Ғарбий Оврупо, Америка ва Япония дорилфунунлари остоналарида кўриш — халқимизнинг азалий орзуси. 20-йиллардаёқ бизнинг улкан устозларимиз Фитрат, Чўлпонлар ўзбек ёшларини Оврупода, Америкада илм олишга даъват этишган эди. Буюк Чўлпон «Кеча ва кундуз» рўмонининг 12-бобида ёзганди:

«...Ҳунарга, ихтисосга тегишли илмларни ўқисин... Ундан кейин Германия, Франция, Англия мамлакатларига, ҳатто, дунёнинг нариги чеккасидаги Америкага юбориб ўқитиш керак...

— Ўрисларнинг ўзида ҳам илм кўп, шекилли-ку. Нарига юбориш нимага керак?

— Ўрисларда илм кўп. Ўрислар мутараққий миллат. Лекин улар ўзлари ҳам асл илмни ўша ёқдан оладилар». (Чўлпон, «Яна олдим созимни», Тошкент, 1991, 188-бет).

Рўмон қаҳрамони бир жадиднинг тилидан айтган Чўлпоннинг бу сўзлари ҳали ҳам ўз кучини, аҳамиятини сақлаб келяпти.

ЧЎЛПОННИНГ ЧИН МУХЛИСЛАРИДАН БИРИ ҳисобланган М. Н. Шаҳронийнинг орзуси ҳам ўзбек талабаларини Америка университетларига, жумладан, ўзи ишлайдиган Индиана университетига кўпроқ таклиф этиб ўқитиш. Унинг орзу-умидлари амалга ошишига аминман. Чунки Ўзбекистонимиз мустақиллик эълон қилиши муносабати билан умид учқунлари тақдиримиз осмонида яна чарақлай бошлади.

Миллатдошимиз Муҳиб Назиф Шаҳроний доимо ўйчан, вазмин. Ҳар сафар уни кўрганимда нечундир буюк бобомиз Бобурбекнинг ушбу байти эшитилгандек бўлаверади:

Ўз ерни қўйиб Ҳинд сори юзландим,
Ё раб, нетайин, не юз қаролиғ бўлди.

Хайрулла ИСМАТУЛЛА,
Ўзбекистон Фанлар академияси Тилшунослик институтининг катта илмий ходими, Индиана университети профессори

Блумингтон

ЭҲТИРОМ ДИЛДАН БЎЛСИН

Миллий қадриятларимизнинг тикланиши халқимиз ҳаётидаги муҳим воқеа бўлди. Ислом динига бўлган муносабат ўзгарди. Ўтган аждодларимизнинг бой меросини ўрганишга эътибор кучайиб бормоқда. Булар, албатта, хурсанд қиладиган ҳолатлар. Лекин, баъзида, назаримда одамни ранжитадиган ишлар ҳам бўлмоқда. Таниқли аждодларимиз номини абадийлаштириш ишларида ортиқча дабдаба, шўро давридаги ҳайбаракаллачиликка йўл қўйилмоқда. Қатағон йилларда ҳам Навоий, Машраб, Сўфи Оллоёр, Гулханий каби алломаларнинг номи ва асарлари эл-юртда сақланиб қолган, эъзозланган. Чунки халқ уларни дилида, қалбининг тўрида меҳр билан сақлади ва сақлаб келмоқда. Шундай экан, бугун биз уларга жонсиз, совуқ тош ҳайкал ўрнатишимиз зарурмикин? Ҳайкалларга сарфланаётган маблағ шоиру фузалоларнинг асарларини нашр этишга, ҳали маълум бўлмаган асарларини ўрганишга сарфланса мақсадга мувофиқ бўлмасмикин, деб ўйлайман.

Навоийни-ку қўйиб турайлик, Огаҳий, Фурқат каби шоирларимизнинг икки мисра шеърини тўғри тушуна олмаймизу, яна уларга ҳайкал ўрнатиб, гўё руҳини шод қилган бўламиз. Ҳақиқатда ҳам шод бўлишаяптимикин? Халқимизнинг саводхонлигини, маънавиятини ошириш керак бўлиб турган бир пайтда бунақа ишлар ўз-ўзимизни алдаш бўлиб чиқмасмикин?

Юсуф ИСАЕВ,
Андижон Давлат дорилфунуни

Бувижоним келсалар...

В. ТУРАЕВ сурат-лавҳаси

ие-тий тус олганди, зеро, кезиб чиққан биноларда касалликдан дарак берувчи ҳид ва сукунатдан бошқа ҳеч қандай зоҳирот учратмадим, ўлимнинг менинг касбимга ёки мана бу маҳобатли биноларга заррача алоқаси йўқлигига кўпроқ ишониб борар, шаҳар кўчаларида қора девнинг арвоҳидай кезиб юрган чангу тўзонни қанча кўп кўрсам, мени бу ёввойи саҳрога жўнатган оромпараст бошлиқларимга ғазабим шунчалик тошиб борарди. Ўша саҳродаёқ ғазаб ва тўзон бир-бирига нақадар ўхшашини ҳис қилгандим: аслида ғазаб ҳам вужуднинг жунбушидан ларзага келган қалб тўзонидир; қанчалик ҳашаматли ва улуғвор бўлмасин, ўзининг ваҳмкор сиру асрори билан забт этиб бўлмас қалъани қанчалар эслатмасин, кўчаларида фақат жаннатий манзилларгагина хос сурур ва шукуҳ тўшалиб ётмасин, кишандан озод бўлган шердек ажал ҳайқириб юрган шаҳарга нисбатан ғазаб мени тез-тез жунбушга соларди.

Бир куни қуйи кўчаларнинг бирида (дарвоқе, шаҳардаги кўчалар қуйи ва юқори кўчаларга бўлинарди) кийимлари увада, қадди букик, ҳашамдор ва виқорли, шаҳарни атайлаб масхара қилаётгандай доғ-дуғга беланган узун ҳирқа кийган, юзидаги шиш ва ажинлар қишки қабристонни эслатадиган, сочи кал пешонаси узра осилиб тушган, барваста кишини учратдим; гумбаз шаклида қурилган емакхонанинг ўртасида турганча у оғзидан кўпик сачратиб одамларга қўлини бигиз қилиб ўшқирар, чўғи сўнаётган ўчоқдай тафтсиз бўлиб қолган кўзларини даланги босиб кетган кузги қарғалар мисоли жазава ва жунун қоплаб олган эди.

— Ҳаммаларинг унинг чангалидасизлар, шаҳар ҳам уники, — бақирарди у лоқайд ва паришон одамларга. — У менга айтиб турди, мен қуриб бердим.

Бирдан иштаҳам бўғилди ва назорат бошлиғидан бу барвастанинг кимлигини сўрадим.

— Шу кўчанинг жинниси, — деди назорат бошлиғи юзига ғамгин тус бериб. Сўнг мен кутмаган жиддийлик билан ҳикоя қила бошлади. — Асли сизга касбдош. Бошлиқ айтган меъмор шу киши бўладилар. Шаҳримиз унинг лойиҳаси асосида қурилган. У бош меъмор, мен эса унга ёрдамчи эдим. Ўзи жуда ғайратли, саводли ва тиниб-тинчимас одам эди. Шаҳарда бирон ғишт ҳам унинг кўрсатмасисиз қўйилмаган. У мен билган меъморларнинг энг улуғи эди. Классик ва замонавий меъморчилик соҳасида унга тенг келадиган билимдонни топиш қийин эди. У Лотин Америкаси, Сингапурдаги бинолар қурилишини ҳам тинимсиз кузатиб борар, ўша юртлардан унга қалин-қалин хатлар келиб турарди. У «дунёга энг улкан ва одамзот ҳали хаёлига келтирмаган шаҳар қурамиз», деб хитоб қилар, қачон қарамай чизмалар ичида ўралашиб ўтирарди. Ростдан ҳам ақл бовар қилмас шаҳар қурилди. Ҳозир ўлат чиққандан бери шаҳримиз файзсиз бўлиб қолди, у пайтлар эса шаҳарни нақ хаёлнинг жилвалари деб ўйлардингиз: нафис гумбазлар, сержило бўёқлар, нозик ва эҳтиросли қалбнинг парчалари каби мармарлар, абадиятни суяб тура оладиган устунлар, қиз боланинг кўз ёшидай фавворалар — ҳаммаси гўзал бир тарзда уйғунлашиб кетганди. Буларнинг ҳаммаси ҳали қурилиб бўлмасданоқ гўзал санъат асарига айланиб улгурганди. Шаҳар қурилиб бўлиш арафасида бошимизга катта кулфат тушди: меъмор тушида алаҳсираб чиқадиган одат чиқарди. Кейин алаҳсираш ўнгига кўчди. У ҳамма нарсадан шубҳаланарди. Унга васвос касали юққан эди. Биз аввалига эътибор бермадик, буларни буюк одамларга хос паришонлик ва инжиқлик деб ўйладик. Аммо бир куни у ўз устахонасини ёқиб юборгач, унинг телба бўлиб қолганини англадик. У «бутун шаҳарга ўт қўяман», деб бақирарди. Шаҳарни ёқиб улгурмай уни телбахонага жўнатишга тўғри келди. Телбахонадан у мутлақо жинни бўлиб чиқди. Шундан бери у шаҳарни ёқиб юбораман деб ўдағайлагани ўдағайлаган. Ўзи яратган асарни ўзи ёқмоқчи бўлган санъаткорни биринчи бор учратишим. Шундан бери уни маъмурий бинога киритмаймиз. Гапи ва васвасаси демаса, ўзи беозор жинни, — назорат бошлиғининг кўзларида телбага нисбатан эҳтиром зуҳур этди.

НАЗОРАТЧИ «КАСБДОШИНГИЗ» ДЕГАНДАН СЎНГ телбага тузукроқ разм солдим: деярли адойи тамом бўлган, кам ухлаганидан қовоқлари осилиб қолган, на кийинишида, на чеҳрасида, на гап-сўзларида аввалги касбидан дарак берувчи бирон аломат қолмаган, фақат олис-олислардан эшитилаётган мусиқа ёхуд вайрон қилинган шаҳар ўртасида харобага шукуҳ ва шавкат бағишлаб ҳилпираб турган ҳарир туғ каби шунча жунбуш ва хаёл тўзонидан сўнг ҳам нозиклигича қолган қўлларигина ўша хушвақт ва дориломон даврларни эслатиб турар, кўзлари ботиб бўлган қуёшнинг шафағидай қизариб кетган, чуқур лаҳмга ўхшаш қора чўғларида йиллар давомида занглаган қилич каби бир телба истеҳзо қотиб қолган, нигоҳида олис ўтмишнинг кўланкалари бурдаланган шер каби парча-парча бўлиб ётарди: ўтмиш зулматини ёритолмаган бирпаслик аланга янглиғ бу юзни, бу вужудни ёритишга қурби етмай сассиз-садосиз бўлган эдилар. Хоҳолар экан, ўзига қараб тобора бостириб келаётган, шаҳарни эмас, бунда истиқомат қилувчи барча юракларни ҳам аллақачон ишғол қилиб олган сукунат ва қўрқувни шу кулгуси билан тор-мор қилиб ташлаётгандек эди ва гарчи телба бўлса-да, шаҳарда мен учратган қиёфалар ичида фақат унинг юзидагина чўғдай табассум ёниб турарди, аммо бу табассум ҳам масхараомуз тиржайишга ўхшаб кетар, ўлимларини жимгина кутиб турган ожиз ва маҳкум одамларнинг, ўлат кезиб юрган шаҳарнинг, қуриб-қовжираб, арвоҳдай сўппайиб қолган дарахтларнинг, сирли ўлим сабабини аниқлаш ва шаҳарга шифо бахш этиш учун келган ва ҳеч нарсанинг уддасидан чиқмай, ҳеч бир сирни ечолмай, шармандаю шармисор бўлиб жимгина жўнаб қолаётган биз каби олифта ва дағдағабоз текширувчиларнинг ва ўзини ўраб турган ҳамда ўзининг бир телба макрига дош беролмай лолу ҳайрон қотган бани башарнинг устидан истеҳзо аралаш кулиб тургандай эди. Учиб юрган ўқдек кўзлари тагидан қўрқа-писа ўқрайиб тикилишларига қараганда, телбани хўрандалар ҳаддан ташқари ёмон кўришар, чоғи, у гапирар экан, ижирғаниб қўйишарди. Бу мени ғоят ажаблантирди. Телбани одатда ҳеч ким яхши кўрмагани каби ҳеч ким ёмон ҳам кўрмайди. Сабабини назорат бошлиғи ҳам изоҳлаб беролмади:

— Тўғрисини айтсам, — деди у, — бу одамлар менга сира ҳам ёқмайди. Ҳамиша нимадандир норози, ҳамиша тўнғиллашгани, тўнғиллашган. Ахир шундай жаннатмакон ва гўзал шаҳар қуриб бердик, яна нима керак экан буларга, ҳеч тушунмайман.

Назорат бошлиғининг мушти ғазабдан сиқилиб кетганини кўриб қолдим, ҳозир қўйиб берса қутурган айиқдай бутун шаҳарни вайрон қилиб ташлайдиган важоҳати бор эди юзида.

Телба эса нимадир эсига тушиб қолгандай, шартта изига бурилди ва деярли югуриб емакхонадан чиқиб кетди; кетиб борар экан, у менга денгизда тобора узоқлашиб бораётган ва сўнгги сафарга жўнаб кетаётган хароба кемани эслатган ва изидан узоқ қараб қолган эдим. Унинг телба нигоҳи ва жазавали қиёфаси хотирам тароқларида узоқ вақт илашиб юрди: шундай ҳолатга тушдимки, биноларни ҳам йиғиштириб қўйиб, «касбдошим»нинг қисмати билан таниша бошладим; унинг тақдири ётган ҳужрага кириб борган сари шаҳардаги палапартиш ҳашаматнинг сири ҳам ойдинлаша борди; назаримда, шаҳар бинолари ҳам жунун ва жазаванинг ҳосиласи эди, гўё бутун шаҳар телбавор маҳобат касб этганди. Аммо телбанинг шоншуҳрат шоҳсупасига чиқиш арафасида ақлдан озиб қолгани ҳақидаги маълумотдан бошқа ҳеч қандай янги гап ололмадим; кўплар унга очиқ ҳасад қилиб «Аввалдан телбароқ эди» дейишдан нарига ўтмади; бошқа бирлари эса «Шаҳар шу даражада гўзал ва муваффақиятли қурилди-ку, у буни кутмаганди, бирдан ақли шошиб қолди», дейишди, бироқ шу нарса аён эди-ки, у кўпларнинг хотирасидан буткул ўчиб кетганди. Кейинчалик ҳам телбани ўша қуйи кўчада икки-уч марта кўрдим: у худди ўзидан қолган хотира шамларини қайтадан ёқмоқчидай ўтган одамга тиржайиб тикилар, ўша бир хил гапни такрорларди. Бошқа куни кўрганимда гўё ўз ақлининг суратига боқиб лол тургандай биноларга тикилганча ғоз қотиб турганди.

У менга қараб жаврамоқчи эди, бироқ олдидан тез юриб ўтиб кетдим — тўғриси, унинг алмайи-алжойи гаплари жонимга теккан, бу сўзлар мен учун маънисини йўқотган эди. Бу гал у анча чўкиб қолгандай, шаҳар оралаб юрган ўлим унинг ноқисо ақлида ҳам ниҳоят юз кўрсатгандай, жаврашлари ҳам олдингидай ғазабнок эмас, балки мунгли ва ҳасратли оҳанг касб этгандай эди; унинг жаврашлари менга тавба-тазарру қилаётган гуноҳи азимкорнинг минғирлашидай эшитилганди. Балким у мутлақо телба эмасдир, балким телбаликнинг кўчасидан ҳам ўтмагандир, балки бу хаёл жунбушидир, эҳтимол, ундаги жунун ўзи қурган шаҳар ва биноларга қарши ақл қўзғолонидир?! Нима бўлган тақдирда ҳам телба ваҳм, қўрқув, тўзон ва ўлат ҳукмрон шаҳарнинг қуйқус иқрорига ўхшарди.

Мен худди онасига ўчакишиб, ерга ўтирганча биғиллаётган гўдакдек нуқул тақиқланган ишларни қилгим ва одамларнинг жиғига тегиб, тақдир билан ўйнашгим келаверганди. Икки томонига турли шаклдаги бинолар қуриб ташланган, ҳар муюлишга ранги кетиб қолган байроқлар илинган, гўё ўтмас шамширнинг тиғидай шаҳарнинг қоқ ўртасида тўшалиб ётган кўчалардан яёв кетиб борарканман, мени ҳар хил туйғулар чулғаб оларди — ҳозир ер ёрилиб тортиб кетадигандай ҳар қадамда юрагим бир ҳаприқиб тушар — буларнинг ҳаммаси шаҳарга келиб орттирган васвасаларим эди — шунингдек, қанча юрмайин йўл ҳеч қачон тугамайдигандек, бутун умрим чангу-тўзон қоплаган бесамар ҳаётга ўхшайдиган мана шу йўлга изсиз-садосиз сочилиб кетадигандай туюлаверганди.

БИР КУНИ ХИМИК ХОНАМГА КИРИБ КЕЛДИ-ДА, кўзларини юмганча, «Ўлай агар ҳеч нарса тушунмаяпман», деди ва сўнг хона бўйлаб юра бошлади, «қаерга келиб қолдим ўзи?! Худди эртакка ёки қўрқинчли тушга ўхшайди. Кунига қанча одам ўлиб бораяпти-ю, лекин ўлимнинг сабаби нималиги ҳанузгача топилмаяпти. Ҳар куни мурда қиёфасидаги навбатдаги мағлубиятни учратиш жонимга тегди, ўзимиз ҳам мурдага айланмасдан бу ердан кетиш керак».

У тўғри айтаётган эди. Унинг ҳам худди ўзим каби ҳолдан тойганини, умидсизлик уни ҳам бешафқатларча чопиб ташлаганини сездим. Биз шаҳарда ҳеч бир ишни охирига етказиш мумкин эмаслигини, ҳамма ишимиз, текширишимиз охир-оқибат натижасизлик билан тугашими, шаҳардаги ҳар бир кўчада, муюлишда, уйда ўлимга маҳкумлик, номаълумлик пойлаб туришини ниҳоят тушуниб етгандик. Жуда ишонч билан келган кекса профессор ҳам кейинги кунларда сувга бўктирилган товуқдай бирдан тушкун бўлиб қолганди; ўзига, қудратига ишонган одамнинг тушкунликка тушиши жуда оғир кечади, у бизни тез-тез жеркиб ташлар, ўликларга ҳафсаласиз кўз югуртирар, энди олдинги кунлардагидай шаҳарнинг у четидан бу четига елиб-югурмасди.

Аммо ҳаммамиз туни билан ўлатнинг сабаби нима бўлиши мумкин, дея баҳслашиб чиқар, профессор энди мунозараларга ҳам қатнашмас, саволларимизга қўл силкиб қўя қолар, мен унинг юзини қуюқ ўрмоннинг ичига кириб қолиб, энди ундан қандай чиқишини билмай ётган кишининг юзига ўхшатардим; дарвоқе, бу сирли ўлим бош-бошдоқсиз оқиб бораётган жилға каби бизни ақлимиз ҳам, шууримиз ҳам етмайдиган номаълум томонларга бошлаб кетганди. Балки шаҳардаги боши-ю охири ўлим билан тугайдиган ҳаёт бизни толиқтиргандир. Балки, қўрқинчли ва серғулу кунларимиздан бир маъно, бир мазмун излаб, туннинг сирли ва бепоён мамлакатини хаёл ва савол тулпорида кезиб юргандирмиз. Ўша пайтларда шундай ҳолатда эдикки, одам бўлиб ухлаб, эрталаб шерга айланиб уйғонсак ҳам унчалик ажабланмасдик: шаҳар ҳаёти тасаввуримиз қалъаларини буткул вайрон қилиб ташлаган, у ерда на чегара, на ҳудуд қолган, у ердаги деворлар кучли зилзила остида қолгандек бир-бир қулаб тушганди, баъзан кўксимизда юрак эмас, қатл ноғоралари гурсиллаб урилаётгандек, бир-биримизга қўрқув ва ҳасрат билан тикилиб қолардик.

Эрталаб мени химик уйғотди:

— Эй, Микиланжело туринг, профессор сизга мана бу нарсани бериб юборди.

Ўрнимдан туриб керишдим, қуёш чиқиб, кўчалардан тонгги салқинни ҳайдаб бўлган, ҳамма иш-ишига кетган эди. Нима у?

— Кеча бир телба ўлган экан. Профессор буни ўшанинг чўнтагидан топиб олибди. Шаҳарга тааллуқли бўлса керак деб жўнатибди.

Мен ўзимга касбдош бўлган телбани дарров эсладим.

— Қандай телба?! Қуйи кўчадаги телба эмасми?

— Ўша, — деди химик қўл силкиб. — Бечора тик турганча қотиб қолибди. Профессор ҳозир мурданинг ёнида. Ўзиям чўнтагида бир умр олиб юрган, чоғи, — у сумкасидан эзилиб, сарғайиб кетган харита нусха қоғоз чиқариб узатди. — Бу шаҳарнинг телбалари ҳам олим бўлади, шекилли.

Мен шошиб қоғозни очдим; аввалига ҳеч нарса тушунмадим. У чўзинчоқ, ясси шаклда чизилган, бир неча жойи доира ичига олиб қўйилгайди. Уни уч-тўрт марта айлантириб, кўзларим ўзим кезиб чиққан кўчаларнинг белгиларига тушгач, ҳайрат ва даҳшатдан нафасим ичимга тушиб кетди; аввал кўзларимга ишонмадим; бошимни силкиб-силкиб яна қарадим; йўқ, кўзларим алдамаган эди ва мана шу бир неча сония ичида шаҳарда пайдо бўлган ўлатнинг туб сабабини англаб қолган эдим; титраб кетганимдан қўлимдан чизма тушиб кетди ва шу туришда узоқ вақт донг қотиб турдим. Шу куни қаерларда бўлганим эсимда йўқ, афтидан, чизмадаги кўчаларни ўз кўзим билан кўриш учун шаҳар айланган бўлсам керак — чизма айнан шу шаҳарнинг лойиҳаси эди. Яна шу эсимда-ки, мен текширув гуруҳидан эртагаёқ қайтиб кетамиз деб қатъий талаб қилдим. Энди тажрибаларидан натижа чиқишдан умид узган профессор ҳам гапимни маъқуллади:

— Барибир бу ерда ҳеч нарса қила олмаймиз. Кетганимиз тузук.

Шаҳар бошлиғи аҳдимиздан қайтара олмади, унинг юзида ғолиб қўшиннинг яловидай зафарли истеҳзо пайдо бўлган, профессорнинг жиғига тегиш учун атайлаб бизни яна бир неча кун қолишга ундар, фарангларникига ўхшаш бу ўлатнинг сабабини топиш унчалик қийин эмас, деб товуш чиқариб минғиллади. У профессор устидан ғалаба қилганидан хурсанд эди. Аммо профессор унга ортиқча эътибор бермади: менинг ҳам, фаҳмимча бутун гуруҳнинг ҳам, бу ўлакса анқиб ётган шаҳарда бир кун ҳам тургимиз келмаётганди. Биз шу пайтгача ўлим каби буюк ва ўлим каби ёвуз иқтидорнинг кўчаларини кезиб юрган эдик.

Эртасига шаҳарнинг улкан дарвозасидан чиқиб кетар эканмиз, мен бу манзилнинг мангу ўлимга юз тутганини, уни энди ҳеч ким қутқариб қололмаслигини, худди қуёш ботгандан сўнг тун келиши муқаррардай, тириклик қуёши ботган, кўчаларида ўлим ва телбалик кезиб юрган бу шаҳарга вайроналик ташриф буюражаги, узоқ йиллар ҳукм сурган эътиқод бирдан харобага юз тутгани каби бу шаҳар ҳам энди таназзул томон оғишмай кетажаги ҳақида ваҳм ва қўрқув билан ўйладим.

УХОНАМГА КЕЧҚУРУН КИРИБ КЕЛДИ: у жуда ҳорғин эди, кўзларида даҳшат аралаш жунун ўйнарди.

Бир неча кун ичида у муштдай бўлиб қолибди. Мен уни касал юқтирган чоғи деб ўйладим ва уйга таклиф қилдим. У хонам тўрига қўйилган курсига ўзини ташлади ва юзини қўллари орасига анча вақт яшириб ўтирди, сўнг худди ҳамма нарсани босиб янчиб ўтаётган бўрон каби бир телбавор оҳангда пичирлади:

— Бутун шаҳар тобут шаклида қурилганди. Мен буни лойиҳада кўрдим. Биз шунча кун тобутни кезиб юрган эканмиз...

ЎТМИШНИНГ КАСАЛИ

ҲАЁТДА ҲАМИША ВА ҲАР ҚАЧОН биринчи бўлишни, биринчи ўринни эгаллашни ким хоҳламайди, ким орзу қилмайди дейсиз. Барча соҳаларда биринчилик учун гоҳ ошкора, гоҳ зимдан курашлар бўлиши сир эмас. Аслида биринчилик инсон табиати, характери ва руҳий оламига сингиб кетган юксак туйғу бўлиб, уни доим эзгулик, яхшилик ва ҳақгўйлик қилишга чорлайди. Ўз соҳаси ва мавқеи бўйича илғор бўлишга ундайди. Баъзан ота-оналар бирор соҳада илм олаётган ё касб ўрганаётган фарзандларига: биринчи бўл, биринчиликни эгалла, деб далда беришади. Хуллас, биринчилик азал-азалдан қонимизда жўш уриб келаётган бетизгин туйғулардан бири. Бунга тарихдан истаганча ҳам ижобий, ҳам салбий мисоллар келтириш мумкин. Масалан, юртни обод, элни шод айлаган биринчилар — буюк жаҳонгирлар, олиму фозиллар ҳам ўзимиздан чиққан. Афсуслар бўлсинким, уларни ёвга сотган ва бадном қилган биринчилар ҳам ўзимиздан чиққан. Ўртада бегона йўқ...

Биринчиликнинг оқ ва қора пардаларда кўринишлари айниқса совет тузуми даврида кўпроқ намоён бўлди. Айнан шу даврда биринчиликка даъват этадиган шиорлар эълон қилинди. Биринчи бўлиб инқилобни қўллаб-қувватлаганларга ҳар томонлама кенг йўллар очилди. Шундай қилиб, биринчилардан бўлиб партияга кирдик, колхоз туздик ва ўз оға-иниларимизни қулоқ қилдик, Сибирга жўнатдик. Биринчилардан бўлиб имломизни қайта-қайта ўзгартирдик, масжидларни буздик, муқаддас китобларга ўт қўйдик. Ва энг даҳшатлиси, 37-йилнинг

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

қирғинларини ҳам биринчилардан бўлиб бошлаб бердик. Ақлли одам борки, тутиб қамадик. Доно бошларни эса биринчилар қаторида таналаридан жудо қилдик.

Республикамизнинг биринчи раҳбарларини доим биринчи бўлиб бир-бирларига едирардик. Сўнг бу қабиҳ ишларнинг тепасида турган Москвага биринчилардан бўлиб, «рапорт» берардик. Москва эса қора юмушларни зудлик билан амалга оширган биринчиларга доим хайриҳоҳ эди. Шу тариқа улуғ бир миллат орасида бузилиш ва айниш иллатлари авж олиб борар эди. Ҳамманинг биринчи бўлгиси келарди...

Айниқса, коммунистик партиянинг ордендор йўлбошчиси Л. И. Брежнев даврида СССР гўё биринчилар мамлакатига айланди. Райкомнинг биринчиси, обкомнинг биринчиси ва улардан юқори биринчилар... Улар ваҳима ва қўрқитиш билан раҳбарлик қилишди. Агар биринчи сўраб қолса тамом, оддий одамнинг эти жимирлаб, юраги ўйнаб кетарди. Биринчилар нимани истасалар дарҳол бажо келтирилар эди. Порахўрлик, таниш-билишчилик, буйруқбозлик, ичкиликбозлик, мансабпарастлик бўйича жаҳонда биринчи ўринга чиқиб олдик. Ҳатто шоли етиштиришда Вьетнамдек давлатни ортда қолдирдик...

КПССнинг қарорлари, чақириқлари тўғрими; нотўғрими, ҳаётга мос келадими, йўқми, барибир, биринчилардан бўлиб маъқуллаб, ортиғи билан бажарардик. Биринчилар қаторида социалистик мусобақа ғолиби бўлардик (байроғи билан!). Оддий бригадирдан тортиб, катта раҳбарларгача биринчилик дардига мубтало бўлган эди. Пахта планини биринчи бўлиб бажарганлар кутилмаганда биринчи бўлиб мажуриятларни ҳам адо этишарди. Биринчиларга доим мукофот берилар эди. Биринчилик касали қон-қонимизга шу қадар сингиб кетган эканки, Гдлян ва Иванов сингари жаллодларга ўзимизникиларни биринчи бўлиб тутиб берган ва сотган ҳам аввало биринчиларимиз бўлди. Қачон қутуламиз бундай ярамас биринчилик одатидан?..

Биринчилик иллати маданият, санъат ва адабиёт оламини ҳам четлаб ўтмади. Балки канадек бу соҳаларга ҳам ёпишиб олди. 30—40-йилларда чинакам истеъдодларни бадном қилган биринчиларнинг кўпчилиги кейинчалик адабиёт ва санъатнинг йирик арбоблари бўлиб етишдилар. Салкам ўзларини биринчи деб ҳисобладилар. Вулқондек отилиб чиққан талантлар йўлига тўсиқ бўлдилар. Лекин уларнинг орасидан барибир биринчи чиқмади. Гапнинг очиғи, спорт, санъат ва адабиётда мутлоқ биринчилик кетмайди. Лекин биринчиликка даъвогарлар албатта бўлади. Ҳақиқий истеъдодлар бу йўлдан чекинмайдилар. Ўртамиёна ва саёз ижодкорлар эса биринчиликка эришиш учун ғирромлик қиладилар, нопок йўллардан борадилар. Масалан, кинематографчиларимиз биринчилик пойгасида анча илгарилаб кетдилар. Дастлаб босмачиларни яксон қилган «Осиё устида бўрон», «Қора консулнинг ҳалокати», «Фавқулодда комиссар», «Хоразм афсонаси», «Қўқон воқеаси» сингари фильмларни яратдилар. Сўнг «Севишганлар», «Оловли йўллар», «Карахтлик» каби даврнинг турли воқеаларини акс эттирган бадиий ленталар экранларга чиқди. Миллий ҳаётдан йироқ, халқ шаънини сохталик билан ифодалаган барча биринчиликка даъвогар фильмлар умри бугун барҳам топди. Бундай бачкана ва саёз асарлар ҳайкалтарошликда, рассомликда, композиторлар ижодида ҳамда бадиий адабиётда кўплаб яратилди. Афсуски, «биринчилик» касали бугун ҳам давом этаётир...

Кечагина ҳақиқий тоталитаризм сафида юрганлар бугун бир юмалаб демократ бўлиб олганлиги ажабланарли. Халқ мустақиллик деб аталмиш буюк неъмат тақдирини бундай бир юмалаб қиёфасини ўзгартириб оладиганларга энди топширмайди.

Энди бизга имони бутун, виждони пок ҳақиқий миллатпарвар, ватанпарварлар керак. Мустақиллик маънавияти ва иқтисодиётини жаҳонга олиб чиқишда буюк юкни шулар тортади.

Ашурали ЖУРАЕВ

ПАРОҚАНДАЛИК

БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ МАДАНИЯТ МУАССАСАЛАРИ олдига янги-янги масъулиятли вазифалар қўймоқда, ходимлардан билим, юқори малака талаб этмоқда. Табиийки, бундай шароитда кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш, малака баҳолашнинг янги усуллари ишлаб чиқилиши катта аҳамиятга эга. Афсуски, маданият муассасаларининг бугунги аҳволи қувонарли эмас. Статистика маълумотларига қараганда бугун республика кутубхоналарида ишлаётган ходимларнинг 44,88 фоизи тегишли маълумотга эга эмас, клуб муассасаларида бу кўрсаткич 45 фоизни ташкил этади. Вилоят театрларида мусиқа режиссёрлари, балетмейстерлар, қўйинг-чи, яхши мусиқачиларнинг ўзи ҳам йўқ. Барча турдаги маданият ва санъат ўқув юртлари савияли ўқитувчиларга муҳтож. Маданий-оқартув муассасаларида оммавий байрамлар, фестиваллар, кўрикларни ўтказувчи ташкилотчилар етишмайди. Ёшларимиз орасида маданият соҳасида ишлашга хоҳиш билдираётганлар озчиликни ташкил қилади. Бунинг ўзига яраша сабаблари бор, албатта.

Биринчидан; бизда мутахассиснинг шаклланиш даври жуда узоқ муддатни ўз ичига олади.

Иккинчидан; масъуллик билан иш ҳақи ошуви ўртасида мутаносиблик йўқ.

Учинчидан; бу соҳа ходимлари аксариятининг иш соати чекланмаган.

Тўртинчидан; иш соатларидан ташқари ишланган соатлар учун, бўш вақтнинг ғоят чеклангани учун ҳеч қандай ҳақ тўланмайди.

Ва ниҳоят, **бешинчидан;** бу соҳа раҳбарлари ҳеч бир ҳуқуқий ҳимояга, ижтимоий муҳофазага эга эмас.

Ана шу сабабларга кўра маданиятнинг дурустгина кадрлари бошқа соҳаларнинг этагидан тутиб кетмоқда. Маданият ходимини ҳайдовчилар, сотувчилар, ширкатчилар, милиция ходимлари, мактаб ўқитувчилари орасида учратиш ажабланарли ҳол бўлмай қолди. Назаримда, буларнинг ҳаммаси маданият бошқарув идораларининг маданият ходимлари ижодий тақдирига бефарқ қараши, маданият муассасалари моддий-техника базасининг кучсизлигидан далолатдир.

«Нима учун жойларда мутахассисларнинг қўними йўқ?» деган саволга институтимиз тингловчиларидан бири шундай деб жавоб берган эди: «Армия сафларида қилган уч йиллик хизматим мобайнида қисм қўмондонлигининг олтмишдан ортиқ рағбатномасини олганман. Маданият соҳасидаги 20 йиллик хизматим эвазига эса собиқ СССР Маданият вазирлигининг бор-йўғи битта Фахрий ёрлиғи билан мукофотландим. У ҳам бўлса таваллудимнинг 50 йиллигида бўлди. Маданият ходимининг обрўси ҳам, имтиёзи ҳам йўқ. Жойларда биз билан ҳеч ким ҳисоблашмайди. Бироқ пахта мавсумида, пичан ўрими, мева ва сабзавот теришга келганда биринчи бўлиб маданият ходимлари сафарбар этилади. Районда ўтадиган керакли-кераксиз мажлис ёки анжуман борки, зални албатта, биз — маданият ходимлари билан тўлдиришади.

Бошқа бир мисол. Район ҳокимлари кутубхоначиларимизни кўча ёки истироҳат боғларини супуришга мажбур этишади. Келмаганлар тазйиқ остига олинади, ишдан бўшатилади...»

Маданиятдаги мавжуд бу аҳволни тузатиш йўли борми, деган савол туғилади. Маданиятга ҳар жиҳатдан ғамхўрлик қилиш, ходимларни қонуний ҳимоялаш, маданият хизматчиларининг моддий аҳволини ишлаб чиқариш соҳаси ходимлари даражасига кўтариш билангина аҳволни тузатиш мумкин. Ваҳоланки, давр кадрлар сиёсатини режали олиб боришни, уни давлат мавқеига кўтаришни талаб қилмоқда. Маданият соҳасининг ҳар бир нуқтасини истеъдодли, қобилиятли, ишбилармон кишилар билан мустаҳкамлаш вақти етди. Соҳа кадрлар сиёсатида янгиланиш содир бўлиши учун, мавжуд шароитдан чиқиб кетиш учун ҳал қилиниши лозим бўлган айрим масалаларга батафсилроқ тўхталиб ўтайлик.

Олдимизда истиқлол дастурининг янги, илмий асосланган режасини тузишдек муҳим масала турибди. Бу режа яқин 10—15 йилга мўлжалланган бўлиб, унда ҳар бир қишлоқ, туман, вилоят, шаҳар ва умуман республика бўйича ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ривожланиш башоратини ўз ичига олган бўлиши керак. Узоқ йиллар давомида бу муҳим масалага етарлича аҳамият берилмади. Сирасини айтганда, собиқ Давлат план қўмитаси ва соҳа вазирлигидан бўлак ҳеч ким бу иш билан жиддий шуғулланмади. Одатга кўра олий ва ўрта махсус ўқув юртларига тепадан қабул режаси юборилиб, ва у нима қилиб бўлса ҳам бажариларди. Оқибатда кадрлар тайёрлашда номутаносиблик рўй берди.

ЭНДИЛИКДА РЕСПУБЛИКАДАГИ ҲАР БИР ВИЛОЯТ кимни, қачон ва энг муҳими қайси ташкилот эҳтиёжига кўра, қанча ва қаерда мутахассислар тайёрлашни ўзи ҳал этиши лозим. Ҳар бир вилоят ўқув муассасалари ўқувчилари ва маданият идоралари ходимлари билан биргаликда вилоят бўйича истеъдодли ёшларни топишлари, тегишли ўқув юртларида ўқишлари учун ғамхўрлик кўрсатишлари керак. Маданият муассасалари хўжалик юритишнинг янги шароитларига ўтиши муносабати билан ўқув режаларига ҳам тегишли ўзгартишлар киритилиши лозим. Бўлажак мутахассиснинг ишчанлик фазилатлари бўлажак касб билан яқинлашуви жараёнида шаклланишини унутмаслигимиз керак. Демак, консерваториянинг мусиқа театрлари ва концерт ташкилотлари билан ҳамкорлигини, санъат институтининг драма театрлари, мусиқали драма театрлари, қўғирчоқ театрлари билан, телевидение ва радио билан, нашриётлар ва бадиий устахоналар билан ҳамкорлигини, маданият институтининг вилоят маданият бошқармалари, маданият уйлари, кутубхоналар билан ҳамкорлигини, мусиқа билим юртлари ва санъат билим юртларининг болалар мусиқа мактаблари билан, маданий-маърифий техникумларнинг маданий-маърифий муассасалар билан ҳамкорлигини яхшилаш, бу ҳамкорликни ҳақиқий ижодий ҳамкорлик даражасига кўтариш керак. Бир сўз билан айтганда назариёт ва амалиётнинг бирлигига эришилгандагина бўлажак маданият ходимларини тайёрлашда сезиларли сифат ўзгаришларига эришиш мумкин. Фақат шундагина маданият ходими обрўйини, шу касб нуфузини кўтариш, ходимларнинг касбдан юз ўгиришига чек қўйиш мумкин. Бу муаммоларни ҳал этиш масъулияти маданият бошқармалари кадрлар бўлимларига, маҳаллий маҳкамаларга, маданият ва санъат муассасалари ва ташкилотлари зиммасига тушади. Бугун мазкур кадрлар бўлимлари ижодий жамоалар меҳнатини илмий ташкил этишда, ходимларни танлаш ва жой-жойига қўйишда, ходимлар малакасини ошириш ва резерв ходимлар билан ишлашда том маънодаги ижодий лабораторияларга айланмоқлари лозим.

Бироқ узоқ йиллар мобайнида кадрлар бўлими ишига етарлича эътибор берилмай келинди. Уларда аксарият малакаси кам, бу соҳага мутасадди бўлмаган кишилар ишлаб келди. Бу кўп камчиликларимизга сабаб бўлгани сир эмас.

Кўп йиллар мобайнида маданият соҳаси учун иқтисод ва ҳисоб-китоб бўйича кадрлар тайёрлангани йўқ. Бугунги кун талабидан келиб чиқиб бундай мутахассисларни маданият бўйича олий ёки ўрта илмгоҳлар қошида тайёрлаш мақсадга мувофиқ бўлур эди. Шунингдек, М. Уйғур номидаги Тошкент Давлат санъат институтида театр-томоша корхоналарини режалаштириш ва бошқариш, балетмейстерлик бўйича А. Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти қошида эса маданий-маърифий муассасаларни ривожлантириш ва бошқариш, кутубхона фондларини таъминлаш ва бошқа касблар бўйича мутахассислар тайёрлашни кенгайтириш лозим. Бундай чора-тадбирларни амалга ошириш яқин келажакда мавжуд, ижодий кучларни тўғри жойлаштириш, мутахассисларнинг ижодий қудратидан, улар малакаси ва ташкилотчилик қобилиятидан унумли фойдаланиш имконини беради.

Ҳудуд шароитларидан келиб чиқиб, Ўзбекистонда қўшни мустақил давлатлар мутахассисларини ширкат асосида тайёрлашни кенгайтириш керак. Бу борада анча чуқур тажрибага эгамиз. Масалан, Тошкент хореография билим юрти қарийб йигирма йилдан бери Туркманистон халқ рақс ансамбли учун раққосаларни тайёрлайди. М. Уйғур номидаги Тошкент санъат институти Ўш ва Нов театрлари учун актёрлар, режиссёрлар, мусаввирлар тайёрлайди. М. Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркманистон, Россия Федерацияси учун хонандалар, созандалар ва дирижёрлар тайёрлаб бермоқда. Ўрта Осиё республикалари ва Қозоғистон Олий ва ўрта махсус билим юртларида Ўзбекистоннинг айрим ҳудудлари учун мутахассислар тайёрлаш вақти келмадимикин? Бу иш йўлга қўйилса Ўзбекистонда яшайдиган қозоқ, қирғиз, тожик, туркман ёшлари ўз она тилларида махсус таълим олишга, қўшни давлатларда яшовчи ўзбекларнинг эса ўз она тилларида билим олишларига имконият яратилган бўлар эди.

Профессионал жамоалар бугунги кунда юқори малакали бастакорлар, хонандалар, дирижёрлар, созандалар, мусиқашунос, санъатшунос ва театршуносларга жуда муҳтож. Ҳозир иқтисодчилар, тилшуносларга қанчалик ғамхўрлик қилинаётган бўлса, маданият ходимларига ҳам шунчалик эътибор зарур. Эртанги кун эҳтиёжларини бугун кўра билишимиз даркор. Ана шунинг учун ҳам ёш маданият ходимларини АҚШ, Англия, Франция, Германия, Яқин Шарқ мамлакатларининг тегишли олий ўқув юртларида ўқитишни бошлаш мақсадга мувофиқ бўларди. Ёш ўқитувчилар, хонандалар, дирижёрлар, режиссёрларнинг олган билимини мустақил жумҳуриятлар ва чет мамлакатларда мустаҳкамлашига шароит яратиш ҳам айни муддаодир

БИЗНИНГЧА, ЯХШИ ТАЖРИБАНИ ЎРГАНИБ, ДАДИЛЛИК БИЛАН қўллаб бориш керак. Раҳбарлик қобилияти, истеъдоди борларни иш ўрганиш учун чет мамлакатларга юбориш лозим. Айни пайтда раҳбар кадрлар резервини тайёрлаш учун Ўзбекистонга ғарбдан мутахассисларни таклиф этиш мақсадга мувофиқ.

Албатта, бундай тизимни ташкил қилиш учун талай вақт, катта маблағ керак. Бироқ бу сарфу-харажатлар ўзини тезда оқлашини унутмаслик керак.

Республика маданият ходимлари малакасини ошириш институтида йилига қарийб икки минг киши билим олади. Агар маданият ходими ҳар беш йилда бир марта ўз билимини янгилаши шарт, деган заруратдан келиб чиқадиган бўлсак, институтнинг ходимларни қайта ўқитиш қуввати керагидан саккиз баравар кам эканини эътироф этишимиз керак. Ҳозирги имкониятда маданият ходими ўз билимини янгилаши учун 18 йил навбат кутиши керак! Бугун маданият ходимлари малакасини ошириш институти амалда мутахассисларга янги билим бериш эмас, умумий саводхонликни кўтариш билан банд десак, тўғрироқ бўлади. Негаки, малака оширишга юборилаётган маданий-маърифий ходимларнинг қарийб ярми махсус билимга эга эмас...

Сўнгги маълумотларга қараганда 579 клуб муассасаси (бу умумийнинг 21,2 фоизини ташкил этади) капитал ремонтга муҳтож. 68 клуб муассасаси нураб, авария ҳолатига келган. Кутубхоналаримиз аҳволини таҳлил этадиган бўлсак, аҳвол бундан ҳам ачинарли. Республикадаги мавжуд 6746 кутубхонадан фақат 79 таси (1,2 фоизи) типовой бинога эга. 223 таси авария ҳолатидаги биноларда, 1309 таси капитал ремонтга муҳтож, фақат икки-уч фоиз кутубхоналаргина телефонлаштирилган. Ҳолбуки, клуб ва кутубхоналар меҳнаткашлар кенг оммасига энг яқин бўлган муассасалардан.

Республика театр-томоша муассасалари ва даргоҳларидаги аҳвол ҳам бундан яхши эмас. Ўзбекистон давлат филармонияси биноси мана неча йиллардан бери берк. Республика сатира театри ўз биносига эга эмас. Фарғона вилояти ўзбек ва рус театрлари битта бинога жойлашган. Ҳолбуки қайта қуриш бошлангандан бери етти йил ўтди. Хўш, нимани қайта қурдик, нима ўзгарди?

Мисол излаб узоққа бормайлик. Уч йилдан бери институтимиз тайёр лойиҳа-смета ҳужжатлари ва ишчи чизмалари тайёр бўлишига қарамай қўшимча дарсхоналар қура олмадик. Янги ўқув корпуси ҳақида-ку гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Шу масала хусусида собиқ шаҳар партия котибидан тортиб ҳозирги шаҳар ҳокимигача, «Главташкентстрой» раҳбарларига, 153-қурилиш трести раҳбарларига, Маданият вазирлиги бошқармасигача мурожаат этдик. Бироқ ҳамма ерда бизнинг институт ташвишларига лоқайдлик, бефарқлик билан қарашганига дуч келдик. Афсуски, бундай ачинарли мисоллар кўп...

БИЗ КАДРЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ АЙРИМ ТОМОНЛАРИГАГИНА тўхталдик. Бозор иқтисодиёти муносабатлари кучайиб бораётган, республикамиз истиқлол йўлига ўтаётган ҳозирги шароитда маданият соҳаси кадрлар сиёсати ҳам давр талабига монанд олиб борилиши шарт.

Бунинг учун биз йиғилиб қолган камчиликларни бартараф этишимиз, кадрлар билан ишлашнинг амалда ўзини оқлайдиган янги шаклларини излашимиз, мустақил давлатлар ва хорижий мамлакатлар билан бу соҳада ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилишимиз лозим.

Сирожиддин КАРИМОВ,
Ўзбекистон маданият ходимлари малакасини ошириш институти ректори, доцент

«ЯНГИ ОЙ ЧИҚҚАН КЕЧА»

Ҳурматли редакция!

Мен ёш ва истеъдодли хонанда Шомаҳмуд Шораҳмедов қўшиқларини севиб тинглайман. Менга унинг ширали овози ва ўз ижро йўли борлиги ёқади. Шу боисдан ҳам у илк қўшиқлари билан мухлислар тилига тушди. Шомаҳмуднинг ҳали кўплаб дилрабо қўшиқлар яратишига ишонаман.

Агар имконият туғилса, ҳафталик саҳифаларида Шомаҳмуд Шораҳмедов ҳақида мақола беришларингизни илтимос қиламан.

Ҳамроқул ЭРГАШЕВ,
милиция ходими

Тошкент

Дунёда қўшиқ кўп, қўшиқ айтишга даъвогарлар ундан ҳам. Айниқса, ҳозир замонавий эстрада йўлида енгил-елпи куйловчи хонандалар кўпайиб кетаётир. Шу билан бирга мумтоз қўшиқларимизни куйлаб дилларни ром этувчи, айтайлик, «Чўли ироқ»ни айтиб, кишини сел қиладиган, «Тошкент ироғи»ни маромига етказиб куйлайдиган, дунё армондан иборатдек «Гиря»ни хониш қилганда тингловчи қалбини сеҳрлайдиган овоз соҳиблари ҳам аста-секин пайдо бўлаётганлиги қувончли ҳодиса. Лекин бундай хонандалар бармоқ билан санарли.

Биз ҳикоя қилмоқчи бўлган истеъдодли хонанда Шомаҳмуд Шораҳмедов ўзининг сеҳрли сози, ширали овози билан қўшиқ шинавандалари дилидан жой олишга муваффақ бўлган. У ҳам классик, ҳам замонавий қўшиқларни маҳорат билан ижро этиб, мухлислари эътиборини қозоняпти.

Унинг қўшиқларини илк бор ёш хонандаларнинг «Камолот—89» кўрик-танловида тинглагандим. Ўшанда Шомаҳмуд танбур чертиб, «Сайдинг қўя бер, сайёд» ашуласини ўзига хос дард билан куйлаганди. Қисқа вақт ичида хонанда ўзининг жозибадор, киши қалбининг нозик торларини чертувчи лирик қўшиқларини мухлисларига ҳавола этди.

У қўшиқни эркин куйлайди. Қўшиқ сўзлари маъносини тингловчига равон, тўлиқ етказади. Ҳар бир санъаткор каби Шомаҳмудни ҳам санъат оламига бошлаган ўз сўқмоғи бор. Бу ҳақда ўзи шундай ҳикоя қилади:

— Санъаткор оиласида тарбияланганман. Бу йўлни танлашимга асосан отам сабабчи бўлганлар. Отам Шонеъмат Шораҳмедов Ўзбекистон телерадиоси қошидаги уйғур ансамблида ишлардилар. Шу сабабдан уйимиз ҳамиша хонанда ва созандалар билан гавжум бўларди. Уларнинг суҳбатларини тинглаб, хонишларини эшитиб, ё магнит тасмасига ёзиб олиб, ўз-ўзидан қўшиқчиликка қизиқиб қолдим. Юрагимга ўрнашган турфа оҳанг, мусиқий туйғулар мени қўшиқ куйлашга ундар эди. Мендаги иштиёқни сезган дадам рубоб олиб бердилар. Ана шу рубобни тинғиллатиб юриб, секин-аста ҳаёт пиллапояларидан ўта бошладим: дастлаб музика мактаби, кейин Ҳамза номидаги мусиқа билим юрти, ва ниҳоят, Тошкент Давлат консерваторияси... Бугунги кунда эса ана шу даргоҳда ёшларга рубоб чолғучилиги бўйича сабоқ бераяпман. Шу ўринда менга мусиқа сирларини ўргатган устозларим Худойберди Қосимов, Сулаймон Тахаловни катта ҳурмат билан тилга оламан.

— Анчадан буён мени бир масала қизиқтириб келади. Айтинг-чи, консерваторияда қачондан бошлаб дарслар ўзбек тилида олиб борилади? Ахир давлат тили эълон қилинганига икки йил бўляапти-ку!

— Тўғриси, мени ҳам қийнаб юрган саволни бердингиз. Афсуски, бу масалани ҳал этиш биз оддий ўқитувчиларга боғлиқ эмас. Консерваторияда қачон ўзбек тили жорий этилишини айтиш қийин. Баъзи фанлар бўйича қисман ўзбекчага ўтилди. Лекин сольфежио, гармония ва шунга ўхшаш фанлар ҳамон рус тилида олиб борилади. Бу фанлардаги терминларни ўзбекчага ўгириш қийин шекилли.

— Ҳозирги миллий қўшиқчилигимизга муносабатингиз?

— Ҳақиқий санъаткор бўламан деган хонанда аввало миллий классик қўшиқларимизни маромига етказиб ижро эта билиши керак. Мақом сирларини ўрганиши лозим.

Талабалик йилларимизда ўзбекча куйларни ҳам «қолип»да чалардик, яъни нота асосида. Ваҳоланки, шарқ мусиқачилигида кўчирим, нола деган нарсалар бўлади. Рубобда ўзгача оҳанг, ғижжакда бошқача нола, дуторда ўзига яраша шира бор. Лекин бу нарсаларни нотада чиқаришнинг иложи йўқ...

Консерваторияда ҳар йили чолғучилар конкурсини ўтказиш анъанага айланган. Конкурс дастури билан танишсангиз, шундай жумлаларга кўзингиз тушади: «Танбур жўрлигида ижро этиладиган асарлар. Моцарт...» Ажаб?! Айнан танбурга мослаб куй ёзмагандир Моцарт. Дунёда танбур дея аталмиш асбоб борлиги унинг хаёлига ҳам келмагандир... Ҳа, жиддий ўйлаб кўрадиган масалалар ҳали анчагина...

— Ҳозирги кун хонандасида қайси фазилатларни кўргингиз келади?

— Санъаткор учун хос бўлган том маънодаги ОДОБни. Зеро, санъат аҳли ҳамиша халқ назарида бўлади. Санъаткорни кўкка кўтариб олқишлайдиган ҳам, ерга урадиган ҳам шу халқ.

Биласиз, тўй-ҳашамларимиз хонандасиз ўтмайди. Табиийки, биз ҳамиша одамлар орасида бўламиз. Баъзан шундай бўладики, қўшиқни айни авжида тўхтатиб, бошқа қўшиқни айттиришади. Бунинг натижасида ўзлари қўшиқдан тўла баҳраманд бўлмаганлари каби санъаткорни ҳам енгил-елпи куйлашга ўргатиб, чаласавод бўлишига «ҳисса» қўшадилар. Қарабсизки, номи чиққан хонанданинг ҳам «отарчи»дан фарқи қолмайди.

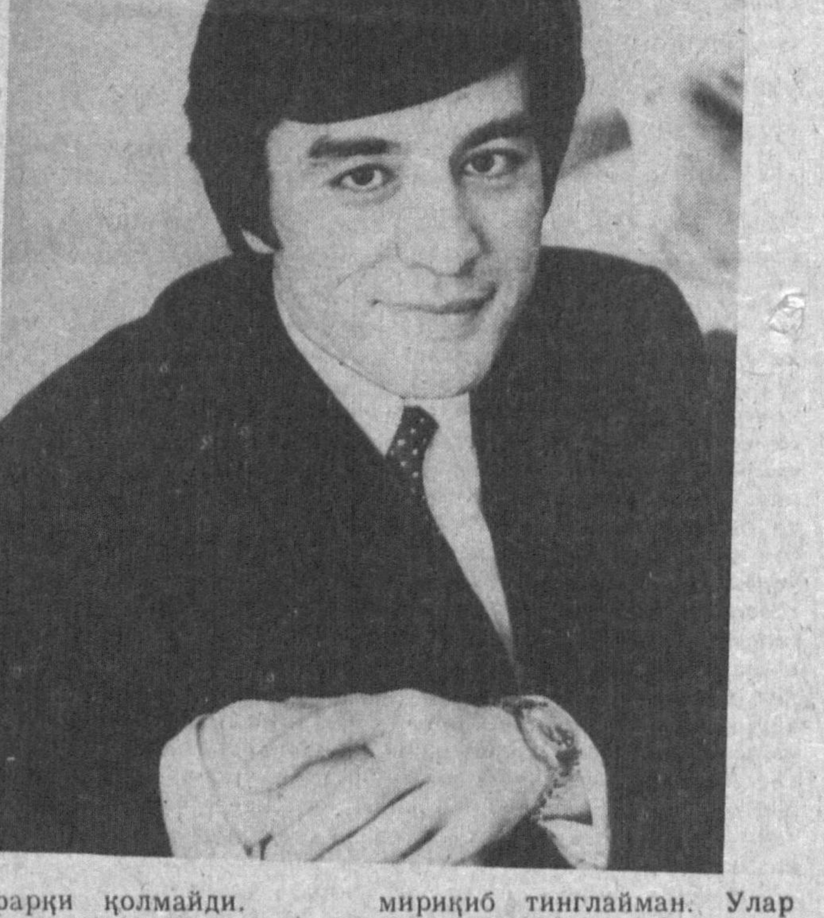

Дадам раҳматли ғижжакнинг дардли ноласини ёқтирардилар. Шунданми, акаларимдан бирини атайлаб ғижжак синфига ўқишга берганлар...

Суҳбатдошимнинг мулоҳазаларини тинглаб, беихтиёр миллий санъатимиз дарғалари бўлмиш Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов сингари мумтоз қўшиқчиларимиз наволари халқимиз қалбида ҳамон барҳаётлигига улар сийратларида мужассам маънавият эмасмикан, деб ўйлаб қоламан...

Шомаҳмуд одоб ҳақида гапирар экан, мен унинг гап-сўзларида, туришида ана шу одобнинг ёруғ намуналарини ҳис этардим.

— «Янги ой чиққан кеча» деб номланувчи қўшиғингиз тингловчиларга жуда манзур. Ана шу қўшиқ яратилиши ҳақида ҳам икки оғиз...

— Бу қўшиқ шеърининг муаллифи бухоролик шоир Сулаймон Шодиев. Бир куни шу шоирнинг кичкина шеърлар тўплами қўлимга тушиб қолди. Ўқиб чиқдим. Маъқул бўлганларини куйга солдим. «Хуш ўлди», «Бухорода бир қиз яшайди» қўшиқлари шу тариқа дунёга келди...

— Тенгдош хонандалардан кимларнинг қўшиқларини ёқтирасиз?

— Маҳмуд Тожибоев, Эркин Рўзиматов, Машрабжон Эрматов қўшиқларини мириқиб тинглайман. Улар истеъдодига тан бераман.

— Энди мухлисларни қизиқтирадиган анъанавий савол: оилангиз ҳақида гапириб берсангиз.

— Серфарзанд оилада ўсиб-улғайдим, саккиз фарзанднинг кенжасиман. Рафиқам ҳам санъат кишиси. Икки фарзандимиз бор. Ҳамиша табаррук онам дуоларини олишга ҳаракат қиламан...

Шомаҳмуд қўшиқларига асосан ўзи куй басталайди. У миллий қўшиқларимизни куйлашда ўзига хос ижрочилик услубини яратишга интилади. Кўпроқ классик қўшиқларни куйлашни севади. Жумладан, «Сайдинг қўя бер, сайёд», «Сўлим», «Кўча боғи II», «Сегоҳ», «Фарғона тонг отгунча» каби мумтоз ашулаларни маромига етказиб ижро этади. Бундан ташқари унинг репертуаридан «Йиғлайман», «Агар севсанг», «Ёрим демасанг», «Ҳайрон этиб кетдинг» каби ўнлаб лирик қўшиқлар ҳам ўрин олган.

Шомаҳмуднинг келажак орзулари бисёр. Жумладан, мусиқа мактаблари, билим юртлар талабалари учун рубобда миллий анъанавий ижрочилик йўлларини акс эттирувчи ўқув қўлланмалари тайёрлаш, болалар учун миллий халқ куйларини жамлаб китоб яратиш унинг энг эзгу ниятларидандир.

Орзулар инсонни ҳамиша мақсад сари етаклайди...

Саодат ШОКИРОВА

ФАРҒОНА ДИЛБАРИ

Дикторлик, аввало, санъат. Ойнаи жаҳонни миллионлаб одам томоша қилади. Демак, диктор ана шунча одамнинг назарида. Унинг ҳар бир киприк қоқишидан тортиб, сўзни қандай талаффуз этишигача кузатиб турилади.

1991 йили Фарғона маданий ҳаётида ҳам жуда катта воқеа содир бўлди. Фарғонанинг ўз ойнаи жаҳони ишга тушди. Вилоят телевидениеси жамоаси бир неча йиллардан буён вилоят радиосида ижод қилиб келаётган иқтидорли журналист, диктор «Фарғона Дилбари» радиожурналининг муаллифи Шаҳзодахон Содиқовани ҳеч иккиланмай ишга таклиф қилишди. Телевидение ишга тушгани ҳақидаги илк хушхабарни ҳам фарғоналиклар Шаҳзоданинг сеҳрли овози орқали эшитдилар.

Шаҳзодахон журналист сифатида бир қатор муаммоларни кўтариб чиқди. Айтайлик, унинг учун Қўқондаги қизлар колониясидан мақола ёзиш ва уни радио тўлқинлари орқали тингловчиларга етказиш қай даражада қийин, азобли кечган бўлса, Фарғонадаги қариялар ва ақли заиф болалар интернатидаги қизлар билан мулоқотлари ҳам осон кўчгани йўқ. Тақдири азал куйиб боқмаган, турмуши кемтик кишилар билан икки оғиз гаплашиш учун ҳам анча-мунча асаб керак бўлади. Унинг «Тиконли девор остида», «Ғариблар», «Ичкиликнинг заволи» каби бир қатор мақолалари шу тариқа дунёга келди.

Шаҳзодахон оилада ҳам ажойиб бека. Турмуш ўртоғи Акромжон ҳам журналист. Ёзилажак мақолалар, кўтариладиган муаммолар аввало оилада биргаликда муҳокама қилинади. Улуғбек, Нодирбек, Равшанбеклар эса бу икки журналистнинг дастлабки тингловчи — фарзандларидир.

Ҳадемай, борлиққа оқшом чўкади. Ойнаи жаҳонингиз қулоғини Фарғона телевидениеси каналига қўйсангиз унда, албатта, суратдаги диктор қизни — Шаҳзодахон Содиқовани кўрасиз.

Х. РУСТАМОВ,
уруш ва меҳнат фахрийси

ҚАЛБИМНИ ТИРНАГАН АРМОН

Истиқлол! Қанчалар азиз тансиқ сўз!

Биз уни асрлаб интиқ кутдик. Кутдиккина эмас, уни яқинлаштириш, унга эришиш учун курашдик. Бу йўлда қанча қурбонлар бердик. Мана, ўша кутган кунларга етдик — жумҳуриятимиз ўзининг мустақиллигини эълон қилди. Буни дафъатан эшитганимда юрагим тўхтаб қолгандай бўлди... Ҳамма бамайлихотир ўз юмуши билан овора. Аммо менга бир нима бўлди. Баногоҳ қулоғим пардаларини ёриб юборгудек тасирлаган ўқ товушлари янграгандай, истиқлол учун курашганларнинг ҳасратли нигоҳларини кўргандай, ўксик қалбларидан отилган нидоларни эшитаётгандай титраб кетдим. Қалбимни тирнаган армонларнинг охири йўқ. «Кечиринглар мени, азизлар, бир пайтлар ёшлигимга бориб, сизлар тўғрингизда яхши ўйламадим», дея шивирлайди лабларим. Қалбим нигоҳи-ла истиқлол йўлида қурбон бўлганларни кўраман.

«Бу диёрнинг ақли расо марди-майдонлари йўқмидики, бутун бир элнинг қўл-оёғ кишанбанд қилинганида қараб туришаверишган?!» — деган ўйлар кечган дилимдан. «Арпа-буғдой ўрнига ҳам пахта экилиб, эл-юрт очликка, қаҳатчиликка маҳкум этилганда, ёзувчиларимиз тортиб олиниб, бутун бир халқ йигирма йил ичида икки бор саводсиз қилиб қўйилганда ҳам қараб ўтиришаверган экан-да?!» — деб ўйлагандим ўша давр зиёлилари ва ўз отам ҳақида. «Нега энди ўзларининг қонуний ҳуқуқларини пролетариат доҳийси Ленин имзоси билан ва демак, Совет ҳукумати қонунлари-ла мустаҳкамланган ҳуқуқларини ҳимоя қилмадилар экан-а?..» Эсимни таниб, оқ-қорани тушуна бошлаганимдан бери мени шунга ўхшаш саволлар қийнарди. Энди билаётибманки, истиқлол учун зўр кураш бўлган. Давлат Сиёсий Бошқармаси бир тарафу бир тўда зиёлилар бир тараф. Бир тўдагина... Неча минглаб сиёсатдонларни ўз ичига олган терговаппарати бир томону, адолатли давлат тузуми, халқига эмин-эркинлик тилаган бир неча гуруҳ зиёлилар бир томон. Шунинг учундир, улар бирлашган гуруҳлар ҳам «тўда» деб аталган: «Изчилар тўдаси», «Темур тўдаси», «Турон тўдаси», «Тўдалр тўдаси» ва ҳоказо.

Бу тўдалар аввало халққа маърифат беришни мақсад қилиб олганлар. Ҳар бир зиёли баҳоли қудрат бу ҳаракатга ўз улушини қўшишга уринган. Сўнг зиёлилар кучларини бирлаштиришга ҳаракат қилдилар. Мен энди англаётирманки, йигирманчи йилларга келиб зиёлилар Совет тузуми халққа яхшилик келтирмаслигини англаб етганлар ва икки-уч киши тўпланиб қолгудек бўлса ёки учрашса Совет мустамлакачилигига қарши курашмоқ ҳақида мулоҳаза юритадиган, бунинг йўлини излайдиган бўлиб қолганлар. Чунки янги барпо этилган Совет давлати олиб бораётган сиёсатнинг оқибати яхшиликка олиб бормаслигини англаганлар.

Ўзбекистон Миллий Хавфсизлик Қўмитаси ҳужжатгоҳларида «Мунаввар Қори Абдурашидов, Салимхон Тиллахонов ва бошқалар» деб номланган йигирма жилдли» «Жиноят иши» бор. Бу «Жноят иши» бўйича 1929 йили 39 киши, 1930 йили 39 киши ва 1931 йили 7 киши ҳибсга олинган. Бу ҳибсга олинган кишиларнинг аксарияти РСФСР Жиноят мажмуасининг даҳшатли 58-моддасининг турли бандлари билан, айримлари бир варакай бир неча банди билан айбланган. Яъни Советларга қарши тарғибот ва ташвиқот олиб бориш, Совет ҳокимиятини ағдаришга уриниш...

Шу иш бўйича айбланганлар — Мунаввар Қори Абдурашидов ҳам, Салимхон Тиллахонов ҳам, менинг отам Саид Аҳрорий ҳам, қолган саксондан ортиқ кишининг бари «Миллий истиқлол» деб номланган миллатчилик уюшмасини ташкил этишда айбланганлар. «Миллий истиқлол» ўз олдига интервенция йўли билан Совет ҳокимиятини ағдариб, мустақил буржуа жумҳуриятини ташкил этиш вазифасини қўйганда айбланганлар.

Мен ўрганган ҳужжатлардан билишимча, Совет ҳокимиятининг илк йилларида-ноқ ўзбек зиёлилари орасида: «Совет мустамлакачилигита қарши курашмоқ керак» деган фикр пайдо бўлган. Зиёлиларнинг бундай фикрга келиши бежиз эмас эди. Негаки, улар совет тузуми даврида халқнинг косаси оқарганини кўрмадилар, кун-кундан баттар бўлиб борган. Бунинг устига яхлит Туркистон давлати жумҳуриятларга бўлиб ташланди, гўё баринг бир Туркистон эли эмас, биринг тожик, биринг қирғиз, бошқа бирларинг ўзбек, туркман, қозоқ дегандай... Зиёлиларгина эмас, халқ орасида ҳам норозиликлар бошланди.

«Дард устига чипқон» деганларидек ер-сув ислоҳоти бошланиб, бу ҳам деҳқоннинг бошига битган бало бўлди, камбағал деҳқон ҳам, ўртаҳоли ҳам абгор, она юртидан бадарға этилди, қамалди.

Зиёлилар бу бедодликни кўриб туриб томошабин бўлиб қололмадилар. 1917 йили «Иттиҳоли тараққи» уюшмаси ташкил этилиб, кейинроқ унинг номи ўзгартирилиб «Иттиҳоди тараққийпарвар» деб атала бошлади. Кейинроқ бу ном ҳам ўзгартирилиб «Миллий истиқлол» деб аталди. Номнинг ўзгартирилиши бу уюшмалар олдига қўйилган вазифанинг ўзгариши билан боғлиқ эди. Зеро, зиёлилар илк уюшган даврларида тараққиёт учун, халққа маърифат бериш учун курашган бўлсалар, бора-бора улар мустақилликка эришмай туриб тараққиёт учун курашмоқ амри маҳоллигини англаб етдилар ва истиқлолга эришмоқликни асосий вазифа деб белгиладилар.

Давлат Сиёсий Бошқармаси «Миллий истиқлол»нинг, унинг раҳбарларининг ҳар бир қадамини назоратга олди. Мунаввар Қори Абдурашидовнинг ҳар бир ҳаракати Чор Ўрусияси давриданоқ назоратда эди. Хуллас, «Миллий истиқлол»га катта зарба берилди — «истиқлол»чилар Давлат Сиёсий Бошқармаси тарафидан ҳибсга олинди. 1929 йилдан 1931 йилгача тергов қилиниб, беш, ўн, ўн беш йиллаб қамоққа ҳукм этилди. Улардан ўн беш нафари 1931 йилнинг 25 апрелида Москва шаҳрида РСФСР жиноий қонунлари мажмуасининг 58-моддасига кўра отувга ҳукм этилди ва ҳукм ўша куниёқ ижро этилди; халқимизнинг асл фарзандлари Москва шаҳрида кафансиз, жанозасиз ўраларга кўмиб ташланди. Истиқлол шу йўсин қонга беланди. Истиқлол учун курашда қурбон бўлганларнинг номини ҳамма билиши керак. Мана, улар:

1. Мунаввар Қори Абдурашидов,
2. Салимхон Тиллахонов,
3. Ғулом Икромов,
4. Мирҳалил Каримов,
5. Нажмитдин Шераҳмедов,
6. Толибжон Мусабоев,
7. Асадулла Хўжахонов,
8. Исмоилхўжа Тўхтахўжаев,
9. Исроилжон Иброҳимов,
10. Тангриқул Ҳожи Мақсудов,
11. Ҳасан Қори Хони,
12. Зайнутдин Қори Насритдинов,
13. Мулла Ғайбулла Дада Муҳамедов,
14. Абдуллабек Мусабеков,
15. Саид Абдурашидович Аҳрорий...

Халқимизнинг бу асл фарзандлари номини абадийлаштирмоқ биз учун ҳам фарз, ҳам қарз. Истиқлол осмондан тушмаганлигини, бунинг учун катта кураш олиб борилганлигини, ўша курашлар самараси ўлароқ бу кунга етганлигимизни англашимиз керак. Ҳур жумҳуриятимиз пойтахти Тошкент шаҳрининг Мустақиллик майдонида истиқлол қурбонларига ёдномa тикламоқ ва уларнинг номини абадийлаштирмоқ бизнинг биринчи галдаги вазифамиздир.

Холида АҲРОРОВА

ТУРКЧА СЎЗЛАШАМИЗ

Туркия ва Ўзбекистон жумҳуриятлари ўртасидаги алоқалар, борди-келдилар кундан-кунга ривожланмоқда. Туркия туркчаси билан ўзбек туркчаси бир-бирига яқин бўлса-да, кўп йиллар давомида улар бир-биридан сунъий равишда ажратиб қўйилганлиги натижасида ҳар икки лаҳжада бир-бирига тушунарсиз бўлган анчагина сўзлар пайдо бўлди. Турклар ўзбекларни, ўзбеклар туркларни луғатсиз тўла тушунишлари бироз қийинлашди. Шунинг учун баъзи луғатларга, сўзлашгичларга эҳтиёж сезилмоқда.

Бобохон Муҳаммад Шарифнинг «Меҳнат» нашриётида чоп этилган «Туркча сўзлашамиз» номли сўзлашгичи Туркия туркчасини ўрганишни истовчи китобхонларнинг шундай эҳтиёжини қондириш мақсадида ёзилган.

Китобча сўзбоши, саломлашиш, танишиш, илтимос, истак, ташаккур, тасдиқ, инкор, эътироз, узр, табрик, тилак, вақт, замон, хайрлашув каби 17 та мавзуга оид сўз ва жумлалар, шунингдек, «Ишбилармонлар учун кичик луғат»дан иборат.

Бундан ташқари, сўзлашгичда турк алифбоси ҳам берилган. Жорий ўзбек алифбосидаги ҳарфлар воситасида бериш қийин бўлган туркча товушлар ўзбек тилидаги сўзлар мисолида келтирлган. Масалан, С—Ж (жон), Ҳ(Х), Ж(аждар), И—У(учоқ) каби.

Шу ерда баъзи аниқликларни киритиш лозим. «У» ҳарфини ўзбекча «Ғ» деб берилганки, бу унчалик тўғри эмас, «Ғ» товуши турк тилида йўқ. Худди шунингдек, «h»ни ҳам ўзбекча «Ҳ», ҳам «Х» деб берилган. Аслида фақат «Ҳ» деб бериш керак, чунки «Х» ҳам турк тилида йўқ.

Сўзлашгичда учинчи устунда туркча сўз ва иборaларнинг транскрипцияси берилган. Бу турк алифбоси билан

доимий ҳамроҳ

нотаниш кишиларнинг ҳам китобчадан фойдалана олишларини таъминлаган. Албатта, бу ерда имкони борича туркча товушларнинг аслига яқинроқ қилиб: масалан, туркча юмшоқ «К»—ўзбекча «К» билан, қаттиқ «К» эса ўзбекча «Қ» билан берилган. Булар нисбатан туркча «К»ли сўзларни тўғри талаффуз этишга ёрдам беради.

Турк тилида шундай сўз ва иборалар борки, уларни ўзбек тилида бериш жуда қийин. Масалан, саломлашишни олиб кўрайлик. Турк тилида саломлашишнинг, кўришишнинг хиллари кўп. Оврупонинг таъсири туфайли бўлса керак, туркларда ҳам куннинг турли вақтлари билан боғлиқ саломлар бор. Аммо бу нарса ўзбек тилида йўқ. Шунинг учун вақт билан боғлиқ саломларнинг маъносини ўзбек тилга аниқроқ, тўлароқ ўгириш учун уларнинг сўзма-сўз таржимаси берилган: «хайрли эрта», «хайрли кун», «хайрли оқшом», «хайрли кеч» каби. Аслида буни «Ассалому алайкум» деб бериш ҳам мумкин.

Бу ва бунга ўхшаш мулоҳазалар ҳозир биз учун жуда зарур бўлган ушбу сўзлашгич аҳамиятини камайтирмайди, албатта. Мақсадимиз бундан кейинги нашрлар янада мукаммал бўлишига эришишдир.

Бердақ ЮСУПОВ

КИЧИК БАСТАКОРЛАР

Ўзбекистон композиторлари ва бастакорлари уюшмаси, Тошкент Давлат консерваториясининг композиция кафедраси томонидан ташкил этилган «Ўқувчи — композиторлар ижодининг I кўрик-танлови» бўлиб ўтди. Ҳақиқий байрамга айланиб кетган бу анжуманга Ўзбекистон композиторлари ва бастакорлари уюшмаси бошқаруви котиби, М. Ашрафий номидаги Ўзбек давлат консерваториясининг катта ўқитувчиси, таниқли композитор Аваз Мансуров раҳбарлик қилди.

Кўрик-танловда 10 нафар ёш бастакор қатнашди. Таниқли композитор Ҳабибулла Раҳимов бошчилигидаги ҳакамлар ҳайъати ўқувчи-бастакорлар яратган асарларни диққат билан тинглаб, ғолибларни аниқлади. Биринчи мукофот (400 сўм) Дурдона Каримовага, иккинчи мукофот (300 сўм) Дилшод Қурбоновга, учинчи мукофот (200 сўм) Полина Медляновага насиб этди. Уларнинг учалови ҳам В. Успенский номидаги мактабнинг 11-синф ўқувчилари. Яна икки рағбатлантирувчи мукофотлар (100 сўмдан) Р. Глиэр номидаги мактабнинг 9-синф ўқувчиси Ойдин Абдуллаевага ва 13-болалар мусиқа мактабининг 5-синф ўқувси Нилуфар Рўзиевага топширилди.

Бастакор болалар ижоди ҳақида гапирган ҳакамлар ҳайъати аъзолари — Тўлқин Қурбонов, Надим Норхўжаев, Анвар Эргашев ва Валерий Сапаровлар ютуқлар билан бир қаторда баъзи камчиликлар ҳам кўзга ташланганини таъкидладилар. Республикамизнинг барча мусиқа мактабларида композиция синфларини очиш, етук ижодкорларни бу ишга жалб қилиш яхши самара бериши мумкинлигини ишонч билан айтдилар.

Муҳиддин НОСИРОВ

КАНОП—ИМКОНИЯТИ БОЙ ЭКИН

Кейинги пайтда қоғоз тақчиллиги ва унинг нархи кундан-кунга ошиб бораётгани ҳақида кўп гапирилаяпти. Матбуотда мақолалар берилмоқда. Айниқса, Тошкент Давлат муаллимлар олий билимгоҳи доценти Иброҳим Йўлдошев ёзган «Ўзбек қоғозининг довруғи» мақоласи мақтовга сазовордир. Қоғоз олиниши мумкин бўлган ўсимликлар ичида энг бой имкониятлиси канопдир. Бироқ шу ўсимлик билан ишлайдиган Ўзбекистон толали экинлар тажриба станцияси мутахассислари томошабин сифатида жим туришлари кишини ачинтиради. Биринчидан, канопнинг таркибида 70 фоизгача целлюлоза мавжуд. Ундан нафақат матбаа учун, балки юқори сифатли қоғоз ҳам олиш мумкин. Иккинчидан, афзаллиги шундаки, целлюлозани ажратишда кимё моддалари ишлатилмайди. Термомеханик йўл билан олиниши сабабли экологияга зиён етказилмайди. Канопдан қоғоз ишлаб чиқариш хорижда, жумладан, Ҳиндистон, Австралия, Хитой ва бошқа мамлакатларда аллақачон йўлга қўйилган. Кейинги пайтда унга қизиқиш кучайиб, 1987 йилда Калифорния штатида каноп майдонлари кенгайтирилиб, йирик компания ташкил этилиб, қоғоз ишлаб чиқарила бошланди. Шунингдек, 1989 йилдан бошлаб Испаниянинг қишлоқ хўжалик илмий текшириш институти ходимлари каноп ўсимлиги уруғини Африкадан олиб келишиб тупроқ ва иқлим шароити турлича бўлган Тартос, Мадрид, Бадхос ҳамда Кердобада ўсиши ва ривожланишини ўрганиш мақсадида тадқиқотлар ўтказилди. Шу институт директорининг ёзишича, бу тадқиқот кутилгандан ортиқроқ натижа берган, ҳар гектар ердан 15—20 тоннагача каноп пояси олинган ва уни целлюлоза ишлаб-чиқариш мақсадида экиладиган қайин ёки эвколипт дарахтларига нисбатан 3—4 баробар ортиқроқ хом ашё бериши аниқланган.

Каноп фақат қоғоз ишлаб чиқариш учун қимматли хом ашё бўлиб қолмай, унинг имконияти жуда кенг. Каноп пўстлоғи толаси ингичкалиги, майинлиги, пишиқлиги, яхши йигрилиши, намликни ўзига сингдириб ичкарига ўтказмаслик хусусияти билан бошқа хил табиий ва сунъий толалардан ажралиб туради. Ана шу хусусиятлари туфайли саноатда, қишлоқ хўжалигида, денгиз ва дарё флотида кенг ишлатилади. Ундан асосан қоп-қанор ва ўраш матолари тайёрланади. Жаҳоннинг барча мамлакатларида ун, шакар, крахмал, бўёқ хом ашёлари, шунингдек, намчиликдан бузиладиган бошқа маҳсулотлар, жут ёки каноп толасидан тўқилган қопларда сақланади. Бошқа хил толалардан тўқилган қопларда сақланган маҳсулотлар сифати тез бузилади. Каноп толасини бўяш осонлиги ва у рангни узоқ сақлаб қолиши сабабли юқори навларидан палтобоп ва мебел матолари, дастурхон, кабел тасмалари, гилам арқоғи ва палослар, брезент, кемаларда ишлатиладиган арқонлар ва балиқ тутадиган тўрлар, ўзагидан картон ҳамда бинокорлик маҳсулотлари ишлаб чиқариш мумкин. Бу экин Тошкент вилоятида сақланган бўлиб, йилига 320 минг тоннадан ошиқ ҳосил етиштириб келинар эди. Канопчилик хўжаликларидан (1980—1984) йилига 10—11 миллион сўм соф фойда олинарди.

1985 йили Ўзбекистонда бўлган ур-йиқитлар натижасида кўпчилик хўжаликларнинг раҳбарлари ишдан олинди, қамалди. Тошкент агропром раиси Н. Гусаковнинг телевизор ва рўзномаларда бизга каноп керак эмас. Марказ мажбур қилиб эктиради, канопни йўқотиб, бўшаган майдонларга сабзавот ва мевали дарахтлар экилса, аҳоли сабзавот ва ҳўл мева билан етарли таъминланиши мумкин, деган қатор чиқишлари оқибатида каноп майдони қарийб 3 баравар камайтирилди ва 1996 йилга келиб каноп экинини бутунлай йўқотиш режаси тузиб қўйилди. Жумҳуриятимизнинг турли минтақаларида пахта ва бошқа экинлар яхши ҳосил бермайдиган майдонлар жуда кўп. Шу ерларга каноп экилса, яхши натижа бериши мумкин. Бундай интилишлар илгари ҳам бўлган, жумладан, 70-йилларда Сирдарёда тажрибалар ўтказилган. Шунингдек, Ўзбекистон сув қурилиши комитетининг раҳбарияти ташаббуси билан Мирзачўлнинг Охунбобоев номидаги Давлат хўжалигида пахта учун унчалик қулай бўлмаган ерларда 1989 йили 12 ва 1990 йилда 30 гектар ер ажратилиб каноп экилган. Бу хўжалик учун каноп ўсимлигини янги бўлишига, агротехник тадбирлар ва суғоришдаги айрим камчиликларга қарамасдан 100—120 центнергача ҳосил олинган. Бу тадқиқотлар кам ҳосил ерларда пахтага нисбатан каноп экини яхши натижа бериши мумкинлигини тасдиқлаган. Шундай қилиб, бу экинга нисбатан мутасадди ходимларнинг муносабати ўзгариб унинг бой имкониятларидан тўғри фойдаланиш йўллари изланса, чет эл тадбиркорлари билан биргаликда қўшма корхоналар ташкил қилиб турли маҳсулотлар ишлаб чиқарилса, жумҳуриятимиздаги айрим муаммолар ҳал этиларди. Ҳатто бу маҳсулотларнинг бир қисмини четга чиқариш имконияти ҳам туғиларди.

Х. НАЗИРОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган қишлоқ хўжалик ходими, биология фанлари номзоди

Акс садо

НАМАНГАНЛИК ҚЎШИҚЧИ ШОИР

Соғинсам отажоним излайин қаерлардан,
Соғинсам нур жаҳоним излайин қаерлардан!

Бу мисраларнинг қўшиқ қилиб айтилаётганига кўп йиллар бўлди. Эндиликда кўпчилик ушбу шеърнинг муаллифидан кўра қўшиқ ижрочисини яхшироқ таниса ҳам ажаб эмас.

Ушбу шеърнинг муаллифи эса наманганлик шоир Нуриддин Бобохўжаевдир. Шоирнинг босиб ўтган умри йиллар билан эмас, халқига қилган хизматлари билан ўлчанади. Шу маънода юбиляр адиб катта ҳаёт йўлини босиб ўтди ва адабиётимизга ўзининг ҳиссасини қўшди.

У 1952 йилда Фарғона давлат педагогика илмгоҳини тугатгач ёшларга мактабда сабоқ берди. Кейин Наманганда ўқитувчилар малакасини ошириш илмгоҳида ишлади. Армия хизматидан қайтгач «Наманган ҳақиқати» газетасида фаолият кўрсатди. 1960 йилдан бошлаб эса Наманган давлат педагогика илмгоҳида ўқитувчилик, ўзбек тили ва адабиёти кафедрасига доцентлик қилди, институт проректори бўлиб ишлади. Филология фанлари номзоди илмий унвонига эга бўлди. Унинг илмий иши ҳам бевосита ижод билан боғланиб кетган. «Ижодий тафаккур ва унинг бадиий ифодаси» китоби ана шу илмий изланишлари натижасидир.

Унинг кўплаб шеърлари баёзларда, тўпламларда нашр этилган. «Умид дарахти» шеърий тўплами ўқувчиларга таниш. Шунингдек, у бир қанча драматик асарлар ҳам яратган. «Кўзларим шуъласи» пьесаси Наманган вилоят драма театрида саҳналаштирилган.

Шоир 60 ёшга тўлди. Унга ижодий муваффақиятлар ва сиҳат-саломатлик тилаймиз.

Нуриддин БОБОХУЖАЕВ

СОҒИНСАМ, ОТАЖОНИМ...

Соғинсам, отажоним излайин қаерлардан?
Соғинсам, нур жаҳоним излайин қаерлардан?
Ҳовлимиз саҳнасида излари қолганмикин,
Ўғлимнинг ол юзида ислари қолганмикин,
Ё кўзгу нигоҳларин пайт пойлаб олганмикин,
Соғинсам, отажоним излайин қаерлардан?
Мўйсафид оталарга қуш каби талпинаман,
Кўрсам гар суратларин сув мисол қалқинаман.
Йиғламай яшайману, аммоки соғинаман,
Соғинсам, отажоним излайин қаерлардан?

ИНСОН

Қўлтиқтаёқ билан келиб ўтирди,
Денгиз қирғоғини силади секин.
Қулочини кериб бир оз тин олди,
Кўзларида ўч бор, кўзларида кин.
Қўлига тиралиб силжиди мағрур,
Денгиз тўлқинига ўзини урди.
Қуёш портладими — минг-минг синиқ нур,
Гўё тўсмоқчидай кўзга уфурди.
Тўлқин тисарилиб қилади ҳужум.
Йигит қўлларида қолар ёллари.
Ютмоқчи бўлади сув остида қум,
Йигит нафасидан чекинар нари.
Забардаст кучидан денгиз бўлди ром,
Ром бўлди ўшқирган кучли тўлқин ҳам.
Жангдан сўнг чинакам олгандай ором,
Бемалол сузарди оёқсиз одам.
Яримта бўлса ҳам инсон-да, инсон!
На тўлқин бас келур, на кучли тўфон!

ҒУРУР

Олиб келганида илк маошидан
Оппоқ дока рўмол,
Хушбичим кўйлак,
Она шодон бўлди ўғли ишидан,
Жой тополмай қолди ўзин қўйгудек.
Киприклари ичра йилтиради дур,
Узоқ кўрмагандай босди бағрига.
Дили равшан бўлди,
Дили тўла нур.
Шукур қилди шундай ўғли борига.
Она кипригига қўндиролган ёш
На рўмол, на кўйлак ҳаваси, сеҳри.
Фарзанди гўдакмас, фарзанди — қуёш:
Нурга ғарқ этганди шу фарзанд меҳри.

МЎЪЖИЗАГА ИШОНИНГ...

Агар эътибор берган бўлсангиз, кейинги беш-олти йилда мўъжизакор табиблар, экстрасенслар кўпайди. Газета-журналлар, радио-телевидение улар ҳақида тез-тез чиқишлар қилишмоқда. Бир қарашда бундай мўъжиза гўё кейинги йиллардагина юзага келгандек туюлади. Лекин, аслида сеҳрли қўл, кўз соҳиблари, «сувни тескари оқизадиган» одамлар азалдан бўлган. Фақат буни ошкор қилишдан, аввало, ўша мўъжиза соҳибининг ўзи чўчиган бўлса, қолаверса, улардан шифо топган кишилар қўрқишган. Бу — 74 йил мобайнида биз яшаб келган худосиз тузумнинг оқибати. Инсон яратилишининг ўзи бир мўъжиза. Шундай экан, мўъжизага ишониб яшаш унинг табиатида мавжуд. Биз инсондаги ана шу ишончни узоқ йиллар мобайнида босиб-янчиб келдик.

Шу нуқтаи назардан фарғоналик сеҳрли қўллар соҳиби Нафисахон Йўлчиеванинг Аллоҳ томонидан берилган қобилияти диққатга сазовордир. Нафисахон ҳам жуда кўп «экстрасенс»лар каби ўзидаги ушбу қобилиятни кўп йиллар мобайнида «яшириб» келди. Дунё чархпалаги ўз йўлидан айланиб, барча нарсалар ўз номи билан айтиладиган замонлар келиб, Нафисахон ҳам бемор кишиларни даволай бошлади. Аллоҳнинг иродаси билан ўзида мавжуд бўлган қобилиятни одамлар саломатлиги йўлида сарфлашдек савобли ишга киришди. Энг муҳими, кишилар ундан шифо топишмоқда. Унга ўз миннатдорчиликларини изҳор этишмоқда. Беморда ҳам, шифокорда ҳам ишонч бўлгандагина касал чекинади. Ҳамма нарсанинг асоси ишонч. Шундай эмасми?

Муҳаббат ИБРОҲИМОВА,
Фарғона

СУРАТДА: Н. Йўлчиева навбатдаги беморга муолажа қилаётган пайт.

АДОЛАТСИЗЛИК ҚАЕРДАН БОШЛАНАДИ?

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йилги сонларида «Муҳокама учун мавзу» рукнида олим Умарали Норматовнинг «Беллашув пайтидаги ўйлар» мақоласи ҳамда журналист Муталлиб Содиқовнинг «Қабул мезони — адолат» номли суҳбати эълон қилинди. Умарали Норматов Наманган вилоятида бўлиб ўтган юқори синф ўқувчиларининг анъанавий олимпиадасидан олган таассуротлари тўғрисида тўлқинланиб ва куюнчаклик билан фикр юритган, муайян хулосалар чиқарган. Профессор Абдужаббор Тўлаганов билан олиб борилган суҳбатда эса олий ўқув юртида бўладиган қабулнинг мезони — адолат деган хулосага келинган.

Сир эмаски, сўнгги йилларда олий билим даргоҳларига кириш имтиҳонларини ўтказиш жараёнида йўл қўйилаётган турли ғирромликлар, нопокликлар туфайли матбуот саҳифаларида бўлмасин, меҳнаткаш халқ орасида бўлмасин, ҳақли эътироз ва шикоятлар кўпайиб кетди. Афсуски, меҳнаткашлар томонидан билдирилган эътироз ва норозиликлар кўпинча адолат юзасидан текширилмаяпти, чунки жойларда виждони жиғилдонга айланиб кетган айрим шахслар бу соҳада нохолисликка йўл қўйишмоқда.

Адолатсизлик баъзан ўрта мактабни медал билан битириш жараёнида кўзга ташланса, аксарият ҳолларда олий билим даргоҳларига талабаликка қабул қилиш жараёнида яққол намоён бўлмоқдаки, ҳар икки ҳолат ҳам ёшларни орзу-ҳавас қилиш имкониятидан бебаҳра қилиб қўймоқда. Адолатсизликни ўз кўзи билан кўриб, ёш қалби билан ҳис этиб турган ўспирин келажакда талаб даражасидаги мутахассис бўлиб етишади, деб ким кафолат бера олади. Қолаверса, У. Норматов мақоласида таъкидланганидек, халқимизнинг иқтидорли ёшлари бир четда қолиб, қабул қилингандан кейин бироз муддат ўтгач, қайта синов ўтказилганда саводсизлиги кўзга ташланиб турган конкурс «ғолиблари»нинг олий маълумот соҳиби бўлгандан кейин ҳам жамиятга фойда келтириши шубҳалидир.

Биргина собиқ С. Айний номидаги Самарқанд давлат педагогика институтига 1991—92 ўқув йили учун талабаликка «танлаб» олинган медалистларнинг билим даражалари халқ таълими вазирлигининг махсус хати асосида қайтадан синаб кўрилганида, математика факултетига қабул қилинган 33 медалистдан 26 нафари қониқарсиз баҳо олди. Ўзбек тили ва адабиёти факултетидаги 22 нафардан 15 таси, педагогика ва бошланғич таълим методикаси факултетидаги 22 тадан 18 нафари икки баҳо олишди. Бошқа факултетларда ҳам аҳвол ундан яхши эмас. Бу медалистлар конкурсда «ғолиб» чиқиб «танлаб» олинган эдилар. Кириш имтиҳонлари пайтида бу билим даргоҳига асосан собиқ ректор «талаби»га жавоб берадиганларгина «танлаб» олинди, ҳақиқий иқтидор эгалари эса келган жойига қайтиб кетаверишди. «Талабга» жавоб берадиганларнинг 21 нафари давлат қабул режасидан ортиқ бўлса-да, талабаликка қабул қилиб олинди. Бу каби адолатсизликлар мактабда тарбияланаётган чинакам иқтидорларнинг, қолаверса, халқ таълимининг келажагига нисбатан бўлган нописандлик ва лоқайдликнинг айнан ўзгинасидир. Тўғри, республика Халқ таълими вазирлигининг 1992 йил 14 февралдаги қарори билан «олий ўқув юртининг қабул қоидаларини қўпол равишда бузганлиги учун Самарқанд Давлат педагогика институтининг ректори Р. Икромовга қаттиқ ҳайфсан эълон қилиниб, шикоятни текшириш Самарқанд вилояти прокуратурасига жўнатилди.

Хулосамиз шундан иборатки, олий билим даргоҳларига қабулни адолат билан уюштириш лозим. Энг аввало шу олий даргоҳнинг раҳбари инсофли, диёнатли, адолатли бўлмоғи ниҳоятда зарурдир. Чунки инсофсиз раҳбар бошчилик қилаётган даргоҳда адолат бўлмайди. Бундай ҳолда имтиҳон қабул қиладиган ўқитувчи ҳам нохолисликка йўл қўйиши аниқ. Фикримча, анъанавий олимпиада ғолиблари ва медалистлар ўзи танлаган фанлар бўйича ўтказиладиган кириш имтиҳонлари ва суҳбатдан озод этилишлари шарт. Иккинчидан, кириш имтиҳонларини қабул қилиш жараёнини иложи борича ошкора ташкил этиш, унга ота-оналар ва жамоатчилик вакилларини ҳам жалб этиш лозим. Шунда турли ғирромликлар барҳам топади, адолат тикланади.

Ф. БАДРИЕВ,
доцент

Абдулла Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти жамоаси хореография кафедрасининг катта ўқитувчиси, санъатшунослик номзоди **Светлана САЛИМОВА** вафот этганлигини чуқур қайғу билан билдириб, марҳуманинг оила аъзоларига таъзия изҳор қилади.

Юз сўм қистирганингизда борми...

«Неъмат Аминов — халқ ёзувчиси!» Бу хушхабардан шодмон бўлиш баробарида ҳайратдан бармоқ тишладим: «Наҳотки? Ахир, одатда ҳажвчи отлиқ қаламкашга қалампирдан бошқа... Ундан сўнг «унвон»лар ҳам таомилга кўра юбилей кезларидагина бериларди. Устозни эса,

эслайман «элликка»ка кирганларида тўсатдан «қалам аҳлининг юбилейларини ўтказмаслик» урфга кирганди. Ўша кезларда «Неъмат Аминовни мукофотга тақдим қилиш эмас, унинг ишда қолиш-қолмаслиги» муҳим эди!

Демак, дориломон давр келгани рост эканда? Ул зотни табриклаш... Оббо, шундай кезларда устоздан ҳам просто хафа бўлиб кетасан. Тўғри-да, табриклашнинг ўзи бўладими? Шундай қаҳатчиликда «инсон қадри»дан кўра арзон, сув текин матоҳни топиб бўларканми? Нима қилдим экан-а?

Ўйлаб-ўйлаб ако Неъматнинг сахийлигидан фойдаланмоқчи бўлдим. (Ҳажвчилар хасис бўлишади деган гап ёлғон!) Ул зотдан «қарз» кўтардим. Яъниким, устознинг ижод боғидан «ўғирлаб» узган гулдаста — «ҳангомалар»ни ўзларига ва кулгисевар дўстларга тортиқ қилишга журъат этдим.

«РОМАНТИК»

Саид Аҳмад домла, Ўткир Ҳошимов ва Неъмат Аминов қайсидир бир хўжаликда «учрашув кечаси»да қатнашиш олдидан колхоз боғида чақчақлашиб ўтирардилар. Ёз бўлса-да, костюм-шим кийиб олган, бўйнида бўйинбоғ, бошда шляпа — хуллас «маданий форма»даги бир киши ҳовлиққанча кириб келиб «меҳмонлар»га кўз югуртираркан Неъмат акани бир четга имлади.

— Райкомдан каминага муҳим топшириқ юклатилди. Хуллас, учрашувни мен олиб боракканман... Шунга, бириккита ноаниқ фактларни тўчнироқ қилиб...

— Оворагарчиликни нима кераги бор? — ажабланибди Неъмат Аминов. — Ўн учрашув бўлса ҳам Ўткиржоннинг ўзи эплайди...

— Йўқ! — бўйинбоғлик киши бош чайқабди. — Бу именной топшириқ... Шундай қилинса ортиқча гап-сўзга... тушундингизми? Ким билади, пастдан қандай бемаза саволлар тушади. Ундан кейин, бизнинг ҳам адабиётдан анчагина хабаримиз бор, домулла! Керак бўлса район газетасида шиғирларимиз...

Неъмт Аминов қараса бўлмайдиган — сал пастга тушибди.

— Ҳа, майли... Қани ўша ноаниқ фактларингизни айтинг-чи. Қўлдан келса...

— Бу бошқа гап! — «адабиётдан анча хабари бор» киши қўйнидан ён дафтарчасини чиқарибди. — Хўш -ш, сизларни публикага қандай таништириш керак?

Неъмат ака ҳайратга тушгани боис индамабди. Учрашувни олиб борувчи киши эса буни бошқача «тушунибди».

— Гапимни уқмадингиз-а? Мана, қаранг, Ғопир Ғилом шоир-а?

— Ҳа... Хўп-п!

Бошқарувчи яна блокнотига термулибди.

— Хўш-ш... Ўткир Ҳо-ошим-о-ов экан! Ўткир Ҳошимов ёзувчи-а?

— Ҳа, Ўткиржон ўзбекнинг катта ёзувчиси! Умуман...

— Умуман, демай туринг, домулла... Хўш, мана бу ерда ёзган эканман: Неъмат Аминов! Сиз-а. Сиз са-а-а... Сатирик тўғрими?

— Жуда тўғри... Мен сатирик...

— Шошмангда энди сатирик домла! Бизда бир фронтовой одам бор, у-бу нарса қоралаб туради. Ўша одамни шоир-фронтовик деса бўладими? Чунки унга ҳам бугун навбат берамиз.

— Бўлади! — Неъмат аканинг диққати ошибди. — Э-э, сиз балоку! Ҳаммани биларкансиз...

Учрашувни бошқарадиган кимса керилибди.

— Айтдимку, бизам керак бўлса адабиётдан... Энди менга қаранг. Ҳов, анови оқсоқол... Отлари ким? Саид Аҳмадми? Ўша киши рўмон ёзаркан-а?

— Ҳа-ҳа, оқсоқол романни қотиради?

— Ўткир Ҳошимовни ёзувчи, сизни сатирик, ўзимиздан чиқиб шеър ўқийдиган шоирни фронтовик десак, хўш-ш... Унда Саид Аҳмадни ким деб таништирамиз?

Шу жойга етганда Неъмат ака рўбарўсида бўлажак ҳикоясининг «қаҳрамонларидан бири» ўтирганини сезиб қолибди. Қувлиги тутиб ўзини жиддий ўйлаганга солиб бармоқ букибди.

— Ҳм-м... Ўткир — ёзувчи, ҳалиги шоирингиз — фронтовик, камина — сатирик бўлса, роман ёзадиган одам — романтик бўлади-да!

— Да-а!.. — дебди ҳамсуҳбат йигит қўлига қаламини шоша-пиша оларкан. Значит, ёзамиз Саид Аҳмад... романти-и-к! Бўлди, худди шундай деб таништирамиз... Қани учрашувга!

МАСЛАҲАТ

Неъмат ака «Муштум»да адабиёт бўлимини бошқараётган кезларда ёши ўтиброқ қолган киши кириб келади.

— Шиғир қабул қиладиган жой шўттами?

— Ассалому-алайкум! Келаверинг, достон ҳам, ундан каттаси бўлса ҳам кўриб ташлайверамиз. Бу... ижод ўзлариданми?

— Қайда! — Ташрифчи ижирғангандек афтини буриштирибди. — Ман китоб, унақа... газет ўқисам уйқу босади. Шиғирлар ўғилчаники! Мана бир кўриб масалаҳат кўрсатворингчи бу қизталоқдан шоир-поир чиқамикин?

Неъмат Аминов қўлига тутқазилган қалин «обший тетрадь»ни ҳафсала билан варақларкан, биронта ҳам «шеърни» кўрмагач оғир ўйга толибди.

— Кечирасизу, ўғилча кўпдан буён машқ қиладими?

Ташрифчи яна қўл силтади.

— Қатта.... Туппа-тузук «таксист» бўламан деб юрган бола, тўсатдан айнаб, шу балога... Ўзи, акоси, айтингчи, шиғирга анча-мунча тўлайдими?

Неъмат ака гапни алаҳситибди.

— Тўсатдан шеър ёзиб қолди, дейсизми? Нима бало, ўғилча биронтасини яхши кўриб қолмаганми?

— Топдингиз акоси, шу қўшнимизнинг қизига ҳалигадақа... Энди маслаҳатдан гапирингда!

— Хўп, хўп, — Неъмат ака юзига жиддий тус бериб-ди. — Энди маслаҳат шундай. Ишни ўша қўшнингизни кўнглини олишдан бошлайсиз...

— Ўшанинг қизини ўғлимга олиб бераман. Шундайми?

Ҳажвчи бош чайқабди.

— Йўқ! Шундай қилса ҳам бўладикуя, аммо унда кўзлаган мақсадга эришолмайсиз. Мақсадингиз ўғилчани катта шоир қилишми?

— Ҳа-да, — ташрифчи бош ирғабди — энди албатта, якани...

— Шошманг, — Неъмат ака овозини бир поғона паст олиб шивирлабди. — Унда маслаҳат... Қўшнингизни бир амаллаб кўндириб, қизини бошқа одамга турмушга чиқартиришга рози қиласиз! Иложи борича яқинроқ манзилга. Сабаби, ўғилчангиз ўша «севгилиси»ни тўйдан кейин ҳам тез-тез кўриб дил яраси янгиланиб турсин. Тушунарлими?

— Унда, — ташрифчининг ранги оқарибди. — Ўғилча касал-пасал бўлиб қолмайдими?

— Нечаво! — дебдилар Неъмат ака «шеър дафтарни» қайтариб узатаркан. — Касал бўлса тузалади. Аммо куйиб ёнса ундан шундай зўр шоир чиқадики... Ҳа, шоир бўлиш осонмас! Маслаҳатим маъқул тушмаса яна маслаҳат: ўғилчага айтинг, ҳозир таксичиликдан зўр касб йўқ!

БУРГА

Бир куни Неъмт ака:

— Ҳозир бир жойга учрашувга борамиз, — деб қолдилар. — Пропаганда бюросидаги йигитлар ташкил қилишган. Сатира театрининг актёрлари ҳам қатнашади. Хуллас, гап «гонорар»да эмас, ҳажвчи тез-тез халқ олдидан ўтиб, имтиҳон топшириб туриши керак! Қани, кетдикми?

...Учрашув жумҳурият ўқитувчилар малакасини ошириш даргоҳида ўтказилиши керак экан. Ижодий даврани қойилмақом тарзда олиб бораётган Неъмат Аминов «тўсатдан» менга навбатни бериб юборди.

— Энди дўстлар, запас ичакларингизни тайёрлаб туринглар. Навбат қашқадарёлик ҳажвчи укамиз...

Катта давра олдида бир зум гангиганча туриб қолдим. Ҳалидан буён «ўқиш учун» тайёрлаб қўйган ҳажвиямни ҳам шошиб қолганимдан «тополмай» тимирскаланардим. Залда чўккан оғир жимликдан баттарроқ эсанкирадим... Ниҳоят, ички қўйин чўнтагимдан ҳажвияни топиб, титроқ овозда «эълон» қилдим: «Бурга!»

Ҳалидан буён аянчли «аҳволим»ни кузатиб турган устоз ниҳоятда усталик билан кўмакка келдилар:

— Қаранг-а! Ҳалидан буён қўлтиқ қашлаб... «Бурга»ни тутиб чиқдингиз-а...

Залда қувноқ қаҳ-қаҳа янгради. Енгил тортиб ҳажвияни ўқишга тутиндим.

ЗИҚНАЛИК

Ажойиб кунларнинг бирида Саид Аҳмад домла ва Неъмат Аминов — устоз ва шогирд катта бир тўйга таклиф қилинадилар. Тўй катта бўлгандан сўнг, табиий, дастурхон ҳам шунга яраша, устига-устак номдор санъаткорлар ташриф буюришиб...

Юракни эзувчи «оғир ашула» дан сўнг шўх лапарга ўтган хонанда қаторасига икки жуфт айтгач торини созлаш баҳонасида Саид Аҳмад домланинг яқинига келиб секин пичирлабди:

— Ҳамма қистираяпти, домла...

Домла ўзини эшитмаганга олиб қўя қолибди. Бир жуфт «қайроқ лласи»дан сўнг хонанданинг яна тори «бузилибди».

— Ҳў, домла... Биламиз, рўмон ёзиб пулни қиртишлаб ётибсиз! Кўпамас, иккита бели синмаганидан...

Домла афтини буриштирибди:

— Отарчига берадиган бебилиска пулим йўқ!

Хонанда торни черта туриб яна эгилибди.

— Э, йўқ... Мен обрўйингизни ўйлаябман. Сиз хўп деб қистиринг, яна тўйдан сўнг қайтариб бераман. Қайтариб бермаган номард. Қани домла, ҳа, денг...

— Оббо, тоза шилқим экан-ку, бу бола-а?!

Неъмат Аминов чидолмасдан «савдога» аралашибди:

— Э-э, оқсоқол... Зиқналик қилмай бир-икки сўм қистирворинг. Ана, тўйдан кейин қайтариб бераман деябдику...

— Отарчига ишониб бўларканми? Ҳай, майли, бир нарса бўлса, жавобини сан ўзинг берасан.

Домла иккита «йигирма бешталик»ни узатгач қулоғи тинчибди. Лекин тўй тугаб ниҳоясига етай деб қолган бўлса ҳам хонанда қарзни қайтаришни хаёлига келтирмасмиш.

— Ҳў, номард! — дебди шивирлаш навбати домлага ўтиб — ваъда қани?

— Сизники домла, энди табаррук, — дебди санъаткор.

...Эртаси тушликка яқин Неъмат Аминовниг хонадонида телефон жиринглабди. Қулоқ тутсалар — устоз.

— Ҳа, оқсоқол, мазалар яхшими? Кеча сал...

— Э-э, бекорга касал бўлган эканман! — гўшакдан домланинг хушнуд овози эшитилибди. — Кеча анови отарчинга эллик сўм қистириб, настроения бузилган эди-ку... Хуллас, ҳозир гонорар олдим. Қирқ тўққиз сўм-у, тўқсон тийин! Қайтага маза қочгани қолди...

— Ана, оқсоқол.., — дебди Неъмат ака устознинг севинчига севинч қўшиб. — Зиқналик қилманг десам кўнмайсиз. Агар юз сўм қистирганингизда борми, бугун тўқсон тўққиз сўму тўқсон тийин олган бўлардингиз...

Муҳаммад ОЧИЛ

ЭЪЛОНЛАР

БУЮРТМАЧИЛАР ДИҚҚАТИГА!

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБААЧИЛИК КОНЦЕРНИ БОСМА МАҲСУЛОТЛАРНИНГ ҚУЙИДАГИ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА ШОШИЛИНЧ ВА ОДДИЙ БУЮРТМАЛАРНИ ҚАБУЛ ҚИЛАДИ:

— юмшоқ муқовали китоблар, брошюраларнинг ҳажми; 384 қоғоздан ошмаслиги керак, формати $84 \times 108^{1}/_{32}$, $70 \times 108^{1}/_{32}$, $84 \times 108^{1}/_{16}$, $70 \times 108^{1}/_{16}$;

— рангли буклетлар, проспектлар, болалар учун мўлжалланган юмшоқ муқовали китобчалар, ёрлиқ (этикетка)лар, откриткалар ва босма маҳсулотларнинг бошқа турлари. Қоғоз формати 60×45 дан 90×120 см.гача;

— рангли бўёқда бажарилган деворпоб гулқоғозлар ва текстуралар;

— буюртмачининг картонидан ясалган рангли қутичалар;

Сизнинг қоғозингиз ва бизнинг меҳнатимиз эвазига юқори сифатли бажарилган буюртмаларга эга бўласиз!

Қоғоз ёки босма материалларни топишда қийналсангиз, хотиржам бўлинг, Сизга уни биржа орқали харид қилишга ёрдам берамиз.

Босма маҳсулотларининг тайёрланиш муддати қуйидагича:

тайёр матрица ва позитивлардан — 1 ойгача,

асл нусхадан, яъни оригиналдан — 2 ойгача.

Клише, шильда, бланк, канцелярия дафтарлари концерн қоғозидан чекланмаган миқдорда тайёрлаб берилади.

Мурожаат қилиш учун манзилгоҳ: 700083, Тошкент шаҳри. «Правда» газетаси кўчаси, 41-уй.

Телефонлар: 33-80-07, 33-84-78, 33-90-50, 32-55-31.

«АССА» ФИРМАСИ ТАВСИЯ ЭТАДИ

— дастлабки 2 ойда бепул кафолатли хизмат кўрсатиладиган РЕНК-КСЕРОКС 6026 нусха кўчириш аппаратлари (Буюк Британия).

— ГАЗ-САЗ 3507-0 самосваллари.

— ММЗ-4502, ММЗ-4505 самосваллари.

Бииздаги нарх-наволар биржадагилардан арзон.

Мурожаат қилиш учун Чимкент шаҳридаги телефонлар: 3-7-49, 7-27-46.

Қоғоз танқислиги туфайли Эрк Демократик партиясининг «ЭРК» газети чакана савдога чиқмайди. Энди «ЭРК»ни фақат обуначиларгина олишади. «ЭРК» мухлислари, ўқувчилари бундан буён ҳам газетни ўқишни истасалар йил охиригача унга обуна бўлишлари мумкин. Обуна барча алоқа бўлимларида ҳар ойнинг 1—10 кунлари қабул қилинади.

Бир ойлик обуна баҳоси 8 сўм.

Тўрт ойлик обуна баҳоси 32 сўм.

Газет индексини ёзиб олишни унутманг: 64573.

«ЭРК» ГАЗЕТИ ТАҲРИРИЯТИ.

БИЛДИРИШ

«Нажот» халқ табобати хайрия-савоб фирмаси бош шифокори — врач, энсобиотерапевт, руҳий табиб

Малика АЗИМОВА

Сизларни йиллар давомида қийнаётган турли хасталиклардан халос этиш учун

ДАВОЛАШ СЕАНСЛАРИ

ўтказади.

Сеанслар инсон организмининг ички қобилиятларини кучайтиришга йўналтирилади.

Даволаш сеанслари кейинги ҳафтанинг душанба кунидан эътиборан бир ҳафта давомида ҳар куни соат 12.00 да бошланади.

БИЗНИНГ МАНЗИЛГОҲИМИЗ: Тошкент, Юнусобод халқа йўли, Уч қаҳрамон бекати. Ўрмон хўжалиги биноси. «Нажот» фирмаси.

«Мустақиллик майдони» метро бекатидан 169-автобус билан борилади.

Содда одамлар

«УСТА» ЁЛҒОНЧИ

«Кайфий», «Салоҳий» лақаблари билан машҳур бўлган Исомиддин аканинг ҳаётида турли ҳангомалар жуда кўп бўлган. У бирон кишига зиён-заҳмат етказмайдиган одам. Лекин «қуёнчанинг боласи» (250 граммлик ароқ) улфат билан баҳам кўрилаётганда, ўша улфатнинг кўнглини хатосиз топиш хислати бор: улфат ёмон кўрган нарсани, кимсани Исомиддин ака ҳам ёмон кўра бошлайди, ўша ҳақда гап кетса, ёмонлашни улфатидан ҳам ошириб юборади.

Бир куни Исомидди ака улфати билан Шариф ака ҳақида гаплашиб, уни ёмонлашар — одамгарчилиги йўқ деб айблашарди. Худди шу пайт эшик тақиллаб ичкарига Шариф ака кириб келди:

— Ассалому алайкум! — Шариф ака улар билан жуда илиқ кўришди. Исомиддин аканинг қўлини узоқроқ сиқди. Бундан Исомиддин ака «Демак, менинг ёмонлаганимни эшитибди-да», деган хулосага келди ва ҳижолат бўлгандек шеригидан сўради:

— Соат нечи бўлди?

— Ўн иккидан ўтди, — деди шериги.

Шунда Исомиддин ака:

— Қаранг-а, уч кундан буён негадир соат ўн иккигача ёлғон гапирадиган одат чиқарибман. Шарифжон ҳақида айтган бояги гапларим ҳам ғирт ёлғон! — деди.

Бу гапдан улфати ҳам, Шарифжон ҳам бироз ҳайратга тушишди. Сўнгра, бирданига учалалари ҳам кулиб юборишди. Кейин орадан ҳеч гап ўтмагандек, иккинчи «қуёнчанинг боласи» учга бўлинди.

УЗОҚДАН САЛОМЛАШИБ ҚЎЯ ҚОЛАЙЛИК

Ўқишни тамомлагандан сўнг дорулфунунда ўқитувчи бўлиб қолган Неъматжон, шўхлиги, лофга ўчлиги, ўзини кўз-кўз қилиш учун кўп ёлғон гапириши билан тез оғизга тушди. Ёшлик, дарсга кирганида қизларнинг мўлтираб қарашлари, кечагина бирга юрган кичик курсдаги болаларнинг ҳавас билан боқишлари уни анча мағрурлантириб юборганди. Шунинг учун у бирон қиз билан қўл бериб кўришса, «у билан яқин алоқада эканлигини» айтиб мақтанарди, бошқа бир қиз билан бир дақиқа суҳбатлашиб қолса, «у билан қучоқлашганман, ҳатто ўпишганман», деб оламга жар соларди. Унинг бундай ёлғончиликларидан хабардор бўлган Исомиддин ака кунлардан бир кун кўпчилик орасида унга дуч келиб қолди:

Шунда Неъматжон:

— Ассалому алайкум, устоз! Сизни кўрганимдан бошим осмонга етди, — дея кўришгани қўл узатди. Исомиддин ака шошибпишиб ундан узоқлашишга интилди ва кўпчиликка эшиттириб деди:

— Неъматжон, қўл бериб кўришмай, узоқдан саломлашиб қўя қолайлик. Эртага «Исомиддин ака билан ўпишганман» деб одамни ҳижолатга қўйиб юрасиз.

Бирдан кулгу портлади. Юзлаб нигоҳлар Неъматжонга тикилди. Неъматжон эса қизарганча ерга қаради.

МЎЛЖАЛГА УРИЛГАН «ПОНА»

1980 йил. И. Султоннинг «Адабиёт назарияси» китоби чиққан ва унга ҳамма адабиётчилар ўч пайтлар. Ўткир касалхонага тушди. Ҳамкасблар ундан ҳол-аҳвол сўрагани бордик. Ўткирнинг каровоти ёнидаги тумбочка устида «Адабиёт назарияси» китоби турар ва унинг бешинчи беги қатланган эди. Буни кўриб Абдураҳмон Ўткирни койиган бўлди:

— Ўткиржон! Касалхонада ҳам китоб ўқийсизми? Ўзингиз-ку шу китобларни деб касалга чалиндингиз!

Ҳамма бу гапдан кулди. Чунки Ўткир деганимиз — китобни кўрса боши оғрийдиганлар хилидан эди...

Орадан ўн беш кунлар ўтгач, яна касалхонага бордик. Тумбочка устида ўша китоб, ўша бешинчи бети қатланганча турарди. Буни кўрган Абдураҳмон тинч туролмади:

— Ўткиржон! Саводхонликни ҳам тинмай ошираётган экансиз. Мана ўн беш кунда китобнинг бешинчи бетига келибсиз! Офарин! Ишқилиб, эсон-омон касалхонадан тезроқ чиқинг. Бу ўқишингизга анча йил «касал» бўлиб ётишингизга тўғри келади-ёв!

Бу гапдан ҳамма кулиб юборди. Ўткир эса дам китобга, дам Абдураҳмонга қараганча туриб қолди. Чунки «пона» мўлжалга аниқ урилганди.

ПОРАХЎРЛИКНИНГ ОШКОРА УСУЛИ

Эрназар ўзига беркитилган ҳамма касаллардан у ёки бу нарса ундирар, ўша ундирган нарсасининг салмоғига қараб муомала ва муолажа қиларди.

Касаллардан бири — Раҳмонберди отанинг ўғли ваъда қилган нарсасини кечиктира бошлади. Эрназар ҳам Раҳмонберди отага совуқроқ муомала қилишга ўтди, уколлар сони ҳам кескин камайиб кетди. Ота бунинг сабабини тез фаҳмига етди ва бўлимда «пятиминутка» ўтказилаётган пайтда кўпчилик олдида Эрназарга бир даста бир сўмликларни битталаб санаб бера бошлади. Ҳамма, ҳатто бўлим бошлиғи — профессор ҳам қотиб қолишди. Фақат Эрназар кулиб:

— Раҳмонберди ота, шу пулни кейин берсангиз ҳам бўларди. Ҳозир мавриди эмас, ахир! Юринг, юринг йўлакда гаплашиб, келишиб оламиз, — деди ва отани мажбурлаб ташқарига етаклади.

«Пятиминутка»даги жимжитлик тугаб ҳамма Эрназарни бетавфиқликда ва бетамизликда айблай бошлади. Бу биринчи марта эмаслиги ҳам, соғайиб кетганларнинг кўпчилиги профессорга мурожаат қилишганлари ҳам, шу пайтгача унинг қўлга тушмагани ҳам, бугун кўпчиликнинг олдида ошкора тарзда порахўрлиги аниқлангани ҳам басма-бас ва шошилинч тарзда баён қилинди.

Эрназар хонага кирар экан, профессор жазавага тушиб деди:

— Бу қандай разолат! Совет докторига иснод! Сизни керакли жойга топшириш керак! Бугуноқ муҳокама қиламиз.

Порахўрликда пир бўлиб кетган Эрназар кулиб, лутф қилди:

— Домла, сиз асаб касалликларини даволовчи ҳакамсиз. Ахир, қайси одамни кўпчиликнинг олдида пора берганини эшитгансиз. Раҳмонберди отанинг асаблари анча чатоқ. Эрталаб пул санаш ва бировга бериш одатлари бор. Шундай пайтда сиз тўғри келсангиз сиз, мен тўғри келсам мен олишимиз керак. Шунда отанинг асаблари таранглашмайди. Бу ҳолат ўтиб кетгандан сўнг пулни бугунгидай отага қайтариш керак.

Масаланинг бундай ҳал бўлиши зиёфатхўр ошноларнинг ҳам кўнглини тинчитди, Эрназарнинг «тегирмондан бутун чиққанига» бўлим бошлиғи ҳам, бошқа ҳакамлар ҳам хурсанд бўлишди ва ҳар қандай оғир вазиятда лўттивозликни қутқариши мумкинлигига яна бир ишонишди.

«БИСМИЛЛОҲ...»

Шаҳарда яшаётган Жўранинг таклифи билан уникига қишлоқда яшаётган дўсти меҳмонга борибди. Меҳмон учун чучвара пиширилибди. Мезбон ҳар чучвара олганида «бисмиллоҳ» дермиш. Ҳайрон бўлган меҳмон дўстидан сўрабди:

— Жўра, нега ҳадеб «бисмиллоҳ» дейсиз?

— Эй, ошна, шундай қилсангиз баракали бўлади, — дебди мезбон. Орадан бир неча ой ўтгач шаҳарлик ошна дўстиникига меҳмонга келибди. Мезбон бир ширбозни сўйибди, ҳаммасини пишириб келиб, меҳмонни сийлабди. Меҳмон энди гапирмоқчи бўлган экан, мезбон узр сўраб:

— Қани, «бисмиллоҳ»ни юз марта такрор қилмасдан шу гўштнинг баракасини қочириб кўр-чи? — дебди...

Ҳотам УМУР

Рассом И. ЗОИРОВ

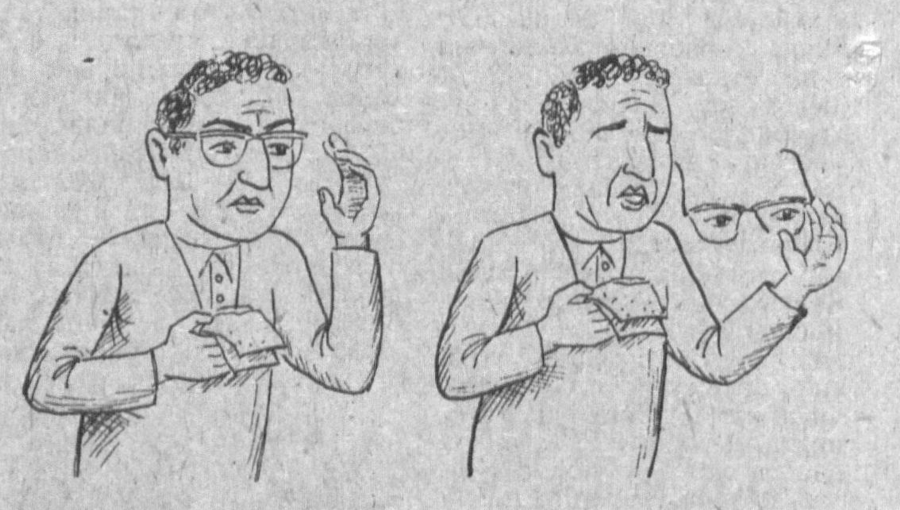

Рассом А. ҲАКИМОВ

ШИКОЯТНОМА

Ўртоқ истол ишлаб чиқарадиган фабрика директўри! Сизга шикоят ёзишимдан мақсадим шулки, фабрикангиз қачонгача омонат истоллар ишлаб чиқаради? Кеча бошқармамда бўлиб ўтган фавқулодда кўнгилсиз ҳодиса туфайли сизга ўз протензиямни билдирмоқчиман. Нима бўлди денг? Йиғилиш ўтказиб бир бемаза прорабимнинг масаласини муҳокама қиvотгандим. Ўзингиз биласиз, ҳозир раҳбарлик қилиш осонмас. Ходимларга сал қаттиққўл бўлмасангиз, бошингизга чиқиб олишади. Таъминот бўйича муовиним ғишт заводларини бошлиқларига ялиниб юриб ўн минг дона ғишт олиб келганди. Аслида ўн беш минг бўлиши керак эди. У нон емас ҳам беш мингини гумдон қилиб, сарфлаган харажатларини чиқариб олибди. Майли, ош бўлсин. Ярамас прорабим бўлса қурилишга келтирилган ўн минг ғиштни тўрт мингини ишлатиб, қолганини сотиб юбориб, менга индамай юрибди. Кошки, мен буни сезмасам. Ҳе, номард, қилгиликни қилганингдан кейин ҳеч бўлмаса ярмини олиб келмайсанми? Жоним халқумимга келиб, ходимларим ичида тикка турғазиб қўйиб, объектидаги камчиликларни шартта-шартта юзига айтиб, роса пўстагини қоқдим. Сўнг «энди бу ёғига қандай ишлаш керак?» деб сўрадим. У бўлса бўзрайиб, «2000 йилгача аҳолини уй-жой билан таъминлаш учун бутун имкониятимизни ишга солиб, ғайрат билан меҳнат қиламиз!» дейди денг. Ғазабим қўзиб, «Ишлаш бунақа бўлмайди!» деб истолимни бир муштлагандим, истол жонивор қоқ иккига бўлиниб, бир бўлаги пешонамни ғурра қилди. Ходимларим ўртасида кулгига қолиб, шарманда бўлдим. Ана шунақа, ўртоқ директўр! Между прочим, шу билан учинчи истолингизни исписат қилаяпмиз. Ўзи сизларда инсоф қолмабди. Ё фабрикангизга қайта қуриш кириб бормадими? Раз, ишлагандан кейин, яхшироқ ишлаш керак-да. Ўйлайманки, шикоятимни ўқигач, фабрикангизда туб бурилиш ясаб, биздек раҳбарларга мослаб тузукроқ истоллар ишлаб чиқарасизлар.

Шикоятга имзо чекдим, каминаю камтарин Тажангбек Зарбизўров.

Шикоятни оққа кўчирувчи

Муҳитдин ОТАХОНОВ

МУАССИС: «ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ» ҲАФТАЛИГИ ИЖОДИЙ ЖАМОАСИ

ҲАММУАССИС: МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР ХАЛҚ АКАДЕМИЯСИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Манзилгоҳимиз: Тошкент-700083, Ленинград кўчаси, 32. Телефонлар: қабулхона — 33-52-91, хатлар ва оммавий ишлар бўлими — 32-56-49

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар муаллифларга қайтарилмайди.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (ижтимоий ҳаёт бўлими мудири), Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Мирзо КЕНЖАБЕК, Камол МАТЕҚУБОВ (наср ва назм бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (адабиётшунослик ва танқид бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Саъдулла ҲАКИМ (масъул котиб)

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ:
Аҳмадали АСҚАРОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Шароф БОШБЕКОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Одил ЁҚУБОВ, Нафиса ЗОҲИДОВА, Пўлат ЗОҲИДОВ, Баҳодир ЙЎЛДОШЕВ, Дадахон НУРИЙ, Абдулла ОРИПОВ, Турсуной СОДИҚОВА, Тошпўлат ТОЖИДДИНОВ, Жавлон УМАРБЕКОВ, Тўхтасин ҒАФУРБЕКОВ

Навбатчи муҳаррир — Ашурали ЖЎРАЕВ
Босмахонага топшириш вақти — 21.00. Топширилди — 20.35
213 минг 790 нусхада чоп этилди.

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН
ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 3 СЎМ

Ўзбекистон Республикаси «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Буюртма № Г-230. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12